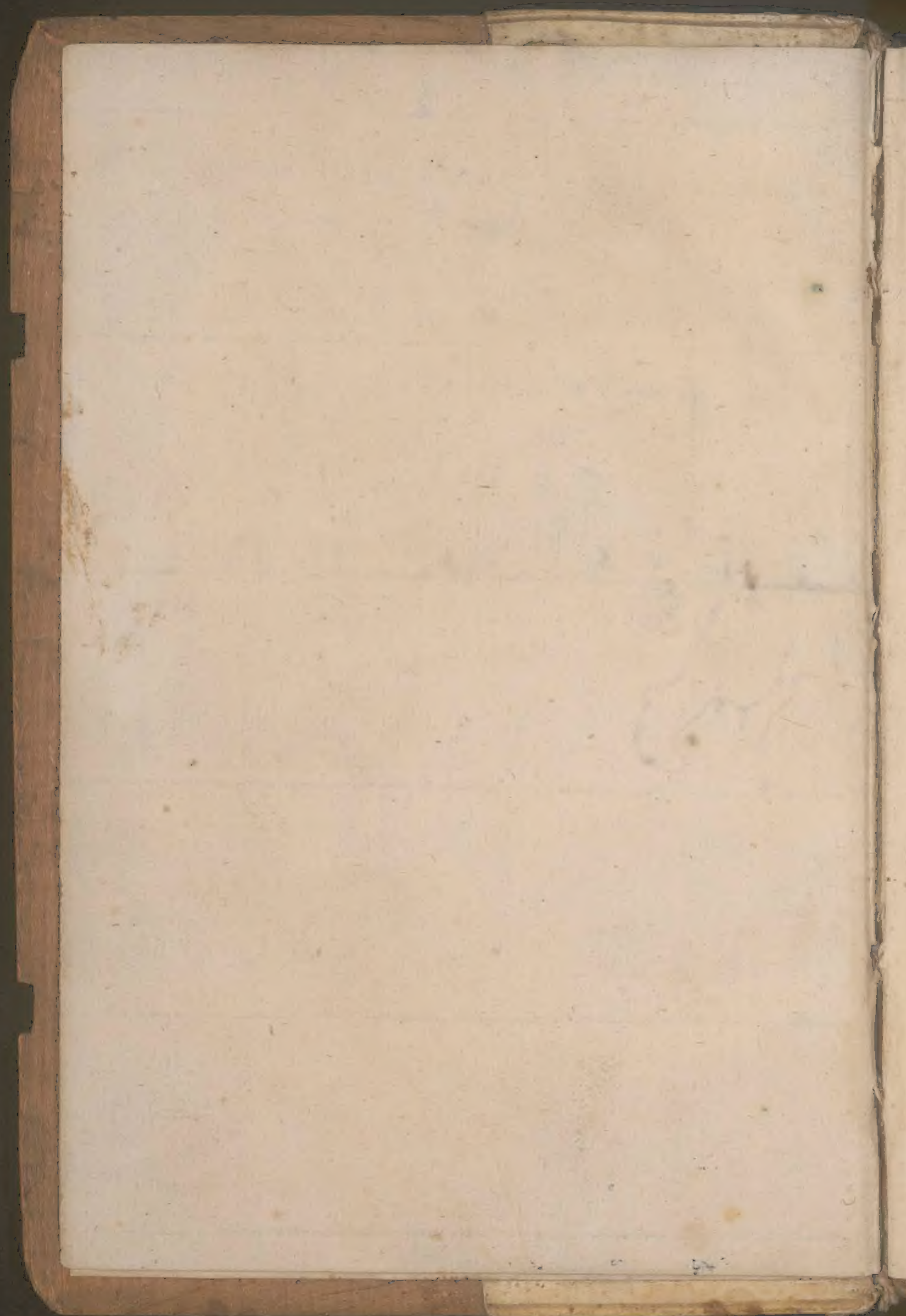

1554

Me tenet ingenui Siegmundi
cura Kathj:
Cuj uitam Podiebrad
Blorama rong dedit.
1612
Superat Cuncta Patientia

ARISTOTELIS
DE ANIMO
LIBRI TRES, IOACHIMO PErionio Benedictino Cormœriaceno interprete.

Eiusdem Perionij in eosdem libros Obseruationes.

Rerum & uerborum in ijs memorabilium Index.

BASILEAE, PER IOANnem Oporinum.

D. PETRO CASTELLANO Pontifici Matisconensi, Ioachimus Perionius Benedictinus Cormœriacenus S. P. D.

Agnus est locus, nec minus utilis & iucũdus, Petre Castellane pontifex: atq; haud scio an alius homine dignior, quo philosophi de animo disputare solent. Nam cum turpe sit, de alijs rebus ignorantem quid ipse sit disserere, cõstemusq; homines ex corpore & animo: certè hæc de animo quæstio hominis popria uidetur maximè. Cumq; ex cognitione non corporis, sed animi, qui rationis, qua belluis præstamus, est particeps, cuius rei causa nati fictiq; sumus, intelligamus: maximam hæc eadem cognitio nobis & utilitatem affert, & uoluptatem. Magnus uerò hic locus est, quo omnis uitæ actio, omnes uirtutes, artes ac disciplinæ continentur. Est enim is animus, in quo uitæ omnis fons situs est, omniumq; uirtutũ & artiũ semina quædam insita, aut potius innata sunt. Sed ut magnus est, sic difficilẽ eũ esse cùm res ipsa, quæ omnem sensũ effu

git, tũ philoſophorũ, qui de eo aliquid tradiderũt, multæ ac uariæ ſententiæ opinionesq́ declarant. Quæ etſi ratione quadam omnes minimè caruerunt, ea tamen in qua Ariſtoteles fuit, ita uera eſt, ut reliquæ eijciendæ, hæc una illius retinenda uideatur. Ac tribus quidem ille libris hanc de animo quæſtionem complexus eſt: ſed in primo, eorum qui ante ipſum de animi natura explicauerant ſententias, ut ſcis, & commemorauit & refellit, quo faciliùs mentem ſuam in cæteris exponeret. Eos ego cum in latinum conuerſos ederem, ad te potiſsimùm mittendos cẽſui, quòd cùm Ariſtotelea omnia, tum hęc illius tibi ualde probari intelligerem. Obſeruationes quaſdam adieci, & eas perpaucas, inſtituto meo conſentaneas. Verborũ enim in ijs ſum, nõ rerũ explanator & æſtimator. Quo in genere quoniam ea quæſtio quæ de ἐντελεχείᾳ tractari ſolet, uerſatur, eam omnino prætermittendam non putaui. Vale clariſsime põtifex. Lutetiæ Pariſiorum, xij. Cal. Aprilis. M.D.XLVIII.
ratione Gallica.

ARISTOTELIS DE ANIMO LIBER PRIMVS,

Ioachimo Perionio Benedictino Cormœriaceno interprete.

Vm rerũ præclararũ, earumq́; quæ in honore ac precio habentur, cognitionem aliam alia maiorem ac præstantionem existimemus, uel quòd certior sit, uel quòd in rebus & præstantioribus & maiorẽ admirationẽ excitantibus uersetur: profectò his duabus de causis scientiam quæ de animo instituitur, in primis rectè collocabimus: uideturq́; eius cognitio cùm ad omnem ueritatẽ, tum uel maximè ad naturæ cognitionem magnũ adferre adiumentũ, quippe cum animantiũ quasi fons quidã et principiũ sit. Propositũ est aũt nobis hoc loco, primùm naturã eius, & essentiã cognoscere, deinde ea omnia quæ in eum conueniunt: quorum partim sunt propriæ animi affectiones, partim eo auctore etiam animalibus conueniũt. Sed difficillimũ est omnino aliquam de eo cognitionem, persuasionemq́; sumere. Cum enim cõmunis etiã multis alijs hæc sit quæstio, (de natura dico, & essentia) fortaßè cuipiã una quædam uia & ratio eße uideatur eorum omniũ, quorũ essentiam instituimus cognoscere: quemadmodũ etiã earum proprietatũ quæ per aliud conueniunt, demonstratio. Itaque hæc quærenda & inuestiganda ratio est. Quòd si non est una et cõmunis quædã ratio, quæ

in quærenda rei natura cernatur, difficilior etiam hæc existit disputatio. Erit enim explicandū, quis cuiusq; sit modus. Si uerò perspicuū sit, utrū demonstratio, an diuisio, an aliqua etiā alia docendi ratio, quæstio est. Præterea multis quæstionibus erroribusq; implicita sunt ea, de quibus quærendū est. Alia enim aliorum principia sunt, ut numerorū atq; planorū. Sed primùm necessariò exponendū est, quo in rerū genere uersetur: & quid sit, id est, sit'ne aliquid & essentia, qualitas, quantitas, an aliqua alia earum categoriarū, quas explicauimus. Hoc etiam docendū est, sit'ne in ijs quæ esse possunt, an in ijs potius quæ re ipsa sunt. Non enim parui refert. Vidēdum etiā est, utrū ex partibus constet, an in partes diuidi nō poßit: et utrum sit omnis animus eiusdem speciei, nec'ne. Si non unius speciei, utrū specie an genere differant. Hoc enim tempore qui loquūtur ac quærūt de animo, de solo humano quærere uidentur. Obseruandū etiā est, ne lateat nos, sit'ne eius una ratio et definitio, quemadmodū animalis: an diuersa cuiusq;, ut equi, ut canis, ut hominis, ut Dei. Animal aūt commune aut nihil est, aut posterius, itemq; si quid aliud cōmune dicatur. Iam uerò si multi animi nō sunt, sed partes: dicendū est utrū antè quærendū sit de toto animo, an de partibus. Difficile etiā est quæ'nam horū alia ab alijs differāt, explicare: & utrum de partibus primū, an de officijs earū quærere debeamus: ut de intelligētia, an de ea parte animi quæ est mentis & rationis particeps: et de sensus munere, an de parte quæ sensus. est similis est ratio cæterorū. Si munera quæ sint primùm quærendū est, rursus quæret
aliquis

aliquis sit'ne de ijs quæ his obijciũtur antè quærendũ, ueluti utrũ de re quæ sub sensum cadit, an de ui sentiẽdi: de re quæ ratione cernitur, an de ea parte animi quæ est mentis atq; rationis. Videtur aũt nõ solũ utile esse qd quidq; sit cognoscere, ad earũ causarũ quæ naturis essentijsq; cõueniunt, cognitionẽ et scientiã: quẽadmodũ in mathematicorũ artib. quid sit rectũ, quid inflexũ, aut quid linea, aut quid planum, ad perspiciẽdũ quot rectis trianguli anguli pares sint, sed etiam ea quæ accidũt & cõueniunt, ad intelligendã rei naturã magnum afferunt adiumentum. Cum enim de ijs quæ rem consequuntur, uel omnibus, uel plurimis aliquid ad opinionẽ explicare possumus, tum deniq; aliquid de rei natura & essentia rectißimè poterimus dicere. Nam cum omnis probationis & demonstrationis initium à definitione sumendũ sit, non est id quidem dubium, quin eæ definitiones quibus ea quæ rem consequuntur, non solum cognosci nõ possunt, sed ne adumbrari quidem ea facile est, dialecticæ sint omnes, et inanus plenæ. Hoc etiam dubitationem affert, animi perturbationes sint'ne communes omnes, ad totumq́; pertineant, an sit aliqua etiam ipsius animi propria. Hoc enim intelligi necesse est, etsi difficile potest. Quanquam autem ex plurimis animus nec accipere ulla, uel pati, nec facere uidetur sine corpore: ut irasci, cũpidere, appetere, & omnino sentire: tamẽ intelligẽtia eius maximè propria uidetur. Quod si hoc ipsum aut actio est eius partis animi in qua uisa imprimuntur aut sine ea non est: certè sine corpore cõstare nullo modo potest. Ac si quod est munus, & si qua est

perturbatio animi propria, is separari potest. Sin nullum eius proprium est, separari non potest: sed quemadmodum ei quod rectum est, quia rectum sit, multa accidunt & conueniunt: ueluti æneã sphærã per punctum tangere, non tamen eam tanget, cum separatum erit id quod rectum est. Separari enim non potest, siquidem semper est corpori alicui coniunctum. Videntur etiam omnes animi perturbationes cum corpore cohærere: ut ira, ut clementia, ut metus, ut misericordia, ut audacia, præterea gaudium, amor & odium. Nam simulatque hæc insunt, aliquid corpus patitur & accipit. Quod hinc perspici potest, quia interdum à magnis & euidentibus quæ incidunt perturbationibus, nec iracundia concitamur, nec metu commouemur: nonnunquã uerò à paruis, ijsq; obscuris commouemur, cum corpus irascitur, et ita affectum est, ut cum irascitur. Quod hinc etiã est euidentius. Cũ enim res nulla terribilis occurrit, in ijs sumus perturbationibus, in quibus is qui metu afficitur. Quod si ita est, profectò perturbationes, rationes sunt et cogitationes cum materia coniunctæ. Ex quo fit, ut etiam definitiones sint eiusdem generis: ueluti ira motus est quidam talis corporis, aut partis, aut facultatis profectus ab hoc huius gratia: ob eãq; causam physici est demũ, animi aut omnis, aut eiusmodi cognitionem propositam habere. Sed aliter physicus, aliter dialecticus quodq; horũ definiet: ut si quæratur quid sit ira, hic libidinẽ ultionis ob hanc causã definiet: ille uerò, feruorẽ sanguinis in corde, aut caloris. Atqui eorum hic materiam explicat, ille formam atque rationem. Hæc enim

forma

forma & ratio est ipsius rei, quam necesse est esse in materia huiusmodi, si sit in rerũ natura. Id quod in domo perspici licet, cuius forma et ratio hæc erit, integumentum quod uentorum, imbriũ, & caloris impulsus incommodaq; propulset. In qua tradenda physicus lapides et lateres, lignaq; explicabit: alter in his formã, quæ hac uel illa de causa adhibita sit. Vter tandem horum physicus habẽdus est? Is'ne qui ita in materia occupatus est, ut formam ignoret, an is qui solam formã consectatur, an potius qui in utroque uersatur? Illorũ uerò aliquis uterque est, aut non est quisquã, qui in ijs rebus quæ materiæ ita cõueniunt, ut separentur: nec quatenus separari possunt occupatus sit. Sed physicus in ijs omnibus uersatur, quæ sunt huius uel illius corporis, et huius uel illius materiei officia et consequentia. Quæ autem non sunt eiusmodi, in ijs alius occupatus est. Ac si in aliquibus uersetur casu ac fortuitò, artifex, ut faber, & medicus. In ijs autem quæ separari illa quidem non possunt, sed quatenus non sunt huius uel illius corporis proprietates, & ex detractione rei de materia constant, mathematicus cernitur. Quatenus uerò separatæ, detractæq; sunt, primus philosophus. Sed eò reuertendum est, unde fluxit oratio. Diximus animi perturbationes esse, quæ à materie animalium quam natura dederit, abesse non possint: siquidem eiusmodi sunt ira & metus, non quemadmodum linea & extremitas.

Necesse est autẽ eos qui de animo disputant, simul de ijs quærere quæ suppetere debent: persequentesq; priorũ sententias, eadẽ oratione persequi eos omnes, Cap. 2.

qui aliquid de eo dixerunt, ut & ea quæ præclarè ab eis tradita sunt, mutuemur: & quæ secus, ea prætermittamus. disputationis autē initio ea ponemus, quæ ei à natura conuenire maximè uidentur. Id quidem quod animatum est, ab eo quod animo caret, duabus rebus maximè distingui uidetur, motu et sensu. De animo uerò hæc potißimum ab ijs qui ante nos fuerūt, accepimus. Nonnulli enim in ea sententia sunt, ut dicant, primum ac maximè animum esse id quod moueat: qui cum existimarent id quod ipsum se non agitet, non poße aliud motu ciere, animum aliquid esse eorum quæ ita mouerent, putauerunt. Itaque Democritus ignem quendā & calorem eum esse dicit. Cum enim numerus sit infinitus figurarum & corpusculorū quæ diuidi non possunt, ea quæ rotunda sint, ignem et animum censet eße: ut in aere ea quæ ramenta uocantur, quæ in radijs qui per fenestras introeunt, uidentur: quorum concursum & dißipationem principia ait esse naturarū omnium. Qua in sententia est quoq; Leucippus. Horū aūt quæ rotūda sunt, animū esse dicunt, quòd huiusmodi fluxus facillimè per uniuersitatē possunt peruadere, & mouere cætera omnia, cum ipsa etiā motu creantur, quod existimauit animū esse id quod motū animantibus afferat. Quocirca uitæ finem ac terminū esse respirationem, cū id quod corpora circunfundit, cogitur, exhalatq; figuras, quæ animantibus motū afferunt: propterea quòd nec ipsæ quiescunt, nec extrinsecus unquam ullū adiumentū afferatur cum alia eiusdē generis respirando introeant. Prohibere enim ea, ne quæ in animantib. insint, effluant,

cum

eum id quod uim habet cõcretionis, ipsa cohibeant et coerceant: atq; ad eum finem uiuere animantia, quoadhoc facere poßint. Videtur etiam id quod à Pythagoricis traditur, eódem pertinere. Eorum enim nonnulli tradiderunt, animum esse ea corpuscula quæ in aere uideantur, quidam idquod hæc moueat. Quæ quidem perpetuo motu cieri diximus, si sit tranquillitas. Eadem est sententia eorum, qui aiũt animum esse id quod seipsum mouet. Vidẽtur enim hi omnes existimare, motum animi proprium esse maximè, cæterisq; omnibus animum motum afferre, ipsum autem à se moueri: propterea quòd nihil cernerent quod uim mouẽdi haberet, quin ipsum quoq; moueretur. Itemq; Anaxagoras animum esse dicit qui moueat, et si quis alius dixit, à mente hanc uniuersitatem moueri. Sed nõ omnino eadem eius, quæ Democriti, sententia est. Hic enim omnino idem animum & mentem dicit esse. Id enim uerè esse, quod esse uideatur. Itaque præclarè ab Homero dictũ esse, Hectorem iacere aliud sentientẽ. Non igitur mentem ut uim quandam ad uerum adhibet, sed idem animum mentemq; esse confirmat. Anaxagoras autem minus de his sententiam suam exponit. Multis enim locis causam boni & recti mentem tradit. Alibi uerò mẽtem idem dicit esse quod animũ. In omnibus enim animantib. eam inesse, & magnis et paruis: & ijs quæ in precio habentur, et in ijs quæ nõ habentur. Sed perspicuum est, eam mentẽ quæ ex prudentia nominatur, non omnibus æquè animantibus, imo uerò ne omnibus quidẽ hominibus esse cõcessam. Atque ij quidem omnes, qui rationem habuerunt

motus

motus rerum animatarum animum id, in quo uis esset maxima ad mouẽdum, esse posuerunt. Qui autem cognitionẽ in eo & sensum rerum quæ sunt, spectarũt, ij animum principia dicunt: quorum partim plura principia faciunt, partim hoc unum, ut Empedocles ex elemẽtis omnibus, esse autem unumquodq; horum animum tradit his uersibus:

Terram nanq; homines ex terra uidimus ipsi,
Sic genus ex unda nostrum cognouit & undam,
Aethere diuinum sic æthera, & ignibus ignes,
Visus amore amor est, tristi discordia lite.

Eodemq; modo Plato in Timæo animum ex elemẽtis facit. Rem enim similem simili cognosci, res autem constare ex principijs. Similia ab eo in libris quos de philosophia scripsit, tradita sunt. Ipsum enim animal ex unius idea, primiq; longitudine, latitudine, & altitudine constare, cæteraq; eodem modo. Præterea alio etiam modo hæc tradit, mentem esse unum, duo scientiam: uno enim modo unum dici. Latitudinis autem numerum, opinionem: soliditatis uerò, sensum esse. Numeros enim species ipsas, & principia dici rerum omnium, eosq; esse ex principijs & elementis. Iudicari autẽ res partim mente, partim scientia: alia opinione, alia sensu: hos uerò numeros species esse rerũ omniũ. Quoniam autẽ animus uidebatur esse, et id quod ad mouendum, & id quod ad cognoscendum uim habere: sic nonnulli hæc duo coniunxerunt, ut animũ numerum seipsum mouentem esse dicerent. Discrepant autẽ de eo quæ sint, & quot principia: sed ij maximè qui corporea faciunt, ab ijs qui ea corpore uacare uo

lunt:

sunt: minus autem ab ijs qui coniungunt, & ex ambobus principia ponunt. Discrepant etiam de multitudine: alij enim unum, alij plura ponũt. Conuenienterq; his animum etiam definiunt. Vim enim mouendi habere, naturã principiorum esse existimant, non sine causa. Itaq; uisum est nonnullis ignem esse. Hunc enim & ex minutissimis partibus constare, & unum ex omnibus elementis maximè uacare corpore. Præterea cùm moueri ipsum, tum cætera primũ ciere. Democritus autem subtilius exposuit, cur utrunq; horũ animo cõueniret. Animum enim & mentem idem esse, mentem autem constare ex primis, & ijs corporibus quæ diuidi non possint. In eo autem uim esse ad mouendum, propter partiũ paruitatem & figurã: figurarum autem maximè uolubilem dicit eam esse, quæ sit globosa: quo in genere sit & mens, & ignis. Anaxagoras uerò uidetur ille quidẽ aliud animum, aliud mentem dicere, quemadmodum etiam suprà diximus: sed tamẽ utroq; pro una natura utitur, nisi quod mentem unam ex omnibus maximè principium esse ponit. Itaq; eam unam ex rebus omnibus simplicem esse dicit, omnisq; concretionis expertem, ab eaq; liberam. Vterq; autẽ eidem principio tribuit & cognitionẽ & motionem, cum dicat à mente omnia moueri. Videtur etiam Thales ex ijs quos commemorant, animum quiddam quod uim habeat mouendi, existimare. Siquidem in lapide animum inesse dixit: propterea quòd ferrum ad se trahat & alliciat. Diogenes autem, quemadmodum etiam nonnulli alij, hũc aera putauit omniũ esse tenuissimum, & principium: ob eamq; causam & cognoscere ani-

re animum, & mouere quatenus principium, ex eo cætera cognoscere, quatenus minimis partibus constat, uim mouendi habere. Heraclitus etiam animum principium esse dicit, siquidem exhalationem, ex qua constent omnia: etenim eum maximè expertē esse corporis, et semper fluere. Quod autē mouetur, eo quod moueatur cognosci. In motu uerò esse & continenter labi ac fluere omnia, & ille & plerique alij putauerunt. Idem etiam quod hi, Alcmæon de animo sentit. Ait enim eum immortalem esse, propterea quòd similis sit rebus immortalibus: idq; ei conuenire, quod semper moueatur. moueri autem etiam diuina omnia continenter: ut lunam, solem, stellas, totumq; cœlum. Eorum uerò qui paulo importuniores sunt, nonnulli aquam etiam eum esse dixerunt, ut Hippon. Videntur autem in hanc adducti sententiam ratione uiq; seminis, quòd humidum sit rerum omnium. Etenim ea ratione ij refellūtur, qui animum dicūt esse sanguinem, quòd semen non sit sanguis, hoc autem animi principium. Alij aūt, in ijs Critias, sanguinem eum esse ponunt: quòd sensum animi proprium maximè existiment, hunc autem sanguinis naturæ conuenire. omnia enim elementum hoc iudicē sumpsisse præter terram: de qua nemo sententiam suam explicauit, nisi si quis eam dixit ex omnibus elementis constare, aut ipsam esse uniuersitatem. Definiunt autem omnes animum trib. rebus, motu, sensu, & uacuitate corporis, quorū quodq; ad principia redigunt. Itaq; ij qui eum cognitione definiunt, aut elementum eum faciunt, aut ex elementis, in eoq; inter se nisi de una re consentiunt.

Aiunt

Aiunt enim, rem similem à simili cognosci. Quoniam enim animus omnia scientia comprehendit, ex omnib. cum elementis cõstare faciunt. Ac ij quidem qui unam quandam causam esse dicunt, unumq; elementum, animum etiam unum esse ponũt: ut ignem, aut aera. Qui autem plura principia ponunt, animum etiam plura esse confirmant. Anaxagoras uerò unus perturbationis perpeßionisq; expertem mentem esse tradit, nullumq; habere cum cæteris commercium. Qui cum sit eiusmodi, tamen quemadmodum notiones rerum percipiat, quáq; causa, nec ille tradidit, nec ex ijs quæ dicta sunt, perspici potest. Qui autem repugnantiam in principijs statuunt, ij ex contrarijs etiam animum constare uolunt. Qui uerò alterum contrariorum, ut calorem, uel frigus, aut aliquid aliud eiusdem generis, animum etiam eodem modo aliquid horũ esse ponunt. Itaq; nomina consectantur. alijq; τὸ θερμὸν, id est calorem esse dicunt: proptereáq; ex eo etiam τὸ ζῆν, id est uita appellata sit: alij τὸ ψυχρὸν, id est frigus, quòd ex respiratione & refrigeratione animus sit uocatus. Atque hæc quidem sunt, quæ à prioribus de animo tradita accepimus: quibusq; causis ducti illi ita hæc tradiderunt, diximus.

Nunc uidẽdum est primùm de motu. Profectò enim non solum falsum est, eius naturam & essentiam eiusmodi esse, quam aiunt ij qui animum statuunt id esse quod seipsum mouet, aut mouere potest: sed aliquid etiam est eorum quæ fieri non possunt, consiteri ei motum inesse & conuenire. Atq; illud quidem antè diximus, non necesse esse id quod moueat, ipsum Cap. 3.

etiam

etiā motu cieri. Duobus autē modis omnia mouētur, aut alieno & externo impulsu, aut proprio ac suo. Alieno autem motu cieri aliquid dicimus, quod eo ipso mouetur, quia in eo sit quod ipsi mouetur, ut nautæ: non enim eodem modo, quo nauigium, mouentur, quandoquidem hoc per se mouetur, illi quòd sint in eo quod mouetur. Quod in partibus perspici licet. propria est enim motio pedum ingressus, quæ etiam hominum est, quæ tum eadem nautarū non est. Cum igitur duobus modis aliquid moueri dicatur, nunc uideamus, an animus per se moueatur, eiq; motus conueniat. Cum motus quatuor genera sint, loci mutatio, cō mutatio, imminutio, accessio, aut uno horum, aut pluribus, aut omnibus cieatur necesse est. Quòd si alieno pulsu non mouetur, per se ac natura sua in eum motus conueniet. Si ita est, etiam locus: propterea quòd omnia motus genera quæ cōmemorata sunt, in loco fiant. Quòd si animi natura & definitio est, se ipsum motu ciere, certè motu alieno et externo minimè agitatur: quemadmodum ea res quæ alba est, & quæ trium cubitorum. Mouentur enim hæ etiā res, sed pulsu externo: quoniā corpus in quo insunt, ipsum mouetur. Itaque eorum locus nullus est. At animi erit, si modò natura motus sit particeps. Præterea si natura ac ui sua mouetur, etiam ui ac necessariò mouebitur: si ui, etiā natura. Eodemq; modo de quiete iudicandū est. Quò enim cunque suapte natura aliquid mouetur, in eo etiam natura quiescit et insistit: itēq; quo ui impellitur, in eo quoque ui quiescit. Qui autē animi motu sint & motus & status, ne ijs quidem qui fingere uelint,
facilè

facile est ad explicandum. Iam uerò si ad supera feratur, ignis erit: sin infera capessat, terra. Horum enim corporũ hæ sunt motiones propriæ. Eadẽ etiã ratio est earum, quæ inter illas interiectæ sunt. quoniamq; ipse corpus mouere uidetur, consentaneum est, ipsum ab eo ijs mouendi generibus cieri, quibus etiam ipse agitetur. Quòd si ita est uerè, etiam reciprocando licebit dicere & generatim & speciatim, quocunque motu corpus agitetur, eodẽ etiam animum cieri. Corpus autem interit. ita fiet, ut animus quoq; unà cũ corpore hoc ipso motu agitetur, atque is aut totus & uniuersus intereat, aut eius partes uicißim. Quod si fieri potest, hoc etiã fieri poterit, ut ipse cum è corpore excesserit, rursus intret. Ex quo sequetur, animãtia quæ mortua sint, excitari ac reuiuiscere. Motu aũt eo qui nõ est per se, etiã ab alio moueri potest: impelli enim ui animal potest. at non necesse est id ab alio moueri, cui cõuenit per se moueri suapte natura, nisi pulsu alieno: quemadmodũ ne id quidẽ, quod per se bonũ est, aut propter se, partim propter aliud est, partim alterius gratia. Animus aũt maximè dici potest moueri à reb. quæ sub sensum cadũt, si modò moueatur. Atqui si seipse mouet, etiã ipse mouebitur. Ex quo fiet, ut si motus omnis est quædam rei quæ mouetur, quia moueatur ex suo statu, dimotio: animus à sua natura discessurus sit, nisi externo se motu cieat. atqui motus is quo natura eius cietur, interior est. Nonnulli etiã corpus aiũt ab animo cieri, ut ipse mouetur: ueluti Democritus, qui eadem dicit, quæ Philippus Comœdiæ præceptor. Vt enim Dædalum ait fecisse Venerem ex ligno,

quæ moueretur, effundentem argentum fusile: sic Democritus moueri orbes, qui non sint diuisi, propterea quòd eam uim habeant, ut nunquam quiescant & insistant, unáque secum trahant ac moueant omnia corpora. Nos uerò quæramus, non ne hoc ipsum faciat quiescere. Quo autem pacto facturus sit, id difficile dictu est, aut potius explicari non potest. Omninóq; non ita uidetur animal mouere animus, sed quodam iudicio & intelligentia. Eodem autem modo Timæus etiam tradit, naturalibus rationibus corpus ab animo moueri. Quoniam enim se ipse mouet, hoc ipso eum etiam corpus mouere: propterea quòd unà cum illo coniunctus, colligatusq; sit. Constare enim eum ex elementis, diuisumq; esse in numeros harmoniæ participes, ut & sensum habeat, & insitam cognatamq; harmoniam, & ut uniuersum consentaneis motionibus feratur, cum rectè ferretur. Deus eam motionē in orbe, ut ait, incitauit, factaq; partitione ex uno orbe duos dupliciter inter se cohærentes fecit: rursus unū in septē orbes diuisit, quasi sint cœli motus, animi motiones. Ac primùm quidem illud nō rectè censuit, animum magnitudinem esse. animum enim uniuersitatis huius, eiusmodi certè esse uult, qualiscunq; est ea quæ mēs uocatur. Non enim quidē certè eiusmodi eū statuit, qualis est sentiens, aut qualis appetens. Horum enim motus non in orbem torquetur, & mens una est et continuata, ut etiam intelligentia: intelligentia porrò mentis notitiæ sunt. Hæ autem ordine quodam unum sunt, ut numerus, non ut magnitudo. Itaque ne mens quidem ita est continuata, sed uel par

tiū expers est: uel nō est ita cōtinuata, ut aliqua magnitudo. Quo enim pacto si magnitudo sit, intelliget? utrū omnino ac per se tota, an quauis eius partiū? et partium utrum magnitudinis instar, an puncti uia atq; ratione, si modò punctū partē licet dicere. Ac si puncti uia atq; ratione, punctorū autē infinitus est numerus: profectò nunquā ullus erit cognoscendi modus aut finis. Sic magnitudinis accessu plerunq;, aut sine fine ac modo potius eandē rem intelliget. Quod etiam semel ac omnino fieri potest. Quod si quāuis partem facile tangere potest, quid in orbē incitari attinet, aut etiā omnino magnitudinem constare? Sin necesse est totum orbem tangentem intelligere, quis est tactus partium? Quo etiam pacto uel id quod partibus constat, re ea quæ partibus careat, uel rem quæ partiū expers sit, ea quæ partibus constet, animo percipiet? Quāquā necesse erit mentē esse hūc orbem. Nā cum mentis motus intelligentia sit, orbis aūt cōuersio, profectò si notio mentis sit conuersio, mēs etiā orbis erit, cuius sit intelligentia eiusmodi conuersio. Atq; etiam perpetuò aliquid intelliget: hoc enim faciat necesse est, siquidē sempiterna sit conuersio. Animi quidem notionibus et ijs quæ in faciendo, & ijs quæ in agendo consistunt, certi sunt quidam propositi fines. Omnes enim aliò referūtur. Eæ aūt quæ cōtemplationis cognitionisq; sunt, rationib. eodē modo definiūtur. Ratio porrò omnis, uel definitio est, uel demonstratio. Demonstrationes uerò & à principio ducūtur, & habent finē sibi quodāmodo propositū, uel ratiocinationē, uel cōclusionē. Quòd si minus cōcludūtur, at certè nō uicißim ad

principium ratione, sed assumpta semper propositione, uel sumptione, recta ad finem perueniũt. cũ rursus ad principium conuersio reuertatur, definitiones porrò omnes suo fine conclusæ sunt. Præterea si eadem cõuersio sæpe eueniat, idẽ sæpe intelligentia cõprehendere oportebit, & animi perceptio propius ad quietem & statum quàm ad motum accedit: quod de ratiocinatione iudicandũ est eodem modo. Neq; uerò beatum est id quidem quod non est facile, sed potius uiolentum. Quod si motus eius natura et essentia nõ est, contra naturam mouebitur. Atq; etiam absurdum est, eam cum corpore commercium habere, cum eius uinculis solui non poßit: idq; præterea fugiendum est. siquidem melius est menti non esse cum corpore, quemadmodum dici solet, & pleriq; censent. Fingitur etiam causa incerta cœli conuersioni. Nam nec animi natura & essentia causa est conuersionis, sed per aliud ita mouetur: nec corpus causa est, sed animus illi potius. Nec quia hoc modo melius dicitur: sic enim oporteret Deum efficere, ut animus uolueretur: propterea quòd ei melius sit moueri, quàm quiescere, & hoc modo quàm aliter moueri. Sed quoniam hæc quæstio alijs locis commodius tractabitur, eam hoc tempore prætermittamus. Illud autẽ alienũ & huic disputationi & plurimis earum quæ de animo instituuntur, accidit, quòd coniungunt et collocant animum in corpore, nec quam ob causam exponunt, nec quemadmodum corpus affectum esse oporteat. Quod necessariũ uidetur esse. Vtriusq; enim societas & coniunctio facit, ut animus agat, corpus accipiat atq; patiatur: &

hoc

hoc moueatur, ille moueat. quorum nihil ijs quæ casu occurrunt, aliud alij conuenit. At uerò hi solum exponere conantur, quid nam sit animus: de corpore autē quod illius est domicilium et receptaculum, nihil præterea explicant, quasi uerò fieri posit, ex Pythagoricis fabulis, ut quiuis animus in id corpus quod occurrerit, immigret, cum in suo quicq; genere permanere uideatur. Similiter autem dicunt, ut si quis fabrorum artem in tibias ingredi assueret. ut enim ars instrumētis, sic animus corpore uti debet.

Alia etiam de animo sententia tradita est, quæ plerisq; illa quidem probabilis, nec minus quàm ulla alia earum quæ commemoratæ sunt, uidetur: sed causam quasi rationes calculorum rationibus à uulgo petitis dedit. Nonnulli enim cum harmoniam quandam esse tradunt. Etenim harmonia temperationem compositionemq; esse quandam contrariorum, & corpus cōstare ex contrarijs. Atqui harmonia ratio est quædā eorū quæ confusa sunt, aut compositio: quorum neutrum esse animus ullo modo potest. Præterea harmoniæ non est mouere, quod maximè omnes animo tribuunt. Aptius uerò in ualetudine, omninoq; in uirtutib. ad corpus pertinentibus harmonia & intentio, quàm in animo, dicitur. Quod facilius etiā animaduertetur, si quis alicui cōcentui animi affectiones atq; munera attribuere conetur. Difficile enim est accommodare. Iam uerò duobus nobis propositis, concentum uerißimè dicimus in ijs quæ motum et situm habent, aptam magnitudinū compositionem, quando ita conueniunt inter se, ut nihil eiusdem generis recipiant, atq; hinc Cap. 4.

corũ quæ inter se cõfusa permixtáq; sunt, proportionẽ, quod neutro modo cõsentaneum est, partiũ autẽ corporis compositio optimè cõstat. Nã et partiũ multæ cõpositiones sunt, et multis modis constãt. Cuius igitur, aut quomodo existimãda est mẽs esse cõpositio: uel pars ea in qua sẽsus est principiũ, uel ea in qua insunt appetius? itemq; illud absurdũ est, animũ esse rationẽ modũq; temperationis. Neq; enim eandem habet rationẽ elementorum permixtio, qua caro & qua os temperatũ est. Sic igitur fiet, ut multi sint animi etiã toto corpore confusi, si quidem omnia ex elementorũ confusione constant: et confusionis ratio cõcentus atque animus esse ponitur. Hoc etiã ab Empedocle, qui unumquodque eorũ in ratione & proportione quadam esse tradit, quæri potest, utrũ animus sit proportio, an potius cum aliquid aliud sit, insitus sit in cantibus? Illud etiã, utrum amicitia cuiusuis permixtionis causa sit, an eius quæ ratione et proportione constat? atq; hæc ipsa utrum ne sit ipsa ratio, an aliquid à ratione sciunctũ atq; diuersum? Atq; hæc quidẽ huiusmodi dubitationes habent. Quòd si animus diuersus est à temperatione, quid tandẽ simulatq; caro est, aliæq; animantis partes, tollitur? Præterea si nõ unaquæq; partium animata est, & si non est animus compositionis ratio, quid est quod discedente animo intereat? Illud igitur perspicuũ est ex ijs quæ dicta sunt, fieri nõ posse, ut animus sit concentus, & in orbem feratur, fieri autem potest, ut quemadmodum dixi, & fortuitu ac per aliud moueatur, & ipse moueat: ueluti ut moueatur id in quo ipse inest, id que ab animo agitetur: alio

lio autem modo, moueri loco ipse nullo modo potest. Sed commodius de eo hoc ipso quia moueatur, quærere potest, si quis hæc quæ sequuntur, considerauerit. Animum enim dicimus dolere, lætari, confidere, timere: præterea irasci, sentire, atque intelligere, quæ omnia motus uidentur esse, ex quo aliquis putabit eũ moueri, quod non est necesse. Si enim etiam uerißimè dolere, aut gaudere, aut intelligere motus sunt: eorum etiam unumquodque moueri uerum est, moueri autem illud ab animo dicitur: ut irasci, uel timere, eo quòd hoc modo cor mouetur: intelligere uerò uel idem est, uel potius aliquid aliud. Horum aũt partim eueniunt tũ cũ aliqua loco mouentur, partim cũ commutantur. Quæ autem sint, quoq; modo id fiat, non est huius disputationis. Animum autem irasci contendere, simile est, ut si quis eum texere uel ædificare dicat. Rectius enim certè est non animum misereri, aut discere, aut cogitare, sed hominẽ animo dicere. Quod ita dictum uelim, non quòd in illo ipse motus insit: sed quòd interdum ad eum usq; perueniat, interdũ ab eo proficiscatur, ueluti sensus ab his uel illis rebus quæ obijciũtur, recordatio autem ab illo ad motus aut status eos qui in sensuum sedibus inhærẽt, proficiscitur. Mens aũt ipsa quæ substantia quædã est, insita esse uidetur, ac non interire. Maximè enim ab eo marcore, qui in senectute uiget, interiret. Nunc aũt id cõtingit, quod in sensuum sedibus. Si enim senex talem aspectum reciperet, ita acriter ut iuuenis aspiceret. Quocirca senectus euenit, non quòd animus alio modo atque prius, affectus sit: sed quia corpus, in quo

habitat, quemadmodum in ebrietatibus fit, & morbis. Atque etiam intelligendi atque contemplandi uis marcessit illa quidem et extinguitur, dum aliquid intrinsecus interit, ipsa autem nihil patitur, aut accipit. Nam ratiocinatio, amor, aut odium non sunt illius affectiones. sed eius quod illud habet, quatenus illud cõtinet. Itaq; mẽs cũ corpus interijt, nec recordatur, nec amat. Non enim hæc illius erant, sed totius concretionis quæ interijt. Mens uerò diuinius quiddã est, patiq; non potest. Perspicuum igitur est, animum moueri nõ posse: qui si non mouetur omnino, profectò nec se ipse quidẽ mouet. Omnium aũt quæ commemorata sunt, illud multò absurdissimum est, quod quidam tradunt, animum esse numerum seipsum mouentem. Absurda enim suscipere coguntur, primùm ea quæ ex motu consequũtur, deinde quod animũ numerum esse ponunt. Quo enim pacto intelligi cogitariq; potest unio quæ moueatur, & à quo, & quemadmodum, cum & partibus careat, & diuersa non sit? Si enim eam habeat ut moueat, & moueri posit, diuersa sit necesse est. Præterea cum ipsi tradant, lineam quæ motu fit, planam figuram efficere, punctum uerò lineam, unionum etiam motus erunt lineæ: punctum enim unio est, quæ situm habet: animi autem numerus & alicubi iam est, & situs est. Præterea si quis ex numero numerum aut unionem detrahat, alius numerus relinquitur. Ea autem quæ ex terra gignuntur, ut pleraque animalia cum diuisa sunt, uiuunt, eiusdemq; speciei animum habere uidentur: uidebitur etiã nihil interesse, unionésne dicamus, an parua corpuscula. Etenim si ex Democriti

sphærulis

sphærulis puncta gignantur, atque solum maneat id quod quantum est, erit aliquid in eo quod moueat, quodq; moueatur, quemadmodum in magnitudine. Neque enim quia hoc magnitudine differat, aut paruitate, id quod dictum est accidit, sed quia quantum est. Itaque necesse est aliquid esse, quod uniones mouent. Quòd si animus est in animali id quod mouet, in numero etiam erit: ex quo efficitur, non animum esse id quod moueat & moueatur, sed id modo quod moueat. Hæc autē unio quodammodo potest esse? Differat enim ab alijs necesse est. Puncti autem quod solum sit, quæ tandem præter situ͞ potest esse distinctio? Si igitur diuersæ sunt uniones, et pu͞cta quæ in corpore insunt, in eodē uniones erunt. Locum enim puncti obtinebit. Atqui quid prohibet esse in eodem, si duo & innumerabilia? Præsertim cum quorum locus non est disiunctus, nec ipsa disiuncta sint. Sin pu͞cta ea sint quæ sunt in corpore, numerus erit is qui animi est. Aut si animus numerus est, ex punctis quæ sunt in corpore constans, cur non omnia corpora animo prædita sunt? puncta enim, eaq; innumerabilia, uidentur esse in omnibus.

Iam uerò quo tandem modo separari possunt puncta, siquidem lineæ in puncta minimè diuidantur? Sic autem fit, ut quemadmodum diximus, partim idem dicant quòd ij q̄ animu͞ ipsum corpus ex minutis partibus constare ponunt, partim quemadmodu͞ Democritus tradit, moueri ab animo, propriè hoc ad eos absurdum pertineat. Si enim est animus in omnibus quæ sentiāt, necesse est in eodē duo esse corpora: si animus Cap. 5.

quoddam corpus. Si uerò qui numerum dicunt, multa puncta in uno puncto esse, aut in omni corpore esse animum, nisi numerus aliquis diuersus insit, atq; distinctus aliquis ab ijs punctis quæ sint in corpore, hoc fateri coguntur, & corpus quod sit animal à numero moueri: et quẽadmodũ de Democrito diximus, ipsum mouere. Quid enim interest sphæras paruas dicas, an magnas uniones, aut omnino uniones moueri? Vtroq; enim modo necesse est mouere animal, hoc ipso quod ipsæ moueantur. Eos igitur qui motum atq; numerum ut idem coniungunt, & hæc, & pleraque alia eiusdem generis absurda consequuntur. Non enim solum hæc animi definitio esse non potest, sed etiam accidẽs. Quod perspicuum erit, si quis ex hac definitione conetur affectiones & opera animi explicare: ut cogitationes, sensa, uoluptates, dolores, cæteraq; generis eiusdẽ. Nam quemadmodum antè diximus, non est facile ex eis diuinare. Cum autẽ tria genera tradita sint quibus animum definiant, alijq; cum definierint id esse quod maxima ui mouendi sit præditum, quod se ipse moueat, nonnulli uerò corpus ex minimis partib. constans, aut id quo nihil magis sit expers corporis, hæc quidem omnia quas quæstiones repugnantiasq; contineant, ferè exposuimus. Reliquum est autem, ut consideremus, quemadmodum illud dicatur, eum ex elementis constare. Sunt enim in ea sententia ob eã causam, ut ipse animus & omnium naturarum sensum habeat, & quamque rem scientia comprehendat. Quam ex sententia multa etiam absurda sequi necesse est. Ponunt enim, rem similem simili cognosci, non aliter ac

si animum

si animum res ipsas & elementa esse ponerent: cũ non hæc sola sint, multæq; aliæ res stare uideantur, aut potius numero infinita sint ea, quæ ex ijs constent. Sint sanè quæq; res, ex quibus hæ constant, animo cognitæ, atq; sensu perceptæ: illius autem quod ex his cõcretum est, notitiam atq; sensum quo tandem habebit? ut quid sit Deus, uel homo, uel caro, uel os. Quod de unoquodq; aliorum quæ concreta sunt, sentiẽdum est eodem modo. Non enim unaquæq; res quouis modo ex elemẽtis cõstat, sed quadã ratione atq; compositione: quemadmodum etiam Empedocles de osse ait,

Sorte duas terra ex octo iustissima partes
Aeris & lymphæ uastis complexibus hausit,
Vulcanus geminas quas ossibus albor inhæsit.

Nihil igitur eos adiuuat, quod tradũt elementa in animo esse, nisi etiam rationes insint, atq; compositio. Noscet enim unũquodq; quod similitudinem habebit: os uerò uel hominem nõ noscet, nisi hæc ipsa inerunt. Quod quidem in ijs esse quæ fieri non possunt, nihil attinet docere. Cui enim in dubium ueniat, sit ne in animo lapis, aut homo, itemq; bonũ & non bonum? Quod etiã in cæteris contingit. Præterea cũ id quod est, multis modis dicatur (significat enim res singulas quæ sunt in substantijs, & quantitatem, & qualitatẽ, aut etiam aliquam aliam earum categoriarũ quæ expositæ sunt) utrum ex omnibus animus constabit, nec ne? At communia elementa non uidentur esse omnium. An ex ijs tantummodo, quæ ad substantiam pertinent? Qui igitur nouit unumquodque cæterorum? aut ipsi dicent uniuscuiusque generis elementa esse,

principiaq;

principiaq; propria ex quibus animus constet? Erunt igitur & quanta, & qualia, & essentia: at fieri nō potest, ut ex quantitatis elementis substātia sit, non quātitas. Atq; ij quidem, qui ex omnibus animum constare tradunt, & hæc et alia eiusdē generis absurda suscipere coguntur. Absurdum autem est etiam id quod asseuerant, rem similem à simili nihil pati posse: & similē rem similis sensum habere, similemq; à simili cognosci: cum sensu percipere cognoscere atq; intelligere, pati aliquid moueriq; ponant. Multas quidem dubitationes atq; absurda continere id quod aiunt, quēadmodū Empedocles, omnia corporeis elementis cognosci, atq; re simili, id declarat quod modò dictū est. Omnia enim quæ insunt in animantium corporibus, omnino atq; absolutè naturā terræ imitātur: ut ossa, nerui, pili, cum nullius rei sensum habeant, ne similiū quidem sui habent, quod tamen necesse esset. Præterea uniuscuiusq; principij ignoratio potius quàm cognitio habetur: præsertim cum, ut ponamus unamquanq; rem scientia aliquid comprehendere, tamen plura ignoratura sit. Sunt enim aliorum generum omnia. Et Empedocles deum indoctissimum atq; ignarissimū cogitur concedere. Solus enim elementū unum contentionis non habebit cognitum, cum sit notum mortalibus omnibus. Vnumquodq; enim ex omnibus constat. Sed cur nō omnia quæ sunt, planè animū habent, cum nihil sit in rerum natura quod non aut elemētum sit, aut ex elemento uno, pluribus'ue, aut omnibus? Nam aut alicuius rei, aut aliquarum, aut omnium notitia & scientia animo comprehendatur necesse est. Illud

etiam

etiam quæri potest, quid sit tandem, quod hæc ipsa unum efficiat, cum elemēta materiæ locum obtinere uideantur? Quod enim aliquid continet, in eo principatum esse constat oportere. Animo autem aliquid melius esse, eiq; præesse non potest: menti uerò, minus potest. Ratio enim hanc uult antiquiorem esse, imperareq; natura, cum isti elementa omniū quæ sunt in rerū natura, prima et antiquissima esse ponant. Sed omnes & ij qui animum ex elemētis esse tradunt, propterea quòd ipse res omnes scientia cōprehendat, sensuq; percipiat: & ij qui eum dicunt esse id quod maxima mouendi ui sit præditum, non de omni animo loquūtur. Neq; enim omnia quæ sensum habent, mouentur: quippe cum quædā animalia esse constet, quæ in loco permaneant. Atqui animus hoc uno mouendi genere animalia mouere uidetur. Quod etiā de ijs iudicandum est, qui mentem et partem eam in qua sensus est sedes, ex elementis fabricantur. Constat enim, & ea quæ ex terra edūtur uiuere, cum nec loco mouere se poßint, nec sensum habeant: et multa esse animalia, quæ ratione non sint prædita. Quòd si quis hæc ipsa seiungere uelit, ponatq; mentē quandā esse animi partē, itemq; illud in quo est principium sentiendi, is ne tum quidē omnino de toto animi genere, nec de omni aut uno animo disputabit. Quod etiā Orpheo in uersibus usuuenit. Ait enim animū ex uniuersitate introijsse, cum impulsu uentorum respirantium moueretur. Hoc autem ijs rebus quæ ex terra oriuntur, conuenire nō potest: nec quibusdam animantibus, siquidem non omnia respirant. Ii uerò qui in ea sententia fuerunt, hoc ignora-

ignorarunt, si animum oporteat ex elementis constare, non oportere ex omnibus. Altera enim repugnantiæ pars sola per se potest & se ipsa, & contrarium internoscere. Etenim ex eo quod rectũ est & ipsum, et id quod inflexũ, cognoscimus. Iudex enim utriusq; est ipsa regula. Quod autem inflexum est, nec sui, nec recti est interpres. Nonnulli etiã in uniuerso eum confusum esse tradunt. Hinc fortasse Thales omnia deorũ plena esse existimauit. Quod quibusdã quæstionibus inuolutum est. Cur enim animus, si in aere sit & in igne, non faciat animalia? Cur etiam non in ijs naturis quæ iunctæ sunt? cum præsertim in his præstantior esse uideatur. Nam hoc etiam quæri potest, quamobrem animus is qui est in aere, eo sit melior & magis æternus, qui est in animãtibus. Vtrinq; autẽ & error incidit, et quiddam absurdũ. Nam & asserere animal esse ignem, aut aera, magnus est error: & negare animalia esse, cum insit animus, absurdum. Animum autem in his inesse existimaße uidẽtur, propterea quòd totum & eius partes eiusdem sint speciei. Sic fiet, ut animum & partes eiusdem speciei cogantur dicere, si animalia animata eo fiant, quod aliqua aeris continentis pars in animantibus recipiatur. Si uerò aer circumfusus & dißipatus sui similis sit, & animus dißimilis, certè aliquid eius & inerit, & non inerit. Eum igitur necesse est uel sui similem esse, aut non inesse in quauis parte uniuersitatis. Quare ex ijs quæ dicta sunt perspicuũ est, animũ non eo ipso notitias rerũ cõprehendere, quod ex elemẽtis constet: nec uerũ esse, eum moueri. Quoniam autem cognitio animi propria est, & sensa

& sensa & opinio, ac præterea appetitus, & delibe rationes, omninoq; cupiditates eum attingunt, ab animoq; hoc habeant animantia, ut loco moueantur, ac præterea ut augescant, & ad suum quodque magnitudinis molisq; statũ perueniant, ac senescant: quærat aliquis, utrum toti animo unumquodque horum conueniat, totóque animo intelligamus et sentiamus, cæteraque omnia & faciamus & patiamur ipsi, an partes alias alia attingant. Et uita ipsa utrum in ali quo horum insit, an in pluribus, an etiam in omnibus. Nonnulli quidem eum in partes diuidunt, cumq; alia intelligere, alia appetere dicunt. Quid tandem est quod animum contineat, si ex partibus constat? Non enim quidem certè corpus. Videtur enim contrà potius corpus ab animo contineri. Itaque cum ex corpore exijt, corpus extinguitur, cariéque consumi tur. Si igitur aliquid aliud unum ipsum efficit, id pro fectò animus erit maximè. Quærendum etiam erit, sit'ne illud unum ac simplex, an multis partibus constet? Si enim unum est ac simplex, cur non etiam animus statim erit? Sin partibus cõstet, rursus quærendũ erit, quid'nam illud contineat? eademq; ratione sine ullo modo ac fine quæretur. Illud etiã quæri poterit de eius partibus, quam tandem uim unaquæq; habeat in corpore. Si enim totus animus totum corpus con tinet, decet etiam ab unaquaque parte aliquid corpo ris contineri. Quod uidetur in ijs esse, quæ fieri non possunt. Quam enim partem, quóue modo mẽs conti neat, difficile est etiã fingere. Quin etiã cõstat, ea quæ ex terra gignuntur, cũ diuisa sunt, uiuere: quædamq;

animalia quæ incisuras habēt, quod in eis animus eiusdem speciei insit: etsi non idem numero. Itaq; utraq; pars sensum habet, locoq; ad quoddam tempus mouetur. Nec absurdum est, si in eo non perseuerent: propterea quòd instrumenta non habent, ut naturam suā conseruent atq; tueantur. Sed tamen in utraq; parte omnes animi partes insunt, quæ & inter se eiusdem speciei sunt, & eiusdem cuius totus: inter se quidem, quòd nō sint separabiles: eiusdem cuius totus animus, quod diuisus sit. Atq; etiam principium id quod in ijs quæ terra ex se fundit, reperitur, animus quidā uidetur esse, quandoquidem hoc unum habent & animantia, & ea quæ ex terra oriuntur: atque hoc quidem à sentiendi fonte ac principio distinguitur, sed sine eo nihil sensum habet.

ARISTOTELIS DE Animo, Liber secundus, Ioachimo Perionio Benedictino Cormœriaceno interprete.

Atq; ea quidem quæ à priscis de animo tradita sunt, hactenus. Nūc, quemadmodū ab initio, reuertamur, ut exponamus quid animus sit, quáq; eius sit latissime patens definitio. Est quidem unum certū rerū quæ sunt, genus, essentia, cuius pars quædam ut materia est, id quod per se stare non potest: altera, forma & species, ex qua iam res singulæ dicuntur: tertia, id quod ex his constat. Est autem materia, potestas: species perfectio, idq; duobus modis: quorum unus scientiæ & habitus locum tenet: alter,

cognitionis

cognitionis & contemplationis. Essentiæ autem et naturæ uidentur esse corpora maximè, eaq; naturalia. Hæc enim cæterorum sunt principia. Eorum autem quæ naturalia sunt, partim uitam habent, partim non habent. Vitā autem dicimus & alimentum, quod per se capitur, & accessionem & decessionem. Ita omne corpus à natura ortum & originem ducens, quod uitæ est particeps, essentia est, sed cōcreta atque iuncta. Quoniam autem corpus eiusmodi est, uitæ enim est particeps, certè corpus animus non est: præsertim cū non sit corpus in ijs quæ de re subiecta & proposita dicantur, sed potius subest ut materia. Animus igitur natura & essentia sit necesse est, quasi species ac forma corporis naturalis, quod in se uitæ uim contineat. Quoniam autem essentia perfectio est, fit ut huius uel illius corporis sit perfectio. Quæ cum duobus modis dicatur, & ut scientia, & ut consideratio: certè animus est ut habitus et scientia. Cū enim animus in corpore inest, somnus & uigiliæ uigent: quorum uigilia considerationi, somnus habitui, cuius nullus est usus, & qui ad opus non redigitur, similitudine respondet. Et quorum scientiæ, in eodem origo est antiquior. Ita animus est prima corporis naturalis, quod uitæ est particeps, perfectio. Corpus aūt eiusmodi partes habeat ad exequēda munera necesse est, partes earū aūt etiam quæ gignūtur è terra, instrumēta sunt quædā, sed simplicia omnino: ut folium corticis fructus est operculum, cortex ipse fructus fructum obducit, fibræ autem & radices oris locum obtinent. Vtrunque enim alimentum ad se trahit. Quòd si quid in omni

animo quod sit commune dicendũ est, erit prima corporis naturalis, quod instrumenti uim habeat, perfectio & absolutio. Itaque non est illud exquirendum, sint'ne unum animus & corpus: quemadmodum ne illud quidem, sint'ne unum, cera & figura ex ea facta: nec uno nomine, an uniuscuiusque materia, & id cuius materia est. Vnum enim, & id quod est, quoniam multis modis dicuntur, quod propriè dicitur, perfectio est. Atque de toto quidem animi genere, quid sit, dictum est. Est enim essentia, quam definitio explicat. Hoc autem quod illa significat, natura est & essentia huiusmodi corporis, ut si quod instrumentũ corpus esset naturale, ueluti securis. Hoc enim securis natura & animus esset, quippe cũ hac seiuncta & separata, non iam securis esset, nisi societate nominis, cũ nũc reuera securis sit. Non enim talis corporis natura & species animus est, sed naturalis huiusmodi, quod in se motus atque status principium habeat. Atque etiam in partibus & membris quod dixi, perspici licet. Si enim oculus esset animal, eius profectò animus aspectus esset, quandoquidem hæc eius essentia & natura est ex definitione. Oculus autem materia est aspectus: quo detracto non est oculus, nisi fortè eiusdem nominis, ueluti lapideus, & pictus. Sumendũ est aũt id quod ad partẽ accõmodatur, in toto corpore, quod uitæ sit particeps. Quã enim rationẽ pars ad partẽ habet, eandẽ habet totus sensus ad totũ corpus sensus particeps, quatenus eiusmodi est. Nõ est aũt corporis ex quo animus excesserit, ea uis ut uiuat, sed eius quod eo sit præditum, quæ uis talis in semine ac fructu

ac fructu inest. Vt igitur sectio serræ & aspectus, sic uigilia usus, & actio est. Et animus quidem quasi aspectus & instrumenti uis habetur: corpus autẽ id quod functiones & munera exequi potest. Sed quemadmodum hic pupilla & aspectus est oculus: ita illic animus & corpus animal. Ac illud quidem non est dubium, quin animus non sit à corpore separabilis, aut aliquæ eius partes, si ex partibus constet. Quarundam enim ipsius partium perfectio est. Nihil autẽ prohibet esse aliquas separabiles, propterea quòd non sit causa cur ullum corpus sit in rerum natura. Sed illud perspicuũ non est, sit'ne animus ita corporis perfectio, ut nauta nauigij. Ac pingui quidem Minerua hoc modo quid sit animus, explicatum descriptumq́; sit.

Quoniam autẽ rebus dubijs illis quidem, sed illustriorib. quæq; res aperitur, definitioneq́; illustratur, rursus de eo disserere conãdum est hoc modo. Neque enim solum rem esse declarare debet definitio, quemadmodum plurimæ definitiones explicant: sed causam etiam exponat necesse est. Nunc quidem quasi conclusiones definitiones sunt: ueluti quid sit quadratum, si quæratur, ac respondeatur, figurã esse rectis angulis, paribusq́; lateribus ei quæ altera ex parte lõgior est, par et æqualis, ea quidẽ conclusionis tantũ definitio est. Ea autem quæ explicat, quadratũ esse mediæ inuẽtionẽ, rei causam exponit. Nos igitur ita de re disserẽdi initium capiamus, ut dicamus, inanimũ ab animato uita distingui. Cumq́; multis modis uita dicatur, id uiuere dicamus, in quo aliquis eorum modo reperiatur: ut mens, sensus, motus, statusq́; in loco: præterea, Cap. 2.

motus qui in alendo eſt, deceßio & acceßio. Itaque ea omnia quæ gignūtur è terra, uiuunt: quandoquidē cōſtat in eis uim eſſe ac principiū eiuſmodi, quo acceſſionē deceßionemq́; capiunt in locis contrarijs. Neq; enim ſurſum tantum uerſus augeſcūt, non etiam deorſum: ſed peræquè utraq; ex parte & undiq; ea omnia quæ aluntur ac uiuunt uſq; ad finē, dum alimentū capere poßint. Atque hoc quidē ab alijs ſeiungi ſeparariq́; poteſt, cætera ab hoc duntaxat in mortalibus non poteſt. Quod facile animaduerti licet in ijs quæ oriuntur è terra, in quibus alia uis animi nulla reperitur. Ac uita quidem propter hoc principium in ijs omnibus quæ uiuunt ineſt: animal aūt ex ſenſu primū dicitur, præſertim cum ea quæ nō mouentur loco, dūmodo ſenſum habeant, animalia uocemus, nec ea ſolū uiuere dicamus. Senſuum autem tactus primus in omnibus uiget: & quemadmodum uis alendi à tactu cæteriſq; ſenſibus ſeparari poteſt, ſic tactus à cæteris ſenſibus. Alendi autem uim eam partem animi uocamus, qua etiā participant ea quæ giguntur è terra. Omnes uerò animantes ſenſus tangendi participes ſunt. quorum utrunque cur euenerit, pòſt diſſeremus. Nunc hoc tantum dicatur, animum principium eſſe horum omnium, hiſq́; definiri, ui alendi, ſentiendi, raciocinādi, atque motu. Quòd ſi quæratur, utrum unumquodque horum ſit animus, an pars animi: et ſi pars, an ita pars, ut cogitatione ac ratione ſolū, aut etiam loco ſecerni poßit, de nonnullis quidē nō eſt difficile reſpondere. de alijs quæſtio eſt. Vt enim animaduerti licet, eorum quæ terra ex ſe gignit, nonnulla cum auulſa ſunt,

aliaq́;

aliaq; ab alijs separata uiuere, quòd in eis sit animus re ipsa suus in quoq; eius generis cum plures esse possint: sic pro alijs animi distinctionibus usuuenire cernimus in ijs bestiolis, quæ incisuris quibusdã constãt, cum in partes diuiduntur. Etenim sensu unaquæque pars utitur, & loco mouetur. Si uerò sensum habet, uisionem etiam & cupiditatẽ: quandoquidẽ ubi sensus est, eum dolor & uoluptas consequuntur. Quæ ubicunq; sunt, necessariò etiam appetitus. Sed de mente uiq; contemplandi, nondum hoc constat, animiq; genus aliud uidetur esse: idq; unum separari potest, quẽadmodum id quod sempiternum est, ab eo quod interit. Ex quibus intelligitur, cæteras animi partes non esse seperabiles, quemadmodum nonnulli sentiunt. Ratione autem et natura sua non est dubium, quin sint diuersæ: quandoquidem aliam habet naturam & essentiam uis sentiendi, aliam opinandi: quemadmodũ aliud est sensu percipere, aliud opinari, quod item in alijs quæ dicta sunt contingit. Atq; etiam in nonnullis animantibus hæc insunt omnia, in quibusdam nonnulla, in alijs unum modò reperitur, id quod animaliũ genera distinxit, cuius causa quæ sit, pòst considerandũ erit. Quod itẽ contingit in sensibus. In alijs enim omnes insunt, in quibusdã aliqui, in nõnullis unus tactus, qui est maximè necessarius. Duobus quidem modis id quo uiuimus & sentimus dicitur, quemadmodum duplex est id quo scire dicimur: quorũ unum scientiã uocamus, animum alterum: utroq; enim horum scire dicimur. Eademq; est ratio eius quo ualemus, quorum unum ualetudo dicitur: alterum pars est quædã cor-

poris, uel etiam totum. Horum porrò scientia & ualetudo, forma & species quædam est ac ratio, & uis eorum quæ recipiunt, illa eius partis in qua scientia imprimitur, hæc illius in qua sedes est ualetudinis. In eo enim quod accipit, ac bene affectum est, uis eorũ quæ aliquid afficere possunt, inesse uidetur. Quòd si animus id est quo primùm & uiuimus et sentimus, & ratiocinamur: profectò forma quædam & species sit necesse est, non ut materia, idq; quod subest. Cum enim tria naturarum genera sint, quemadmodum diximus, quorum unum forma est ac species, alterum materia, tertium quod ex his duobus iunctum est, eorum materia uis est ac potestas, species usus & perfectio. Quoniamq; id quod ex utroq; constat, animatũ est, nõ est corpus animi perfectio, sed animus certi cuiusdã corporis. Ob eamq; causam rectè sentiunt ij quibus animus nec sine corpore esse, nec aliquod corpus uidetur. Neque enim ipse corpus est sed aliquid corporis: ob eamq; causam in corpore inest, atque ita affecto corpore, ac non quemadmodum superiores, qui eum ad corpus accõmodabant, cum nec quod ná id esset, nec quale explicassent: quanquam nihil id quod primũ occurrat, recipere uidetur. Sic autem ratione etiam duce efficitur. Vniuscuiusq; enim perfectio, in eo quod uim habet, & in accommodata naturæ materia solet existere. Illud ergo ex his perspicuũ est, animum perfectionẽ quandam esse, atque rationem eius quod uim habet talis naturæ atque essentiæ.

Cap. 3. Facultates aũt animi quæ expositæ sunt, in nonnullis uniuersæ, ut diximus, insunt: in alijs aliquæ, in quibusdam

busdam una tantummodo. Facultates uerò diximus, uim alendi, sentiendi, appetendi, mouendi loco, ac ratiocinandi: quarum alendi uis in ijs sola reperitur, quæ terra gignit: in alijs & hæc, & sentiendi. Si uerò sentiendi uis, & appetẽdi. Appetitus enim cupiditas est, ira, & uoluntas. In omnibus autem animantibus, ex sensibus tactus unus inest. Cui uerò sensus inest, ei etiam uoluptas & dolor, idq; quod uoluptatẽ affert, et quod dolorem: quæ omnia quibus conueniunt, in ea etiam cupiditas cadit. Hæc enim quædã est eius quod uoluptatem parit, appetitio. Præterea cibi ac pastus sensum habẽt, quoniam tactus cibi sensus est. Rebus enim aridis, humidis, calidis ac frigidis animalia omnia uescuntur, quarum sensus est tactus: cæterarũ nõ est, nisi impropriè. Nihil enim pastum sonus adiuuat, nec color, aut odor. Nam sapor aliqd est eorũ quæ sub tactũ cadunt. Sunt autẽ fames et sitis appetitus, quorũ fames quidem appetitus est rerum calorem & siccitatem, sitis uerò humorem et frigus efficientium: quorum omnium sapor est quædam uoluptas, & quasi cõdimentũ. Sed de his postea planius disserendum erit. Nunc hoc tantum dicatur, quæ animalia tactum habeant, in ijs etiam appetitum reperiri. Quod diuisione incertũ est, idq; pòst considerabimus. In quibusdã præterea inest uis ea, qua mouemur loco. In alijs etiam pars animi quæ est rationis ac consilij, atque mens ipsa, ut in hominibus inest: & si quid aliud est eiusdem generis, aut etiam diuinius ac dignius. Atque hoc quidem perspicuum est, eadem ratione animi atque figuræ unam esse definitionem: propterea quòd

nec illic figura aliam præter triangulum, & cæteras quæ sequuntur, complectitur: nec hic ullum animus, præter eos qui commemorati sunt. Et quemadmodũ in figuris communis quædam est definitio, quæ omnibus quidem accõmodabitur, sed nullius erit propria: sic in animis contingit, de quibus diximus. Itaque ridiculum est profectò, et in his et in alijs communem definitionẽ quærere, quæ nullius sit naturæ propria, ne si ex propria quidem & infima forma ducatur, hac tali prætermissa definitione. Eadem autem ratio est et eorũ quæ in figuris, & eorum quæ in animo uersantur. Semper enim in eo quod deinceps sequitur, superioris uis intelligitur, & in figuris, & in rebus quæ animo sunt prædítæ. Veluti in quadrato triangulum, & in parte animi quæ est sensus, ea quæ alimenti, intelligitur. Quocirca in quaque quærendum est, quis cuiusq; animus sit: ueluti quis stirpiũ, et quis hominis aut bestiæ. Cur aũt eam inter se rationẽ habeant ea, quæ ordine quodam alia ex alijs sequuntur, uidendũ est. Sine enim ea parte animi, quæ ad alendum pertinet, ea quæ est sensus, esse nullo modo potest, cum ea quæ alendo munus suũ exequitur, in ijs quæ ex terra oriuntur, ab ea quæ sensus est particeps separetur. Rursus sine tangendi sensu nullus alius extare potest, cum tactus sine alijs adsit. Pleraque enim animalia nec aspectum habent, nec auditum, nec planè sensum ullũ odoris. Eorũ etiã quæ sensũ habent, in alijs uis mouendi loco inest, in alijs nõ inest. postrema uerò atq; minima pars, consilij atq; rationis est particeps. Ex mortalibus enim quibus tributũ est consilium, ijs etiã cæ-

tera tributa sunt omnia. Quibus uerò quodq; illorum datum est, non in ijs omnibus consilium reperitur, sed alijs ne uis ea quidem in qua uisa imprimuntur, data est, alia hanc unam uiuendi ducem habent. De mente autem ea cuius omne opus in contemplando est disserere, non est huius disputationis. Perspicuũ est igitur, definitionem quæ cuiq; horum statuetur, animi quoq; aptißimam futuram.

Si quis autem de his rectè disputaturus est, eum necesse est, quid quodq; horum sit, sumere: quod ei in ijs quæ cohærent, faciendum erit eodem modo. Quòd si uis & natura cuiusq; eorum exponenda est, ut quid sit ea pars quæ est mentis atq; rationis, aut ea quæ sensus est particeps, aut ea deniq; quæ ad alendum pertinet: primum dicendũ erit, quid sit mente aliquid comprehẽdere, quid sensu percipere. priores enim sunt ratione facultatibus, functiones atq; actiones. Quòd si ita est, hisq; antecedere debet rerum obiectarum cognitio, ob eandem causam prius illis explicanda erũt: quo in genere sunt cibus, & res quæ sensum ac mentem mouerit. Ita primò de alimento & pastu dicendum erit, quandoquidem animus alẽdi ui præditus, et cæteris conuenit, & prima est, & latißimè patens uis animi, quæ facit ut uiuant cætera: cuius munera & officia sunt, procreare, et cibum capere. Omnium enim officiorum ac munerum in ijs quæ uiuunt, dummodo suis partibus absoluta sint, non imminuta, aut originẽ fortuitã non habeãt, nullũ naturæ aptius aut accõmodatius est, quàm sui simile facere: ut animal animal, stirps stirpem, ut æternitatem diuinitatẽq; quàm pro Cap. 4.

ximè poßint, imitentur. Omnia enim illius cupiditate ducuntur, eoq; omnes suas actiones referũt ea omnia, quæ natura duce quippiã faciunt. Id autem cuius causa aliquid fit, est duplex: unum, quod omnium extremum est: alterum, quod ad omnium extremum pertinet. Quoniam igitur perpetuitate æternitatem, ac diuinitatem consequi & attingere non possunt, propterea quòd nihil eorũ quæ interitura sunt, idem unumq; numero permanere potest, qua ex parte eò peruenire licet, eatenus quodq; eius fit particeps, alia magis, alia minus: & permanet non idem, sed quasi idem, non unum numero, sed unius speciei ac generis eiusdem. Est autem animus eius corporis quod uiuit, causa et principium. Quæ quanquam multis modis dicuntur, tamẽ animus causa est tribus ijs modis, qui inter se distincti sunt. Nam & id animus est unde motus ducitur, & id cuius causa aliquid fit, & ut natura & essentia animatorum corporum causa est. Non est id quidem dubium, quin ut essentia. Causa enim cur sint omnia, essentia est. iis autem quæ uiuunt, uita ipsa natura est et essentia: quorum omnium causa est & principium animus. Atque etiam eius quod in rerum natura esse potest, ratio perfectio est. Constat etiam, animum esse in eo causæ genere, cuius gratia aliquid fiat. Vt enim mens, sic natura, aliò refert quod facit: idq; illi est finis propositus. Eundem locum in animantibus animo natura tribuit. Omnia enim naturalia corpora, animi instrumenta sunt: ut animantium, sic eorum quæ gignuntur è terra, quod animi causa sint constituta. Duobus autem modis id cuius causa quippiam fit, dicitur:

citur: quorum unus extremi est, alter ad extremum refertur. Atq; etiã animus est id, unde primùm mutatio loci proficiscitur: quæ quidem uis non in omnibus naturis quæ uiuunt, reperitur. Animi etiã est commutatio & accesßio: quippe cum & sensus quædam sit cõmutatio, & nihil sensum habeat quod non sit animo præditum. Eadẽ est & accesßionis & abscesßionis ratio. Nihil enim imminuitur aut crescit naturæ lege atq; ratione, quod nõ alatur: & nihil alitur, quod non sit uitæ particeps. Empedocles autẽ hoc non rectè censuit, accesßionem ijs quæ terra gignat, et quæ altè deorsum radices agant, contingere: propterea quod terra eodem modo natura suo pondere feratur, sursum autẽ uersus, quod ignis superiora petat. Neque enim hæc duo sursum & deorsum rectè accipit. Non enim omnibus naturis atq; uniuersitati idem est locus superior & inferior: sed quod animalibus caput est, id sunt radices in ijs quæ gignũtur è terra, si instrumenta diuersa dicenda sunt, atq; ea ex officijs ac muneribus. Præterea quid ignem ac terram, quæ in contrarium locum ferantur, continet? Dißipabuntur enim, ac diuellẽtur, nisi quid sit quod prohibeat. Quod si est, id animus est, quod causa est cur & augescant, & alantur. Quanquam nonnullis ignis natura omnino causa uidetur esse alimenti atq; accesßionis. Hoc enim unum ex corporib. aut elementis ali & augescere uidetur. Itaq; et in ijs quæ oriũtur è terra, & in animantibus, ignis ipse causa efficiẽs horum intelligi poterit. Attamen hæc ille quodãmodo adiuuat, non tamẽ planè causa est, sed animus potius. Nam cum ignis augescere

in infinitum

in infinitum poſsit, quandiu aliquid ſubeſt quod com buratur: corumq́; quæ natura conſtant, magnitudini & cumulo terminus quidam ſit, ac ratio conſtituta: hæc profectò animi ſunt, non ignis, & rationis magis quam materiæ propria. Quoniam autem eadem uis eſt animi ea qua alit, & qua procreat: primùm de cibo diſſerendum eſt, quandoquidem hoc ipſo officio à cæteris facultatibus diſtinguitur. Sed uidetur contrarium alii contrario, non omnia tamẽ ab omnibus: uerùm ea contraria, quæ non ſolum alia ab alijs oriuntur, ſed etiam augeſcunt. Multa enim mutuam habent originẽ, ſed magna omnia: ut id quod ualet, ex ægro oritur. Verùm ne hæc quidem eo modo alia ab alijs aluntur, ſed igni aqua paſtum præbet, aquam autem ignis alere non uidetur. Ac in ijs quidem corporibus quæ ſimplicia ſunt, hæc ipſa eiuſmodi uidentur eſſe, ut unum ſit quod alat, alterum quod alatur: ſed tamẽ de eo quæſtio eſt. Nam cum alij confirment, ſimile à ſimili ali, quemadmodum etiam augeri: tamen nonnullis, quemadmodũ diximus, contrà & contrarium à contrario uidetur: quod res ſimilis pati non poſsit, & cibus mutari atq; concoqui, quæ in contrarium, aut in id quod interiectum ſit, fiat mutatio. Præterea cibus ab eo quod alitur, quadam ex parte mutatur: quod in eo quod alitur, cibus non efficit: quemadmodũ textor à materia quæ ei propoſita eſt, non mutatur ullo modo, ſed hæc à textore, qui materiam quæ non erat operis ipſius, ad opus ſuum tantummodo trãsfert & accommodat. Vtrum autem cibus id ſit quod ad extremum euenit, an id quod primùm, quæſtio eſt. Quòd ſi

utrumq;

utrunq;, sed ita, ut unum crudum sit, alterũ concoctũ: utroq; modo cibus dici potest. Nam quatenus crudus est, ea ex parte contrarium à contrario alitur: quatenus autem coctus est, simile à simili. Ex quo perspici licet, utrosq; quodam modo & rectè, & non rectè dicere. Quoniam autẽ nihil uitæ expers alitur, corpus certè animatum sit necesse est, quo alatur quatenus alitur. Itaq; cibus ad id quod animatum est accommodatur, ac non impropriè ac fortuitò: sed aliud est cibum esse, aliud uim ad augendum habere. Qua enim ex parte id quod animatum est, quantitatem habet, uim habet ad accessionẽ afferendã id quod alit: qua autem ex parte aliquid est rerum singularum, & essentia, cibus dicitur. Conseruat enim naturã, in eaq; usq; ad eum finem est, dum alatur. Valet etiam ad procreãdum nõ id quod alitur, sed id quod simile est rei quæ alitur. Nam cum iam sit in rerum natura id quod alitur, nec quicquam se gignat, sed conseruet: fit ut animi principium sit eiusmodi, quod id conseruet in quo ipsum inest, quatenus eam uim habet. Cibus autem id à quo capitur, ad munus suum exequendum comparat. Itaq; cum ei cibus detrahitur, intereat necesse est. Cum autem tria sint, id quod alitur, res qua alitur, & id quod alit: primus quidem animus id est quod alit: id quod alitur corpus in quo ipse est, id quo alitur cibus. Quoniamq; à fine omnia suis nominibus appellanda sunt, finis autem propositus est, aliquid sui simile procreare, primus certè animus uim habeat necesse est sui simile procreãdi. Est autem duplex id quo corpus alitur: quemadmodum manus est id quo nauta gubernat,

gubernat, & gubernaculũ: quorum unum mouet, & mouetur, alterum motum affert tantũmodo. Cum uerò cibus omnis eiusmodi esse debeat, ut concoqui possit, & calor concoctionem efficiat, calor in naturis animatis omnibus insit necesse est. Ac pingui quidem Minerua, quid cibus sit, expositũ est. Planius autè suis locis de eo disserendum erit. His uerò ita constitutis, nunc de omni sensu summatim disputemus.

Cap. 5. Sensus quidem, iam ut dixi, tum euenit, cum et mouetur aliqd, ac patitur, et quodãmodo accipit. Quædam enim uidetur esse immutatio. Nonnulli autẽ in ea opinione sunt, ut similem rem à sui simili pati dicant: quod quemadmodum fieri poßit, aut non poßit, alijs locis communibus dictũ est, in quibus de faciendo & patiendo disputauimus. Cur autem sensuũ ipsorũ non sit sensus, quæstio est: & quam ob causam sine ijs quæ extrinsecus occurrunt & obijciuntur, non faciant sensum, cum insint ignis & terra, aliaq; elementa: quorũ per se sensus est, aut per ea quæ in illa conueniunt. Illud quidem perspicuum est, id quod uim habet ad sensum efficiendum, non sensum re ipsa efficere, sed uim huius rei in se solum habere. Itaq; non sentitur, quemadmodum res quæ incendi potest, non incenditur ipsa per se, sine re quæ incendere urereq; poßit. Se enim ipsa ureret, nec ignem re ipsa neceße esset adhiberi. Quoniam autem sentire duobus modis dicitur (nam & id quod uim audiendi uidendiq; habet, audire ac uidere dicimus, etiam si fortè dormiat: & id quod hæc ipsa officia ac munera exequitur) duobus etiam modis sensus dicatur necesse est. quorum

unus

tenus uim habet, alter munere fungatur. Eodemq; modo sensu percipere, uim habendo, & fungendo munere. Ac primùm quidem illud dicēdum est idem esse, pati, sentire: & munus exequi. Nam & motus & actio quædam est, etsi inchoata, quemadmodum alijs libris diximus: & omnia patiuntur ac mouētur ab eo quod uim efficiendi habeat, sitq; in rerum natura. Itaq; uerè dici potest, & à re simili, quanq; rem pati: & à dissimili, quemadmodū diximus. patitur enim cum est dissimilis, cum autem passa est, similis. Sed uis & usus distinguenda sunt. nunc enim planè pinguiq; Minerua de ijs disputamus. Est enim aliquid ita sciens, ut hominem scientem dicimus, ex eo quòd homo in ijs sit qui scientes sunt, præditiq; scientia. Est etiam scientiæ præditus, quemadmodum iam diximus scientem, eum in quo grammatica insit. Vterq; horum non eodem modo facultate præditus est, sed unus, quod genus tale est ac materia: alter, eò quod si uelit contemplari potest, nisi quid extrà impedimentum afferat. Alius uerò iam rem considerat, usumq; scientiæ & cognitionis, exempli causa, A, iam habet. Ac primi quidē illi duo uim habent scientiæ, ita tamen, ut unus disciplina commutatus & affectus, ex contrarioq; habitu sæpe mutatus sit: alter ex eo, quòd cum sensu uel grammatica sit præditus, nec agat, ad alium agendi modū se contulit. Pati etiam ne uno quidem modo dicitur. sed unum genus est patiendi, cum aliquis interitus à contrario oritur: alterū, cum salus potius & conseruatio eius quod uim habet, ut sit ab eo procuratur, quod et iam est in rerū natura, & ita simile est ut uis agendi

ad actionem

ad actionem ſimilitudine accedit. Quod enim ſcientia præditum eſt, id ad cõtemplandi uſum conuertitur, id quod aut immutari non eſt. Progreſſus enim & acceſsio ad id peruenit, & ad actionem, aut certè aliud eſt commutationis genus. Itaq; non rectè ſentiunt ij, qui id quod ſapit, cum ſapit et ſentit, commutari confirmant: quemadmodum nec architectum, cum ædificat. Quod igitur ad rem & exitum id cuius uis tantum inerat, intelligendo & ſentiendo perducit, non doctrinæ, ſed alio nomine appellari debet. Quod autẽ ab eo cuius uis eſt tantũ dicit, ſciẽtiaq; percipit ab eo quod eſt in rerum natura, uimq; habet docendi, id uel nuo debet dici pati, quemadmodum dictum eſt: uel duo ſunt genera commutationis, quorum unum ſit in priuantes affectiones, alterum in habitũ naturamq; mutatio. Eius autem quod ſenſus eſt particeps mutatio, ab eo quod procreat prima proficiſcitur: quod cũ procreatum eſt, iam ſcientiæ inſtar ſenſum habet. Atque etiam ſenſum re ipſa adhibere eodem modo dicitur, quo cognoſcere: ſed intereſt, quòd ea quæ ſenſum mouent, ut quæ ſub aſpectum & auditum cæterosq; ſenſus cadunt, extrinſecus adhibentur: proptereaq; rerũ ſingularum eſt ſenſus quæ ſuo munere fungitur: ſcientia autem rerum uniuerſarum, quæ quodã modo in ipſo animo ſitæ ſunt. Itaq; licet nobis cũ uolumus animo aliquid agitare, & cogitare, ſenſu autem cõprehendere nõ licet. Sit enim oportet aliquid quod ſenſum moueat. Quod etiam fit in artibus & ſcientijs ijs quæ in rebus ſenſum mouẽtibus uerſantur: atq; ob eam cauſam, quod ea quæ ſub ſenſum cadunt, res ſunt

ſingulæ

singulæ externæ. Sed de his hactenus. Nunc hoc tantum explicatum sit, cum non simpliciter unoq́; modo id quod uim tantum ut sit habet, dicatur, aliudq́; sit eiusmodi, ut si puerum in bello præesse posse dicamus: aliud, ut si eum imperatorem posse esse dicamus, qui id ætatis sit quæ in imperatore desideretur, eãdem eius quod uim sentiendi habeat, eſse rationem. Sed quoniam eorum distinctio nomine caret, expositumq́; est inter ea interesse, & quemadmodum intersit, certè patiendi uerbo & immutandi pro proprijs nominibus utamur necesse est. Quod autem sensu comprehendere potest, est quasi id quod iam reipsa sub sensum cadit, quemadmodum diximus. patitur ergo id quod patitur, non quod simile sit: sed similitudo patiendo acceſsit, ut sit quasi idem.

Sed primùm de ijs quæ sensibus subijciuntur, pro cuiusque sensus modo & ordine dicendum est. Tria autem sunt genera eorum quæ sub sensum cadunt, quorum duo per se sensum mouere dicimus, per aliud tertium. Duorum autẽ illorum unum est uniuscuiusque sensus proprium, alterum commune omnium: proprium uerò uoco, id quod alium sensum non potest mouere, & in quo error uersari non potest, ut aspectui color subest, auditui sonus, & sapor gustatui. Tactus autẽ plures habet diſsimilitudines, sed unusquisq́; de his iudicat, nec in eo fallitur: quòd colorem iudicet aut sonum esse, uerùm in eo quod quid sit colore tinctum: aut ubi, aut quid sonet uel ubi. Atque hæc quidem omnia cuiusque propria dicuntur. Communia autem, ut motus, ut status, ut numerus, figura, magnitudo. Cap. 6.

Non enim hæc cuiusquam propria sunt, sed omnium cõmunia. Nam & tactui motus est quidã qui eum mouet, & aspectui. Atque hæc quidem sensum per se mouent. Per aliud autem & impropriè mouere dicitur, ut si Diaris filius albus sit: impropriè enim ac per aliud hoc sensu comprehendit, quod accidit ut id quod sentiat album esset. Itaque nihil patitur qua ex parte tale est, à re quæ sensibus obijcitur. Eorũ autem quæ per se sensum mouent, propria uerè ac propriè sensum mouent, ad eaq; accommodantur, in quibus uniuscuiusque sensus natura uersari solet.

Cap. 7 Cuius enim aspectus est, id aspectabile est: et quod aspectabile, color: & quod oratione quidem exprimi potest, sed uacat nomine: quod quidẽ in sermonis progressu omnibus perspicuum erit maximè. Nam quod spectabile dicimus, color est: color autem est in eo quod per se ac ui sua oculos mouet. per se autem mouere dicitur, non ex ratione ac cogitatione, sed ex eo quod in se causam habet cur sit aspectabile. Omnis autem color uim habet id mouendi, quod reipsa perlucidum est, eaq; illius natura est. Itaq; sine lumine cadere sub aspectum nullo modo potest: sed singuli colores omnino ac planè lumẽ requirũt, ut cernantur. Ex quo intelligitur, primùm de lumine quid sit, esse dissrendũ. Est igitur aliquid perlucidũ. perlucidũ autẽ id appello, quod sensum oculorũ illud quidẽ mouet, non tamẽ per se ac ui sua eum mouet, sed ui alieni coloris: quo in genere est aer, aqua, multaq; corpora ex ijs quæ solida dicuntur. Neque enim aqua & aer eo ipso quòd aqua & aer sunt, perlucida sunt: sed quòd in

utroq;

utroq; eorum natura eadem inest, quæ in æternis naturis corporibusq; cœlestibus. Lumen autem facit, ut perlucida res qua ex parte perlucida est, reipsa cernatur: quod quidem in quibus naturis reperitur, in iisdē tenebræ esse possunt. Lumen autem quasi color est naturæ translucidæ: cum eam ignis reipsa sub aspectum subijcit, aut aliquid eiusdem generis: id quod naturis cœlestibus contingit, in quibus aliquid unum atque idem inest. Ac quid sit translucidum, quid lumen, ita diximus, ut nec ignis eorum natura esse intelligatur: nec omnino corpus, nec ullius corporis fluxio (sic enim quoddā etiam corpus essent) sed ignis, aut alicuius corporis eiusdem generis in re perlucida, præsentia. Neque enim duo corpora simul in eodē esse possunt. Lumen autē et tenebræ sic inter se affecta sunt, ut contraria esse uideantur. Itaque tenebræ, huiusmodi habitus in natura translucida priuatio est. Ex quo illud etiam perspici licet, lumē huius rei talis præsentia esse: nec rectè Empedoclem dixisse, aut si quis alius ita tradidit, lumen esse quod & feratur, & in medio terræ atque cœli suspensum hæreat, etiam si hoc nos lateat: quod & omnium uoci repugnat, & ijs quæ animaduertimus. Vt enim paruo interuallo interiecto id nos lateat, certè ab ortu ad occasum postulare ut id nos fugiat, magnum est. Color autem in naturam coloris expertem cadere potest, et sonus in rem sono uacantem. Coloris porrò expers est natura perlucida, & ea quæ aut prorsus cerni non potest, aut uix potest: quo in genere id uidetur, cui tenebræ offusæ sunt. natura quidem perlucida huiusmodi est, non cum reipsa

perlucida est, sed cum eius uim habet. Eadem enim natura aliàs tenebræ, aliàs lumen est. Neque uerò in luce sunt omnia quæ sub conspectum cadũt, sed suus cuiusque rei tantum color. Sunt enim quædam eiusmodi, quæ cum in lumine non cernantur, in tenebris tantum sensum faciunt: ueluti ea quæ ignita sunt, & splēdida. Vacant autem nomine hæc omnia, ut fungus, cornu, capita squamæ, oculiq; piscium: nec ullius horum proprius color cernitur. Et causa quidem quæ sit cur hæc uideantur, non est huius loci exponere. Nunc autem hoc tantum perspicuum est, colorem id esse quod in lumine cernatur. Itaque sine lumine non uidetur: propterea quòd hæc coloris natura est, id quod uim habet mouendi rem quæ re ipsa perlucida est. Natura aũt quæ reipsa perlucidum aliquid reddit, lumen est. Idq; ex eo intelligitur, quòd si quis apponat aspectui quippiã, quod colorem habeat, non uidebitur. Sed color naturam perlucidam, ut aera, mouet: aqua cum cōtinuatur, sensus sedes mouetur. Neque enim præclarè hoc Democritus censuit, si inanis esset & uacaret corporibus locus inter nos & cœlum interiectus, acriter cerni posse etiam formicam, quæ esset in cœlo: hoc enim fieri non potest. aspectus enim tum denique efficitur, cum oculos res quæpiã mouet, atque impellit: quod cum ab ipso colore qui cernitur fieri non poßit, relinquitur, ut ab eo spacio quod interiectum est. Ex quo perspicuum est, oportere aliquid in medio esse locatum, quod si inane sit, non dico acriter, sed nullo modo quicquã cerni poßit. Causam quidē cur necesse sit colorem in lumine uideri, diximus. Ignis autem in

utroq;

utroq; & in tenebris & in lumine cernitur, atque necessariò: propterea quòd natura quæ perlucida est, ab igne perlucida redditur. Eademq; ratio est & soni et odoris. Neuter enim eorum cum eam partem in qua sensus habitat attingit, sensum facit: sed ab odore & sono id quod interiectum est, impellitur, tum deinde ab hoc utraque pars in qua sensus inest. Quòd si quis eidem parti rem quæ resonat aut odorem efflat, apponat, nullum sensum faciet. In tactu etiam atque gustatu idem cõtingit, sed non apparet: cuius causa quæ sit, pòst intelligetur. Quod autem interiectum esse debet, in sono quidem aer est: in odore uerò, uacat nomine. Cõmunis enim quædam est & in aere & in aqua affectio, ut res perlucida coloris, sic ei quod odorem habet, quæ quidem in utroque horum inest. Nam cum aquatiles etiam bestias constet odoris sensu affici, tamen homo, eáq; animantia quæ gradiuntur & respirẽt, sensum odoris habere nisi respirando nõ poßunt, cuius rei causa postea etiam explicabitur.

Nunc autem primum de sono & auditu dißeramus. Est autem duplex sonus, quorũ unus reipsa est: alter non est reipsa, sed in eo illius uis est. Sunt enim quæ resonare negamus, ut spongiam, ut lanam: sunt quæ sonare dicimus, ut æs, & omnia quæ solida & læuia sunt, quòd resonare poßunt. Id que est interiecta ipsa re atque aere, reipsa sonare. Sonus autem reipsa tum elicitur semper, cum alicuius ex alio atq; in alio ictus elicitur. Ictus enim ac conflictus est, qui resonat. Itaque fieri non potest, ut ex una re sonus eliciatur. Aliud est enim id quod pellit, aliud id quod pellitur. Cap. 8.

Quocirca id quod reſonat, cum alia re coniunctũ ſonat, nec ictus fit ſine motu. Nec uerò quarumuis rerũ pulſus, eſt ſonus. Neq; enim iam, ut dixi, ullo modo ſonant lanæ. ſiue pellant, ſiue pellantur: ſed æs, & omnia quæ læuia & caua ſunt: quorum æs reſonat, propterea quòd læue eſt. ea autem quæ concauas habẽt altitudines, relatione ipſa diu poſt primum ictum ſonum retinent: quòd ſonus ex re quæ pulſu agitata eſt, diſſipari non poteſt, ut præterea in aere & in qua, etſi minus exaudiatur. Neq; uerò in ſono aer et aqua omnia poſſunt, ſed pelli & ſolida corpora inter ſe et aera oportet: quod tum fit deniq;, cum aer pulſus remanet, nec diffunditur, aut diſſipatur. Itaque ſi uehemens ſit & repentinus pulſus, ſonus elicitur. Debet enim quædã aeris qui pulſum rapit, anticipatio occupare: ut ſi quis arenæ cumulum, qui in præceps ruat, impellat. Relatio autem ſoni tũ fit, cũ ab aere qui idem unuſq; manet, per uas quod extremis partibus diſſipari ſonũ prohibeat, rurſus aer pellitur: cuius generis eſt circulus. Sẽper aũt ſonus refertur, etſi obſcurè: quandoquidẽ idẽ in ſono contingit, quod in lumine quod ſemper refertur. neq; enim omnẽ ad partem perueniret, ſed tenebræ offunderentur extra eũ locũ, cui ſol colluceret. Nec uerò ita refertur, ut ab aqua, aut aere, aut ab aliquo alio læui corpore. Quocirca umbrã efficere eadẽ ex parte definimus, qua & lumen. Rectè autẽ id quod inane eſt, in auditu dominari dicitur. Videtur enim inanis eſſe aer, qui cum pulſu agitatus eſt, unus atque continuatus facit, ut audiamus: ſed quia fragilis eſt, non redditur, niſi læue ſit id quod impellitur.

Tum

Tum enim unus efficitur atque coniungitur propter rei planiciem et æquabilitatem. Vna enim rei leuis est planicies. Ac illud quidem uim resonandi habet, quod aera coniunctum atque continuatum usque ad auditum impellere potest. Auditus autem cognatione quadam cum aere coniungitur: qui quoniã ad aera pertinet, simulatq; id quod extrà patet, pellitur: pellitur id etiam quod intus est. Itaque non ex omni parte audit animal, nec in omnem partem aer diffunditur: quãdo quidem non ex omni parte aer ad eam partẽ quæ pellere debet, est'que animata, peruenit. Id quod in pupilla animaduerti licet, quæ non undique humorem accipit. Atque aer quidẽ soni expers est, propterea quòd facile dißipari potest: cum autem dißipari non potest, eius agitatio est sonus. Idemq; in auribus uersatur, ut sit immobilis, eoq; acriter omnia impulsuum genera sentiamus. Ob eamq; causam in aqua audimus, quòd ad ipsum cognatum aera non introeat, nec ad aures: propterea quòd tortuosum flexuosum'que iter habent Quod si fiat, nõ exaudimus, nec si membrana cerebri ægrotet: quemadmodũ cum mẽbrana ea quæ aciẽ obducit, ægra est. Vtrum autẽ exaudiat quispiã, necne, auris quæ semper ut cornu tinnit, declarat. Sempiterno enim quodam & suo pulsu aer, is qui inest in auribus, agitatur. Sed tamen sonus est alienus, non proprius: ob eamq; causam nonnulli asseuerant, auditum gigni ab inani quod sonet: quia per id audiamus, quod definitum certumq; aera habeat. Vtrum autem resonet id quod pellitur, an id quod pellit, an etiam utrumq; sed alio atque alio modo, quæstio est. Est e-

nim sonus, pulsus eius quod pelli potest: quemadmodum ea quæ referuntur & resiliunt à leuibus corporibus, cũ quis ea impellit. Nõ omnia quidẽ iam ut dixi, quæ pelluntur & quæ pulsum afferunt, resonant: ut si qua acus acum pellat, sed id quod pulsu agitatur, æquabile esse debet, ut aer confertim referatur & dissipetur. Eorum autem quæ resonant genera, usu soni declarantur: ut enim sine lumine colores minimè cernũtur, sic nec sublato sono acutus & grauis intelligi potest. Hæc autẽ translatione dicuntur, ex ijs rebus quæ sub tactum cadunt. Acutus enim sensum paruo tempore multum afficit, grauis parum longo tempore. Nec uerò acutus est, qui uelox: nec grauis, qui tardus: sed illius fit propter celeritatem huiusmodi impulsus, huius uerò propter tarditatem. Videnturq; acutũ & obtusum id quod in tactu uersatur, imitari. Quod enim acutum est, quasi pũgit: quod autem retusum est, quasi pellit propter impulsionem: quod illud citò, hoc tardè efficit. Ex quo efficitur, ut illud uelox sit, hoc tardum. Ac de sono hactenus. Vox aũt sonus est quidã naturæ animatæ. Earũ enim quæ sine animo sunt, nulla uocalis est, sed quadam similitudine uocem fundere dicũtur: ut tibia, ut fides, cæteraq; inanima, intentionem habent, cantum, & sermonem, ut etiam uox eis tributa uideatur. Multis uerò animantibus non est data uox: quo in genere ea sunt maximè, quæ sanguinem non habent, & eorum quæ habent, ut pisces. nec iniuria, siquidem sonus est aeris impulsus. Qui autem uocem mittere dicuntur, ut pisces qui in Acheloo amne sunt, brãchijs, aut aliquo eiusdem generis resonant.

nant. Vox aũt eſt animantis ſonus, qui non quauis parte referatur. ſed quoniã omnia quæ reſonant, id tum faciunt, cum & aliquid pellit, & id aliud & per aliud pulſa agitat, idq́; aer eſt: conſentaneum eſt ea uocem ſola edere, quæ aera accipiant. Naturæ enim ut linguæ, ſic ſpiritus uſus, duorum munerum cauſa datus eſt, guſtatus atq; ſermonis: quorum guſtatus neceßitatis, ob eamq́; cauſam in pluribus reperitur: ſermo autem, ornatus cauſa comparatus eſt. Ita ſpiritu utitur, & ad calorem inſitum, quod ſit neceßitatis, (cauſa autem alio loco exponetur) & ad uocem, ut moderatè decoreq́; fundatur. Reſpirationis autem inſtrumentũ eſt guttur, quæ quidem pars pulmonis cauſa eſt data: propterea quòd animantes gradientes, caloris copia quam ab hac parte habent, cæteras ſuperant. Reſpiratione etiam eget locus primus, qui cor continet. Itaque neceſſe eſt, cum in intimis partibus reſpiratur, aera intrare. Quocirca uox eſt, pulſus aeris qui ab ea anima, quæ in his partibus ineſt, ad arteriam trahitur. Neque enim omnis animantium ſonus eſt uox, quemadmodum diximus (lingua enim reſonare poteſt, qualis eſt ſonus tußientium) ſed & animatum eſſe debet id quod pulſat, & cum quadam uiſione. Vox enim eſt ſonus quidã, alicuius rei interpres: nec ſpiritus qui ducitur, ut tußis, ſonus eſt: ſed hoc ipſo pellit & trahit ad ſe eum qui eſt in arteria. Quod ex eo ſciri licet, quia fieri non poteſt, ut uocem mittat is qui ducit, aut edit ſpiritũ: ſed is modò qui retinet, præſertim cum eum qui retinet impellat. Ex quo etiam perſpicuum eſt, cur uox non ſit data piſcibus. Ne-

que enim guttur habent, qua quidem parte carent: propterea quòd non ducunt spiritum, nec respirant. Qui autem eos uocales esse dicunt, uehementer errãt: cur autem, alia est ratio.

Cap. 9. De odore autem, eaq; re quæ odoratũ mouet, disserere difficilius est, quàm de superioribus. Neq; enim perinde perspicuum est quid sit odor, ut quid sonus, quid lumẽ, quid color: idq; eò fit, quod non inest in nobis acer hic sensus, sed eo à multis animantibus uincimur. Aegrè enim homo olfacit, nec quicquã eorũ quæ odorem efflant, percipit sine dolore aut uoluptate: quòd non sit in eo subtilis hic sensus. Quo etiã modo consentaneũ est, animantia ea quæ duris sunt oculis, colores sensu comprehẽdere: nec colorũ, nisi ex terrore, & metus uacuitate, internoscere posse uarietates. Sic etiam odores hominum genus distinguit. Videntur enim eandẽ habere rationẽ ad gustatum, quam genera saporum ad odorũ genera habent. Sed gustatus in nobis est acrior, propterea quòd ipse est tactus quidã, qui sit in homine acerrimus. Nam cum cæteris sensib. à bestijs longè multumq; superemur: tamen tactus iudicium in nobis, quàm in plerisq; alijs acrius est. Itaq; prudentia belluis homo antecellit. hinc in hominum genere ex hoc sensu excellenti ingenio atq; tardo sunt præditi, ex alio non sunt. Quorũ enim prædura caro est, ij tardo ingenio sunt: quorum autẽ mollis est, ingeniosi. Vt autem sapor alius dulcis est, alius amarus: sic odores. Sed eorum partim habent odorẽ & saporem eiusdem generis, partim contrà, ut suauem iucũdumq; odorem, & dulcem saporem: eodemq; modo odor est acer,

est acer, austerus, acidus, pinguis. Sed quoniam ut antè dixi, non perinde noti sunt odores, ut sapores, ab his rerum similitudine nomina duxerunt. Dulcis enim à croco & melle dictus est: acer à thymo, cæterisq; generis eiusdem. Quod de reliquis iudicandum est eodem modo. Iam uerò quemadmodũ auditus singuliq; sensus, ille & in re uersatur quæ auditum mouet, et in ea quæ nõ mouet: alius et in eo quod sub oculos cadit, & in eo quod aciem oculorum fugit: ita odoratus & in eo quod odorem efflat, et in eo quod non efflat, cernitur. Quod autem odorem nõ efflat, partim ex eo dicitur, quod nullo modo ullum odorem afferre poßit, partim quod exigui atq; tetri odoris sit. Eodemq; modo id quod saporem habet, & quod eo caret, dicitur. Odoratus etiã medio quodam interuallo, ut aeris & aquæ, existit. Etenim aquatiles bestiæ odorẽ sentiunt, itemq; eæ quæ sanguinem habent, & quæ non habent: quemadmodum etiã uolucres, quarũ nonnullæ procul ad pastũ odore illectæ cõmeant. Itaq; quæstio est, num bestiæ eodem modo omnes olfaciant: homo uerò respirando, ita tamen ut si non ducat spiritum, sed edat, aut retineat, non sentiat odorẽ, nec procul remotus, nec si propè aßit, nec si res quidẽ odorata intra nares apponatur. Ac illud quidẽ, nullũ sensum moueri ab eo quod sensibus apponatur, cõmune est animantium omniũ: non sentire autẽ odorem nisi respirãdo, hominum propriũ est. Quod perspici licet in ijs, quorum odoratus labefactus est. Quapropter bestiolæ quæ sanguine carent, non ducunt spiritum: quoniam aliquem alium sensum habeant, præter eos quos enumeraui-

meravimus. Sed fieri nō potest, siquidem odorem sentiunt. Sensus enim rei quæ odorem habet, & rei quæ tetri, & eius quæ boni odoris est, odoratus dicitur. Præterea illas ab ijs reb. quæ tetri acrisq; odoris sunt, cuius generis sunt bitumē & sulphur: aliaq; uehementia extingui non minus quàm homines, cernimus. Ex quo fit, ut odorem etsi non respirantes, sentiant. Videturq; sensus hic in hominibus, à bestiarum sensibus eo modo differre, quo oculi ab ijs quæ duros & corneolos habent. Oculi enim molles palpebris quasi inuolucro sepiuntur, quæ nisi aperiantur, nō cernūt. Eis aūt animantibus, quæ oculos duros & corneolos habent, nihil tale datum est: ob eamq; causam statim cernunt ea omnia quæ in lumine obijciuntur. Eodem igitur modo sensus odoratus, alijs nulla re obductus instar oculi, datus est: ijs autem quæ spiritum ducunt, quoddam operculum largita est natura, quod cum respirāt, aperitur, uenis itineribusq; amplificatis. Ob eamq; causam ea animantia quæ spiritum ducunt, in aqua non olfaciunt. Ea enim respirādo odorem percipiant necesse est, quod in aqua facere nullo modo possunt. Odor autem aridæ rei est, ut sapor humidæ, quæ uis in sensu odoratus inest.

Cap. 10. Quod uerò sub gustatum cadit, quiddam est eorū quæ tactui subijciuntur, eoq; fit ut non cadat sub sensum: propterea quòd alienum sit corpus id quod interiectum est, neq; enim tactus est. Atq; etiam res ea in qua sapor inest, in liquore qui materiæ locum tenet, degustatur: quod quiddam est propositum subiectumq; tactui. Itaq; in aqua etiam sensum habemus

inserta

inserta ingestáq; re, quæ iucundum saporem afferat. Neq; uerò eius nobis sensus esset, per id quod interiectum est: nisi humori, ut potioni, admixta esset. Color autem non ita ex eo quod misceatur, aut fluxionibus cernitur. Atq; ut medij locum obtinet, nihil est: ut aũt color est, sub conspectũ cadit: quemadmodũ sapor, id est quod gustatur. Sed nihil saporis sensum facit sine humore, omniaq; eius generis uel humoris usum, uel eius uim habent: ut ea quæ sale condita sunt, quæ eadem facile liquari possunt, aptamq; uim habent ad gignendum in lingua liquorem. Vt autem aspectus est et rei quæ oculos mouet, et eius quæ nõ mouet: (tenebræ enim eos non non mouent, etsi earum iudicium sit in aspectu) & præterea rei splendidæ, (hæc enim aciem oculorum fugit, etsi alio modo atq; tenebræ) sic aurium iudicium & ad sonos, & ad silentium pertinet: quorum illi audiuntur, hoc non auditur: itemq; ad uehementes sonos, quemadmodum res splendida sub aspectum cadit. Vt enim parui soni nõ possunt audiri quodãmodo, sic nec magni, nec uehemẽtes. Quæ autem aciem oculorum fugiũt, partim eiusmodi sunt, ut planè fugere dicãtur, quomodo etiã in alijs rebus, id quod fieri non potest: partim ita, ut natura sua fugiant, aut uix & ægrè cernantur: quomodo etiam id quod pedibus caret, & quod igne dicitur. Similiter gustatus etiam, & in eo quod gustatur cernitur, & in eo quod non gustatur: quale est id quod uel paruum, uel tetrum saporem habet, uel gustatum labefactat. Fons autem & principium horum omnium ab ijs ducitur, quæ ad potandũ apta sunt, & quæ non

sunt:

ſunt: præſertim cum utrunq; horũ deguſtatio ſit quædam: ita tamen ut hæc inſalubris ſit, guſtatumq; labefaciat: illa ſalubris ſit, et ad naturam accõmodata. Sed quod ad potandum aptum eſt, & tactus & guſtatus commune eſt. Quoniam autem id quod humidum eſt, ſub guſtatum cadit: neceſſe eſt eius ſenſum nec reipſa humidum eſſe, nec eiuſmodi, qui humefieri nequeat. Afficitur enim quodam modo guſtatus ab eo quod guſtatur, quatenus ſub guſtatum cadit. Liquefiat ergo oportet, id quod ſaluum & incolume humefieri poteſt. Senſum autem guſtandi non humidum eſſe oportere, hinc intelligitur: quòd lingua ipſa ſi arida ſit, aut admodum humida, ſaporem non ſentiat: quippe quæ tactu ſuo primi liquoris periculum facere uideatur. Vt cum quis præguſtata re acris ſaporis, aliam deguſtat: & quemadmodum ægris amara omnia uidẽtur, propterea quòd in eorum lingua magna eius humoris copia abundet. Saporum autem genera, colores ita imitantur, ut ſimplices contrarij ſint dulcis & amarus, quos ſequãtur, illum quidem pinguis & craſſus, hunc ſalſus: quibus interiecti ſunt, acer, auſterus, acerbus, & acidus. Hæ enim ferè ſunt ſaporum uarietates. Ita fit, ut id aptum ſit ad guſtandum, in quo ſit uis talis: id autem guſtatum moueat, quod reipſa eius ſit efficiens.

Cap. 11. Eorum autem quæ tactum mouent, & tactus, eadẽ eſt ratio. Si enim tactus nõ eſt ſenſus unus, ſed plures: ea etiã quæ tactũ mouẽt, plura ſint neceſſe eſt. Quanquã plures ne ſint, an unus, quæſtio eſt, et quis ſit ſenſus quo ea quæ tactum mouent, iudicẽtur: utrum caro & in

& in alijs aliquid quod eius uim obtineat, nécne: sitq; caro medium, & primus sensus aliud quiddam interius. Nam cum sensus omnis unius repugnantiæ esse uideatur, ut aspectus, alborum et nigrorũ: auditus, acuti et grauis soni: gustatus, dulcis & amari saporis: tamen in sensu tangendi multæ sunt contrariorũ repugnantiæ, calida, frigida, arida, humida, dura, mollia, & si qua sunt eiusdẽ generis. Sed ad hanc quæstionẽ explicatio adhiberi potest: alios etiam sensus in multis repugnantijs uersari, ut in uoce non solũ est acutus sonus & grauis, sed etiam magnitudo & paruitas, leuitas & asperitas uocis, aliáq; generis eiusdẽ. Quinetiam colores sunt hæ tales uarietates. Sed tamen quid'nam sit subiectum, ut auditui sonus, sic tactui, perspicuum non est, utrum sit interior sensus, néc ne sit. nec caro statim ullo id modo declarat, eo ipso quòd simulatque eam tractat & attingit quispiam, sensu afficiatur: præsertim cum si quis ei apponat linteum, ut primum tetigerit sensu eam sit affecturus. At qui non est id quidem dubium, quin in tali re non sit sensus. Quæ si cognata sit & insita, profectò facilius etiam ac celerius ad sensum perueniet. Itaq; hæc ipsa pars corporis eam uim habere uidetur, quam aer, si natura nobis circunfusus esset. Videremur enim uno aliquo, & sonum sensu percipere, & colorem & odorem: unusq; nobis sensus aspectus, auditus, odoratusq; uideretur. Nunc uerò quoniam expositum est quid sit à quo motus oriantur, perspicuum est diuersos esse sensus, quos commemorauimus. Quanquam hoc in tactu nunc incertum est. Cum enim ex aere, uel

aqua

aqua animatū corpus, quoniā aliquid fluidam esse debet, cōstare nō poßit, profectò ex terra atq; ex his cōcretum sit necesse est, qualis est caro, & quod eam imitatur. Ita neceße est etiam corpus eße in medio eius quod uim mouēdi tactum habeat, quod sensus qui plures sunt, oriantur: plures autem esse, linguæ tactus indicat, quæ eadem ex parte & omnium rerum quæ sub tactū cadunt, & saporis sensu afficitur. Ac si alia caro sapore afficeretur, ideo & unus sensus gustatus & tactus esse uideretur. Nunc autē duo sunt, propterea quòd nō retrò commeet. Quæret autem quispiā, si omne corpus profundum altitudinemq; habet, quod est tertium genus magnitudinis. Quibus autem corporibus duobus, aliquod corpus interiectum est, ea inter se aliud ab alio tangi nō possunt, & quod humidū est sine corpore constare non potest, nec quod humectum, sed uel aquā esse oportet, uel certè aquā habere. Ea porrò quæ se ipsa in aqua contingunt, nisi sint aridæ extremitates, aquam interiectam necesse est habere, cuius sint plenæ extremitates: profectò si ita est, aliud ab alio in aqua contingi non potest. Eademq; aeris est ratio. Eandem enim rationem habet aer ad ea quæ in aqua sunt, sed magis nos latet (quemadmodum ea etiam animantia quæ sunt in aqua) an humida res rem humidam contingat. Vtrum igitur omnium est sensus eodem modo, an aliorum aliter, sicuti nunc uidetur, quæri potest. Nam cum gustatus & tactus tangendo fiant, cæteri tamen eminus, quod illis non contingit. Quin etiam dura et mollia per alios sentimus, quemadmodū res quæ sub auditum, aspectum, & odo

ratum cadunt: & tamen hæc longè, illa propè percipimus. itaque hoc nos latet, quandoquidem medio quodã adhibito omnium munere fungimur, etsi in his nõ uidetur. Quòd si, quemadmodum antè dictum est, per membranam ea omnia quæ tactum mouent, sensu comprehenderemus, ignari eius rei quæ prohiberet & intercederet, certè eodem modo in aere, quo nunc in aqua, affecti essemus. Ea enim contingere uidemur, nec aliquid nobis interiectũ uidetur. Sed hoc interest inter ea quæ tactũ, et ea quæ oculos, auresq; mouent, quòd hæc sensu percipimus cũ aliqd interiectũ est: res uerò quæ sub tactum cadunt, non per mediũ, sed unà cum medio sentimus. Quod in eo qui scuto ictus est, animaduerti licet. Neque enim scutum pulsum percussit, sed ita accidit ut ambo pellerẽtur. Omninoq; uidetur caro & lingua eandem habere rationem ad sentiendi instrumentum, quam aer & aqua ad aspectum, auditum, odoratumq; habent. Quòd si sentiendi instrumentum contingatur, neque illic, neque hic sensus afficietur: ueluti si quis aliquid album in extremis oculis ponat. ex quo etiam perspicuum est, eam partem in qua situs sit tangendi sensus, esse interiorem, in qua idem fiat quod in cæteris. si quid enim ponatur super eam partem in qua est sensus tangendi, nihil percipiet: sin carni apponatur, percipiet. Ita fit, ut caro medium eius sit, quod tactum mouere potest. Ea autẽ quæ sub tactũ cadunt, corporis sunt: qua ex parte corpus est, uarietates & distinctiones. Varietates autem appello eas, quas elementa distinguũt, calidum, frigidũ, aridum, humidum: de quibus antea in libris de Ele-

mentis diximus. Eorum uerò sensuum sedes & locus in quo primum est tactus, pars est quæ talis esse potest, qualia reipsa sunt ea, quæ tactum mouent. Sensu enim percipere, est aliquo modo affici & pati. Itaque quod facit id quale est reipsa, tale illud, quod tale esse potest, facit. Quocirca rem æquè calidam, aut frigidam, duram uel mollem sensu non percipimus: sed eas quæ illis qualitatibus præstant, quòd sensus sit quasi sequester quidam, & medium repugnantiæ, quæ in rebus ijs quæ sensum mouere possunt, reperitur: ob eãq; causam, ea quæ sub sensum cadunt, iudicet. Est enim in mediocritate uis iudicandi, præsertim cum si cum duobus extremis conferatur, alterutrius nomen obtineat. Et quemadmodum id quod album & nigrum quippiam sensu percepturũ sit, neutrum eorum reipsa esse debet: sed eiusmodi ut utrũq; esse poßit, itemq; in cæteris sensibus: sic etiam tactus nec calidus, nec frigidus esse debet. Præterea ut aspectui quodammodo et ea quæ oculos mouent, et ea quæ non mouent, subijciuntur, item´que alij sensus in contrarijs uersantur: sic tactus, & rei est quæ sub tangendi sensum cadit, & eius quæ non cadit. Id autem sub tangendi sensum non cadit, et id quod planè exiguam habet differentiam & rationem eorum quæ sub tactũ cadunt, ut aer: & rerum sub tactum cadentium exuperantiæ, quo in genere ea sunt, quæ uim habent ad interimendum. Ac de singulis quidem sensibus simpliciter ac planè diximus.

Cap.12. De toto autem sensuum genere hoc intelligendum est, sensum esse id quod uim habet accipiendi sine materia

teria, formas et species rerum sub sensum cadentium: ut cera annuli formam sine ferro aut auro accipit, signumq; aureum aut æneum recipit, non qua ex parte æs uel aurum est: eodemq; modo unusquisque sensus ab eo quod colore, aut sapore, aut sono præditum est, afficitur: quod non fit quatenus unumquodq; eorum dicitur, sed quia tale, atque ex ratione Principiũ autem sentiendi est id, in quo hæc talis uis reperitur. Atque id quidem idem est, sed eius est natura & ratio diuersa. Quod enim sensu percipit, est id quædam magnitudo, sed non eo ipso quo uim habet sentiendi: nec sensus magnitudo est, sed illius uis & ratio. Ex quibus hoc etiã perspicuum est, cur ea quæ mouent sensum si qualitatib. excellant, sensus labefactẽt. Si enim sit sensus uehementior motio, ratio ipsa in qua sensus consistit, dissoluitur: quemadmodum concentus, & contentio, si chordæ uehemẽter pulsentur. Illud etiam perspicuum est, quamobrẽ ea quæ gignũtur è terra, non sentiant, quæ & partem quandam animatam habent, & à rebus sensum mouentibus afficiuntur. Hoc fit propterea, quòd medio carent: cóque principio quod species rerum sub sensum cadentium recipit, quod et patiendo materiam ipsam retineant. Quæri autem potest hoc loco, num aliquo modo afficiatur ab odore id quod olfacere non potest: aut à colore id, quod non potest cernere. Quod etiã de cæteris quæri potest. Cũ odor id sit quod odoratum mouet, et si quid odoris sensum afficit, id odor faciat: profectò nihil neque eorum quæ olfacere non possunt, ab odore affici potest, eademq; est ratio cæterorum: neque corũ quæ possunt,

nisi quatenus quodq; eorũ uim habet sentiendi. Quòd hinc etiam perspici potest, quòd nec lumẽ et tenebræ, nec sonus, nec odor, ullo modo corpora afficiunt: sed ea tantum in quibus insunt, ut spiritus cum tonitru ligna discerpit. Quanquam res quæ sub tactum cadũt, atq; sapores corpora afficiunt. Ali. er enim, à quo tandem inanimatæ res paterentur, atq; immutarentur? Aut illa etiã afficiunt, aut certè non omne corpus eam uim habet, ut ab odore & sono patiatur: et ea quæ ab illis afficiuntur, nullo certo termino coercentur: nec manent, uelut aer, qui olet quasi aliquid acceperit. Quid est igitur odore affici, nisi aliqd accipere et quasi pati? an olfacere quidẽ est sensu percipere, aer aũt affectus citò eiusmodi efficitur, q sensum moueat?

ARISTOTELIS DE Animo Liber tertius, Ioachimo Perionio Benedictino interprete.

NOn esse autem sensus nisi quinque (hos autem dico aspectũ, auditum, odoratum, gustatum, & tactum) ex his intelligi potest. Si omnium quorum tactus sensus est, nunc etiam sensum habemus (omnes enim eius quod tactum mouet, quatenus mouet, affectiones, tactum nobis mouent) necesse est si quis sensus absit, partem etiam aliquam nobis abesse, in qua sensus sit sedes. Ac ea quidem quæ nos contingentes sensu percipimus, sensu tangendi quo præditi sumus, percipiuntur: quæ autem medio interiecto sensu percipimus, ac non ita ut ea contingamus, simplicibus interuallis, ut aere atq; aqua, percipimus. Res autem ita habet,

ita habet, ut si uno adhibito medio, multa, id est duo quæ sensui subijciantur, quæq; diuersi sint inter se generis sensu percipiantur: necesse sit eum qui eiusmodi sensu præditus sit, uim eam habere, ut utrunq; sentire possit: ueluti si ex aere sit sensus, & aer tum soni sit, tum coloris. Si plura sint eiusdem, ut coloris & aer et aqua (utrunq; enim perlucidum est) is etiam qui alterum eorum tantum habeat, id quod utriusq; est sentiet. Ex duobus autem quæ simplicia sunt, ex aere & aqua, sensus solum constant: papilla enim naturam aquæ, auditus aeris, odoratus alterius horũ imitatur. Ignis autem aut in nullo reperitur, aut communis est omnium. Nihil enim sine calore uim sentiendi habet. Terra uerò aut nullius est, aut certè maximè tactui proprietate quadã admixta est. Ita relinquitur, nullũ esse sensum qui aquæ & aeris expers sit. Hæc autem etiam nunc nonnullis animantibus suppetunt. Omnes igitur sensus in ijs animantibus quæ non sint imperfecta, nec debilia, reperiuntur. Constat enim, talpam oculos corio tectos habere. Ita si nulla est alia natura, aut affectio, quæ non aliquam naturam, quæ hic est, attingat, profectò nullus sensus abest. Nec uerò fieri potest, ut proprius sit ullus sensus eorum quæ communia sunt omnium, quæ eadem unoquoq; sensu impropriè & per aliud percipimus: uelut motus, status, figuræ, magnitudinis, numeri, unius. Hæc enim omnia ex motu sentimus, ut magnitudinem ex motu. Ita figuram etiam, quippe cum figura quædam sit magnitudo. Quod autem quiescit, ex motus priuatione: numerum uerò, cohærentis naturæ detractione atque

proprietatibus. Vnuſquiſque enim ſenſus unius ſenſum habet. Ex quo perſpicitur, fieri non poſſe, ut cuiuis ſenſui hæc ut motus ſubijciantur. Sic enim fiet, ut nunc cum dulcedinis ſenſum aſpectu habemus: idq; fit propterea, quod utriuſque ſenſum habemus hoc ipſo, quòd ea cum ocurrerint, ſcientia comprehendimus. Aliter enim nullo modo, niſi aliena ui, nõ ſua, aliquid ſenſu percipimus: uelut Cleonis filiũ, nõ quia Cleonis ſit filius, ſed quòd albus, quod Cleonis filio accidit. Cum aũt eorum quæ omnium ſenſuũ cõmunia ſunt, communem etiam ſenſum habeemus, profectò is non eſt proprius. Neque enim aliter ea ſenſu perciperemus, niſi ita quod dictũ eſt, ut nos Cleonis filium cernimus. Quæ autem ſunt cuiuſque propria, ea ſenſus impropriè ac per aliud percipiunt: non hoc ipſo quod ijdẽ ſunt, ſed quia unus ſit, cum ſenſus ſimul in eodem uerſatur, ut bilem amaram eſſe ac rufam. Neque enim certè quidem diuerſus ſenſus utrunque unũ eſſe indicat. Itaque fallitur, ſi quid rufum ſit, & bilem eſſe exiſtimet. Sed quærat hoc loco aliquis, quid ita plures ſenſus, non unus tantum nobis ſit datus: an ne conſequentia, et ea quæ communia ſunt omnium nos fugiant, ut motus, magnitudo & numerus. præſertim cum ſi aſpectus unus & idem in candore uerſetur, magis hæc nos laterent, idemq; omnia eſſe uiderentur, propterea quòd color & magnitudo ſimul in eandẽ rem cadũt. Nunc uerò, quoniam in alio ſenſu communia inſunt, planum fit, aliquid aliud unumquodque eorum eſſe.

Cap. 2. Quoniam autem nos ipſos & cernere & audire percipimus, certè uel aſpectu nos cernere neceſſe

cesse est percipiamus: uel alio sensu, qui idem & in aspectu ipso & in colore qui obijcitur, uersetur. Ita uel duo sensus eiusdem rei erunt, uel idem in se ipse uersabitur. Iam uerò si sensus alius in aspectu uersetur, aut nullus erit in eo finis neque modus, aut certè idem erit suiipsius sensus. Ita in primo hoc faciendum erit, quod tamen in controuersia est. Si enim aspectu & oculis percipere aliud nihil est nisi cernere, & color cernitur, aut id quod colore præditum est: profectò si quis cernet id quod ipsum cernit, colorem etiã res quæ primum cernit, habebit: perspicuũ ergo est, non unum ac simplex esse oculis percipere. Etenim cũ non cernimus, tum tenebras & lumen, quanquam non eodem modo, internoscimus. præterea id quod cernit, speciem quandam coloris habet: quippe cum sensus rem quæ ipsum mouet, sine materia recipiat. Itaque rebus ijs quæ sub sensum cadunt absentibus, & sensa & uisiones insunt in sensibus. Quanquam autem rei quæ sensum mouet, et sensus, idem usus est & unus, ueluti soni & auditus usus, eorum tamen eadem natura & ratio non est: præsertim cum fieri poßit, ut is qui auditu sit præditus, non audiat: & quod sonum habet, non semper resonet. Cum autem id quod audire potest, in eo occupatur, & resonat id quod soni est particeps: tum denique simul & auditus & soni usus est, ut illud auditio, hoc sonitus dici posse uideatur. Quòd si & motus, & effectio, & affectio in eo sunt quod fit, profectò sit necesse est & sonus et auditio reipsa, in eo quod uim eorum recipere potest. Eorum enim quæ efficiendi & mouendi uim

habent:usus & functio in eo quod patitur & accipit, inest. Itaque non necesse est, moueri id quod motum afferat. Eius igitur quod uim resonandi habet, usus sonus dicitur: eius autem quod audiendi, auditus uel auditio. Duobus enim modis & auditus & sonus dicitur. Eadem est ratio & reliquorum sensuum, & eorum quæ sensibus subijciuntur. Vt enim effectio, & affectio in eo sunt quod patitur, non in eo quod facit: sic rerum quæ sensum mouent usus in eo est, quod uim sentiendi habet. Sed in quibusdam nomen habuerunt, ut sonitus, ut auditio: in alijs alterum uacat nomine. ὅρασις enim sensus oculorum usus dicitur, coloris autem nomen non inuenit: ut degustatio usus est rei quæ apta est ad gustandum, saporis autem nomen non habet. Quoniam autem unus usus est & rei quæ sensum mouet, & eius quæ sensu percipere potest: natura autem et ratio diuersa, necesse est simul et interire et cõseruari tum auditionem quæ ita dicatur, tum sonum, tum saporem, tum degustationem, aliaq; eodem modo. Quæ autem ex ui & potestate dicuntur, non necesse est. idq; non rectè tradiderunt ij qui ante nos de naturæ ratione disseruerunt: nihil eorum quæ alba et nigra sint, sine aspectu, nec saporem sine gustatu posse existere. Quadã enim ex parte rectè, quadam non rectè dixerunt. Cum enim duobus modis sensus & id quod sensibus percipitur, dicatur: & ex ui quæ in eis est, et ex usu atque actione: de his quidem uera est, de alijs non est uera eorum sententia, illiq; uno modo & omnino de ijs disserebant, quæ non uno modo omninoq; dicerentur. Quòd si concentus quidam uox est,

& uox

et uox atq; auditus sunt quasi unum & non quasi unum & idē: & concentus ratio est, auditus etiā ratio quædā sit necesse est. Ob eamq; causam aures obtundit atq; labefactat id omne, quod nimia quadā & acutie & grauitate soni præstat. Itemq; in saporibus gustatū, in coloribus etiam aspectum, id quod nimio fulgore nimiaq; opacitate præditū est: et odoratum nimis dulcis aut acer odor labefactat, quòd sensus quædam ratio sit. Itaq; iucunda & grata sunt syncera & simplicia omnia, cū modus quidā ratioq; adhibetur: ueluti quod acutū est, aut dulce, aut salsum. tum enim grata sunt. Quanquā ea quæ permixta cōfusaq; sunt, maius habent cum concentu commerciū, quàm acuta et grauia. Tactui aūt propositū est id quod uim habet caloris aut frigoris: sensus uerò, ipsa ratio & temperatio est. Sed ea in quibus hæ affectiones maiores sunt quàm decet, uel offendunt sensus, uel labefactant. Ergo unusquisq; sensus & in subiecta ac proposita re quæ sensum mouet, uersatur: & in sentiendi parte, quatenus sensus sedes est, inest: & propositæ sibi ad sentiendum rei uarietates, differentiasq; dijudicat. ueluti alba et nigra, aspectus: dulcia et amara, gustatus. Quod etiam fit in cæteris. Quoniam aūt alba & dulcia, singulasq; res quæ sensibus percipiūtur, collatas inter se internoscimus, atq; sensu percipimus: et differre inter se, & quid differant, hoc sensu faciamus necesse est. Sensus enim mouentia sunt. Ex quo perspici licet, carnem ultimā non esse sentiendi sedē. Necesse enim esset, id quod iudicaret, cum eam contingeret, iudicare. Nec fieri potest, ut id quod iudicat, diuersis dulcia ab

albis differre iudicet:sed alicui uni horum utrunq; nō tum esse debet. Sic enim, etiāsi huius rei ego, illius uerò tu sensum haberes, nō esset id quidem dubiū, quin inter illa interesset. Vnum igitur aliquid sit oportet quod aliud dulce, aliud album esse dicat. Cum ergo idem esse dicat, profectò ut dicit, ita & animo & sensu percipit. Illud igitur perspicuum est, res diuersas à diuersis non posse iudicari. Quod etiam fieri non posse in diuerso tempore, hinc perspici licet. Vt enim idem asserit, aliud bonum esse, aliud malum: sic cum unum diuersum esse dicit, etiam alterum dicit, neq; id per aliud et impropriè: uelut si nūc dico aliud esse, nō tamen nunc aliud esse dico, sed ita, & nunc dicit, & nunc esse diuersum. Simul igitur. Ita & diuersum esse, et in diuerso tempore. Quinetiam fieri non potest, ut contrarijs motionibus idem simul agitetur, qua ex parte diuidi non potest: atque in tempore, quod diuidi nequeat. Si quid enim dulce est, sensum, uel mentem hoc modo mouet: quod autem amarum est, contrà: et id quod album est, alio modo mouebit. Num igitur id quod iudicat simul & numero diuidi & tempore separari non possit, cogitatione autem & ratione possit, quæstio est: fieri quidem potest quodam modo, ut id quod diuidi potest, sensu ea percipiat quæ diuisa sint: fieri etiā potest, ut quatenus non potest diuidi, quippe cum ratione diuidi possit, loco uerò, tempore, numero que non possit. Quanquam, an non possit quæstio est. Cum enim idem uim habeat, ut & diuidi possit, & non possit, atq; sit contraria: tamen reipsa non potest, sed patiēdo diuidi potest, nec idem simul

album

album & nigrũ esse ullo modo potest. Ita nec species eorum pati possunt, si eius generis est sensus & intelligentia. Sed eo modo quo pũctum, quod eo ipso diuidi potest, quod unũ est, aut duo. Quod ergo iudicat, unum est atq; simul, quatenus diuidi non potest: quatenus uerò potest, unum non est. Bis enim eodem signo simul utitur. Ac quatenus quidẽ duobus utitur, termino ipso duo iudicat, et diuersa sunt ut à diuersis: quatenus uerò unũ est, uno et simul utitur. Ac de principio quidem, quo animantia uim sentiendi habere dicimus, dictum sit hactenus.

Quoniam aũt duab. maximè differẽtijs animũ definiũt mutatione loci et intelligẽtia, iudicio atq; sensu, animo cernere & sapere quasi quiddam sentire uidetur esse: his enim duob. res animus iudicat atq; cognoscit. ut ueteres quidẽ intelligere ac sapere idẽ esse dicunt, id quod Empedocles his uersibus indicat: Cap. 3.

Sẽp enim ad præsẽs hominũ sapiẽtia crescit. Et alibi,
Hinc ipsos diuersa docet sapientia semper.

Idem etiam illi Homeri significant:
Talis enim cunctis ratio mortalibus hæret.
Quam uult quotidie esse parẽs hominumq; deûmq;.

Hi enim omnes ut sensum, sic mentem ad corpus pertinere existimant: remq; similem è simili sensu percipi atque sentiri: id quod etiam initio huius disputationis explanauimus. Atqui æquum erat, simul eos de errore etiam disputare. Magis enim animantia attingit, & diutius in eo animus uersatur. Itaq; necesse est, aut id quod nonnulli sentiunt, ea omnia uera esse quæ uideantur: aut errorem rei esse dissimilis perceptionem.

ceptionem. Hoc enim contrarium illi est, id quod simile sit à simili cognosci. Videturq; error & scientia eadem esse contrariorum. Ac sensu quidem percipere, et intelligere, nõ idem esse, hinc perspici potest: quòd cum illius omnes animantes sint participes, hoc tamẽ in paucis reperiatur. Neque uerò intelligere, in quo & rectè & non rectè dicitur (rectè enim scientia, prudentia & opinio uera est: non rectè, eorum contraria) non inquam hoc ipsum intelligere, idem est, quod sensu percipere. Sensus enim semper uerus est eorum quæ eius sunt iudicij, & omnibus hominibus datus est. Sub ratiocinationem autem falsum etiam cadere potest, nec ea ulli nisi cui ratio, conuenit. uisio enim cum à sensu & ratione differat, tamen nec sine sensu existere potest, nec sine hac ipsa, opinio. Non esse autem idem uisionem & opinionem, hinc intelligitur, quòd uisio est in nostra potestate cum uolumus: eam enim possumus ob oculos ponere, id quod faciunt ij q memoriæ causa quædam sibi simulacra et imagines effingunt. opinio autem in nobis sita nõ est: quippe cum necesse sit nos aut falsum, aut uerum dicere. Præterea cum de re aliqua graui & terribili, aut etiam forti sententiam dicimus, statim afficimur. In uisione autẽ ita affecti sumus, ut ij solent qui in pictura res horribiles audaciæq; plenas cernunt. Existimationis etiam ipsius differentiæ sunt scientia, opinio, & prudentia, eorumq; contraria, de quorum distinctione alio loco dicemus. De ea aũt parte animi qua intelligimus, quoniam à sensu differt: cuius una pars imaginum quæ nobis offeruntur uidetur esse, altera existimationis: ita

de altera

de altera dicendū erit, si de ea qua res ipsas fingimus, dixerimus. Si pars animi, qua aliquid fingimus, ea est qua aliquid nobis uisum incidisse dicimus, & nō cum aliquid per translationem dicimus: profectò una uis est aut habitus sensus, opinionis, intelligētiæ atq; scientiæ, quo iudicamus, uerumq; aut falsum enunciamus. Ac uisionem quidem sensum non esse, hinc primùm intelligitur, quod cum sensus uel habitus & facultas sit, uel eius usus & actio: ueluti aspectus, eiusq; munus, tamen aliquid nobis uidetur, cum neutrū horum sit: quo in genere ea sunt omnia quæ in somnis uidentur. Deinde ex hoc etiam, quòd sensus semper adest, uisio non semper. Quòd si idem esset quod actio, eadem omnibus animantibus uisio inesse posset: quod nō uidetur, ueluti formicæ, api, aut uermi. Præterea sensus semper uerus est: uisiones aūt plerūq; falsæ sunt. Iam uerò cum acriter accurateq; in rebus quæ sub sensum cadunt occupati sumus, non solemus dicere, id quod uideamus, nobis hominem uideri: sed magis cum non perspicuè euidenterq; sensu percipimus, tumq; uel uerus uel falsus est. Et quod iam antea diximus, uisa dormientibus uidentur. Nec uerò alterutrum eorum quæ semper uerum enunciant, qualis est scientia, & intelligētia, esse ullo modo potest. Est enim etiam falsa uisio. Restat ergo uidere, sit'ne opinio. Opinio quidem & uera & falsa est: sed opinionem fides sequitur. neque enim fieri potest, ut is qui opinatur, ea quæ ei uideantur non approbet. Bestiarum autem nulli fides conuenit, plerisq; autem fingendi facultas. Præterea cum omnem opinionem fides sequatur, fidem autem persuasio, quam

sio, quam ratio parit: & in plerasq; bestias uisio cadat, ratio non cadat: certè uisio nec opinio cum sensu erit, nec per sensum hausta, nec opinionis sensusq; coniunctio. Ex quibus illud etiã perspicuum est, eam non esse aliam opinionem, nisi illius, cuius et sensus habeatur: ueluti ex rei albæ opinione atq; sensu coniunctio, uisio est. Neq; enim ex opinione qua aliquid bonũ esse dicitur, et ex sensu quo idem album esse percipitur, cõiunctio, uisio esse ullo modo potest. Videri ergo idem est quod existimare: id quod sensu percipias, non per aliud, nec impropriè. Videntur autem etiam falsa, de quibus uera habetur sententia: ut sol pedalis uidetur, sed sententia et approbatio est eum maiorẽ esse terra. fit ergo, ut uel ille sententiam suam quæ uera erat, re salua nõ oblitus, nec de sententia deiectus amittat: uel si etiam in ea sit, uera sit & falsa necessariò. At in falsum cõuersa est, cum mutata res lateret. Non igitur quicquam eorũ est, nec ex his uisio. Sed quoniam fieri potest, ut cum hoc pulsum est, alterũ ab eo pellatur: & uisio quidã pulsus ac motus quidã uidetur esse, nec sine sensu existere: uerum in sentientibus, & quorum sensus est: fieriq; etiam potest, ut motus atq; pulsus ab usu sensus afferatur, cumq; motum necesse est sensum imitari: certè uisio motus erit, qui nec sine sensu cõstare, nec in ijs quæ non sentiunt, inesse potest: multaq; per eam & facere potest, et pati, id in quo ipsa inest: eamq; ipsa uim habet, ut & uera & falsa esse possit. Idq; fit propterea, quòd sensus primùm eorum quorũ propriũ eius est iudiciũ, uerus est, uel quàm minimum falsitatis habet. deinde in eam qua hæc ipsa insunt uer-

satur,

satur, & in his iam falsi locus esse potest. Neq; enim in eo fallitur sensus, quòd candorē esse enūciat: sed in eo, quòd hoc uel aliquid aliud album esse indicat, decipitur. Postremò in ijs ipsis quæ communia sunt, & accidentia sequuntur, in quibus propria reperiuntur: quo in genere sunt motus et magnitudo, quæ rebus sensum mouentibus conueniunt: atq; in his sensus errare potest maximè. Sed inter motum eum qui ab usu actioneq; sensus gignitur, & sensum qui ab his tribus sensibus oritur, hoc interest: quòd primus quidē præsente sensu uerus est, reliqui duo & præsente et absente falsi: maximeq; si id quod sensui subijcitur, procul absit. Quòd si ea quæ cōmemorata sunt, nihil aliud habent nisi uisionem, idq; est quod dixi: certè uisio erit motus & pulsus, quo animus à sensu, qui suo munere fungitur, agitatur. Quoniam autem aspectus maxime sensus nomine appellatur & est, pleraq; interdum sensibus animantes conantur & faciunt: aliæ, quod mentis expertes sunt, ut bestiæ: aliæ, ut homines, quòd mēs in eis interdum uel perturbatione, uel morbo, uel somno impedita et obscurata sit. Ac de uisione quidē qd sit, & quæ eius sit causa, dictum sit hactenus.

Pars autem ea animi, qua cognoscit & sapit, siue separabilis sit, siue etiam non separabilis reipsa, sed sola ratione, quam differentiam habeat, & quemadmodum mentis cognitio fiat, uidendum est. Si intelligere est sentire, aut quiddā accipere, pati erit à re quæ sub intelligentiā cadit, aut aliquid aliud eiusdē generis. Impatibilis ergo sit mēs necesse est, eāq; uim habeat, ut et species rerū recipere et talis esse, nō species Cap. 4.

esse

esse posit: quamq; rationem habet ad res quæ sensum mouent, ea pars animi quæ sensus est particeps, eandē ad ea quæ intelligentia cernuntur, ipsa habeat. Sit igitur necesse est, quoniam omnia intelligit, omnis concretionis & admixtionis expers, quemadmodum ait Anaxagoras, ut teneat, id est ut notiones rerum percipiat. Quod enim alienum est, id omne prohibet & obsistit, si in propinquo existat atque uideatur. ex quo efficitur, nullam esse eius naturam aliam, nisi eam quā uim intelligēdi habere dicitur. Mens ergo animi quæ uocatur (mentem autem appello eam, qua ratiocinatur & sentit animus) nihil est reipsa eorum quæ sunt, priusquàm intelligat. Itaque consentaneū est, eam non mixtam nec concretam esse cum corpore. Afficeretur enim calore, & frigore: aut etiam ei instrumentum quoddam esset, ut est ei parti qua sentimus. Nunc autem nullum horum est. Ac rectè quidem sentiūt ij, qui animum imaginum locum ac sedem esse dicunt: nisi quòd non est in toto animo earum sedes, sed in ea eius parte quæ est mentis & rationis particeps: neque id re ipsa, sed eam solum uim habet, ut species & imagines recipiat. Vacuitatem autem affectionis & perturbationis non esse similem, sed aliam eius partis quæ sensus, & aliam illius quæ rationis est particeps, ex sedibus sensus & ipso sensu perspici potest. Sensus enim fungi munere suo nō potest, cū res quæ uehemēter sensum mouet, ueluti magnus sonus color et odor incidit, cum mēs ipsa, si quid intelligentia complectatur, quòd magnas habeat in cogitando & intelligendo difficultates, nihilo minus, imò uerò acrius ac melius cætera

intue-

intueri soleat. ea enim pars quæ sensus est, immersa est & permixta cũ corpore, mẽs uerò ab illo secreta & segregata. Cumq; ita in singulis reb. uersatur, ut artifex is qui scientiæ usum adhibet, dicitur, quod tum deniq; fit, cũ per se ipsa munus suũ exequi potest: uiget etiam tũ illius quodammodo uis recipiendi: non tamẽ æquè, ac antequã didicißet, aut inuenißet, atq; se ipsa tum intelligentia potest cernere. Quoniam aũt aliud est magnitudo, aliud magnitudinis natura: et aliud aqua, aliud aquæ natura & ratio, itemq; in plerisque alijs, non tamẽ in omnibus (in nõnullis enim, ut in carne, idem est caro & natura carnis) aut alia parte, aut certè eadẽ, sed aliter affecta mens iudicat. Caro enim sine materia constare non potest, sed non aliter atque id quod simis est naribus, in hoc tali corpore inest. Ac ea quidem parte quæ sensus est particeps, calida & frigida internoscit, eaq; omnia quorum caro ratio est quædam. Alia autem parte, uel re distincta, uel quæ eam ad se rationem habet quam inflexa linea ad se habet, cum recta & contenta est, carnis etiam naturam rationemq; dijudicat. Præterea, si eorum quæ abstractione constant, rectum est, ut id quod simis est naribus (est enim in cohærente natura) natura aũt et ratio rectæ rei aliud est, aliud id quod rectũ est (sint exẽpli gratia duo) certè illã rationẽ alia parte, aut certè aliter affecta dijudicat. Vt ergo sunt res separatæ secretæq; à materia: sic eæ planè in quibus mens ipsa uersatur. Quæri aũt hoc loco potest, si mens quiddam simplex & impatibile est, nec ullam habet, ut Anaxagoræ placet, cum alio societatem & commercium, qui

tandem fieri posit, ut intelligat, cum intelligere sit aliquid pati, & quasi accipere? Qua enim ex parte quiddam commune utrique est, partim facere, partim pati & accipere uidetur. Præterea posit ne ipse etiam intelligentia cerni, quæstio est. Aut enim in alijs etiam mēs reperietur, nisi ipsa per aliud intelligatur, si unius alicuius speciei sit id omne quod intelligentia cōprehenditur: aut aliquid habebit admixtum, quod faciet, ut ipsa, quemadmodum & cætera ratione intelligatur: aut pati quidem antea ex communi quadā re diuisum est, cū diceremus, mentem ea esse quodam modo quæ sub intelligentiam cadere possent, cum reuera nullum ipsa eorū esset, prius quàm intelligeret: hoc aūt non aliter intelligi debet, atq; in tabula fit, in qua nihil reipsa depictum est. Id quod in mente fit, eadem etiam ratione & intelligentia cernitur, quemadmodum ea quæ sub intelligentiā cadunt: præsertim cū in ijs quæ materiæ & corporis expertia sunt, idem sit et quod intelligit, & quod intelligitur. Scientia enim & ars quæ in rerū contemplatione cernitur, & id quod ei propositum est, eadem sunt. Sed causa inuestiganda est, cur non semper mens nostra intelligat: in ijs autem quæ corporea sunt, unumquodq; eorū quæ intelligentia continentur, solum potest intelligi: ex quo fit ut in illis mens non insit, propterea quod sine materia mens hæc talia recipere potest, ipsa autem sub intelligentiam cadit.

Cap. 5. Quoniam autem in omni natura est aliquid, quod materiæ locum in quoq; genere obtinet, quod ipsum cætera omnia esse posit: aliud uerò causa est, & uim efficiendi

efficiendi habet, eo ipso quòd omnia efficiat, quam quidem rationem ad materiam ars habet: necesse est etiam in animo has ipsas reperiri distinctiones, in quo est mens eiusmodi, quæ fiat omnia: altera, quæ faciat, quasi habitus quidam instar luminis, quod quidem facit quodammodo, ut colores qui cerni possunt re ipsa cernantur. Atque hæc quidem mens separata est, non permixta cum corpore, & impatibilis, cum agat natura sua. Semper enim id quod facit, ei quod patitur, & principium materiæ anteponendum est. idemq; ualet ars quæ ex usu spectatur, quod res quæ illi proposita est: ea uerò quæ ex ui & habitu ponderatur, antiquior est in uno temporis ordine. Imò uerò ne temporis quidē ordine planè antiquior est: nec uerò modo intelligit, modò non intelligit. Separabilis autem hæc una est natura sua & quicquid ipsa est, eaq; sola immortalis æternaq; est. Post mortē uerò non est in nobis ullus memoriæ locus, propterea quòd sit impatibilis, nihilq; accipere possit. Mens uerò ea quæ uim patiendi & quasi accipiendi habet, interit, nec sine hac quicquam intelligit.

Ac eorum quidem uerborū quæ simplicia sunt, intelligentia in ijs inest, in quibus falsitas non uersatur, Cap. 6.
In quibus aūt uerum & falsum uersatur, notionum est iam mentis quædā quasi unū sint coniunctio: & quē admodum Empedocles ait, hinc primùm quidem capita sine ceruice extitisse, deinde amicitia conglutinari cœpisse: sic hæc ipsa cū disiuncta sunt componuntur, ut media linea & id quod aptè componi non potest. Quòd si præterita & futura cognoscat, tum tempus

præterea intelligit, atq; coniungit. Falsum enim semper in coniũctiõe et collocatione perspicitur. Si enim album esse enunciet id quod album non est, non esse album copulauit. Et quanquam fieri potest, ut enunciando disiungat omnia: tamẽ non hoc solũ falsum est, aut uerũ, Cleon albus est: sed hoc etiam, erat aut erit. Mens aũt est, quæ unumquodq; coniungit et copulat. Quoniam autẽ duobus modis id dicitur, quod diuidi nõ potest: uel quod eam uim habeat ut diuidi poßit, uel ut reipsa diuidatur, nihil prohibet intelligi id quod diuidi non potest, cũ longitudo intelligitur: præsertim cum eã uim habeat, ut reipsa non diuidatur, & in tempore quod diuidi nequeat. Eodẽ enim modo tempus, quo longitudo, et diuidi et nõ diuidi potest. Nõ igitur explicari commemorari q; potest, in medio temporis spacio quid utroq; intelligatur. Si enim non diuidatur, non est, nisi quòd diuidi & distingui potest. Cum aũt separatim dimidiã partẽ utranq; intelligentia complectitur, simul etiã tẽpus diuidit et distinguit: sed tũ ut lõgitudines. Si uerò ut ex utraque dimidia parte constãtem longitudinẽ percipiat, hoc etiam faciet in tempore quod in utraq; dimidia notionum parte comsumitur. Quod aũt non quãtitate diuidi potest, sed specie, id mens nostra in tempore quod diuidi nequit, atq; adeò puncto temporis consequitur, & simplici animi perceptione. Idq; facit per aliud, non quatenus illa diuidi poßunt, sed quatenus non poßunt: tũ id quod ipsa intelligit, tum tempus in quo intelligit. Est enim in his quoq; aliquid quod diuidi non potest, sed fortasse non separabile est id quod unũ tempus unamq; longitudinem

tudinem efficit: idq́; eodē modo & in omni natura cohærente, & in tempore & longitudine cōtingit: punctum uerò omnisq́; diuisio, atq; id quod ita diuidi non potest, declaratur ut priuatio: eadem que est ratio cæterorum: ut quo tandē modo malū & id quod nigrū est, percipit. Ex contrario enim quodā modo cognoscit: quod aūt cognoscit, adeò eam uim habere, ut possit cognoscere, & unum in eo esse, debet. Quòd si cui causæ nō est contrariū, id se ipsum nouit, et reipsa est, & separabile. Est autem enunciatio quæ aliquid de aliquo enunciat, ut affirmatio: et omnis uel uera uel falsa est. Intelligentia uerò nō omnis uera est, sed ea demum quæ rei quæ definiatur definitionē atribuat, nō quæ aliquid de aliquo enūciet. Et quemadmodū aspectus eius rei quæ propriè ei subijcitur, uerus est: si uerò homo sit, uel non sit albus, hoc non semper uerum est: sic est in ijs quæ materia carent.

Scientia autem quæ ad actionem usumq́; refertur, idē quod res quæ ei proposita est ualet: ea uerò quæ in habitu solum posita est, ordine quidē temporis in uno antiquior est, omnino uerò ne temporis quidem ordine. Ex eo enim quod reipsa est in natura rerum, existunt quæ gignuntur omnia, uideturq́; id quod sub sensum cadit facere, ut ea pars animi quæ sensus est particeps, reipsa sentiat: cum antea eā tantū uim haberet, ut sentire posset, præsertim cū nec patiatur nec immutetur. Itaq; aliud hoc mouendi genus est. Motus enim rei imperfectæ actione, ea autem quæ absolutè omninoq́; actio est, diuersa est, eaq́; naturæ perfectæ atribuitur. Ac sensus quidē perceptio, enunciationem intelli Cap. 7.

 gentiamq́;

gentiamq; tantum imitatur. Cum uerò aliquid uoluptatē afferre aut dolorem affirmat aut negat, tū appetit aut fugit: estq; uoluptate affici, aut dolere, nihil aliud, nisi partē eam animi quæ sensus est particeps, ad bonum aut malū, aut alia eiusdē generis adhibere & conuertere, in quo quidē & declinationis & appetitionis usus cernitur. Nec uerò aliud est pars ea in qua appetitus insunt, aliud ea quæ uim habet declinandi quod malum est: nec uerò hæ ab ea distinguūtur, quæ sensus est particeps, sed earū alia ratio est. In ea autem parte animi, quæ cōsilij est et rationis, uisa quasi sensa insunt, quæ eadē cū bonū aut malū aliquid esse ait aut negat, tū refugit, aut sequitur. Itaq; nunquā animus sine uisis intelligit. Vt aūt aer pupillā afficit, & hæc aliud, sic audiuus: extremū aūt unū est, unūq; mediū, sed eius plures rationes sunt. Qua autē parte dijudicet, quid inter dulcia & calida intersit, dictum est quidē etiam antea, sed tamen dicendū est etiā hoc modo. Est enim quiddā, quod etiā termini et extremi locū et uim obtinet, atq; hoc proportione ac numero continetur: eodēq; modo ad utrunq; affectū est, quo illa inter se affecta sunt. Quid enim attinet ambigere, quonā pacto ea quæ eiusdem generis sunt, iudicet, aut contaria: ut id quod albū est & nigrū sit igitur, ut a id quod albū est, affectū est ad b, quod nigrū est: sic c ad d, eandem habeat rationē, quā illa inter se habent. Ita etiā uicissim retro cōmeet. Si ergo c, d, uni conueniāt, eandem rationē, qua etiā a, b, habebunt. Ac idē quidē sunt et unū: non aūt eorū eadē ratio est, sic illud eodē modo. Eademq; ratio est, si A, sit id quod dulce est: et b, id quod

quod albũ: ac ſpecies quidẽ ea pars animi quæ ratiõis eſt, ex uiſis intelligit, & ſimulatq; in illis ei aliquid appetendum aut declinãdum proponitur, etiam cum ſine ſenſu uiſa ei obijciuntur, mouetur ac impellitur: ut ſenſu percipiens ſignum facibus datum ignem eſſe, cõmuni ſenſu cũ cernit ſe mouentẽ, hoſtẽ eſſe cognoſcit. Nonnunquã uerò cũ animo uiſa quæ in ipſo ſunt, uel notiones offerũtur, tanquã cernens, ratione ac cõſilio res futuras cũ præſentibus connectit, & cũ aliquid iucundũ aut moleſtũ eſſe ſtatuerit, tũ demq; refugit, aut ſequitur, atq; hæc omnino in actione uerſantur. Quæ aũt agenda non ſunt, et falſum & uerũ, in eodẽ quidẽ quo bonum & malũ, genere conſiſtunt: ſed tamen illo omnino ac ſimpliciter, & aliqua ex parte differunt. Quæ uerò à materia omnino ſeparantur, & quaſi abſtrahuntur, ea cõprehendit nõ aliter, ac ſi id quod ſimis depreßisq; eſt naribus, intelligẽtia cõplecteretur. quod quidẽ qua ex parte depreßis eſt naribus, non ſeparatim: qua autem ex parte concauis eſt, ſi quid re-ipſa intelligeret, id ipſum quatenus concauum eſt ſine carne in qua cõcauitas eſt intelligeret. Ita res quæ Mathematicis propoſitæ ſunt, cum ſeparatæ non ſint, ut ſeiunctas abſtractaſq; à materia, cum illas intelligentia comprehendit, intelligit. Omninoq; mens eſt res ipſæ, cum munere intelligendi fungitur. Vtrum autem fieri poßit, ut aliquid eorum quæ ſeparata ſunt, percipiat & intelligat, cum ipſa non ſit ſeparatum à magnitudine, nec ne, pòſt conſiderandum erit.

Nunc uerò ea quæ de animo diximus, paucis cõplectentes, hoc rurſus ſtatuimus, animũ eſſe quodã modo Cap. 8

 omnia.

omnia. Omnia enim quæ sunt, aut sensum mouent, aut ratione cernuntur. Est autem scientia quodam modo res, quæ arte comprehenduntur, & sensus ea quæ sub sensum cadunt: quod quemadmodum fiat, quærendum est. Diuiduntur quidem in res scientia & sensus, ita tamen, ut ea quæ habitu solo cernitur, in res eas in quibus uersari potest, diuidatur: ea uerò quæ ad usum & actionem adhibetur, in eas etiam in quibus reipsa occupata est. Animi autem pars & ea quæ sensus, & ea quæ scientiæ atq; artis est, in his uersari potest, in re quæ sciētia & arte cōprehenditur, & in ea quæ sub sensum cadit. Atqui necesse est aut res ipsas inesse in animo, aut certè earum species ac imagines. Non ipsæ quidem certè. Neque enim lapis in animo inest, sed eius species. Itaque animus est instar manus. Vt enim manus instrumentum est instrumentorum, sic mens simulacrum simulacrorum est, & sensus simulacrum eorū quæ sensum mouent. Quoniam autem res nulla est, quæ à magnitudinibus, ut res quæ sub sensum cadunt, uidetur, seiuncta atq; separata sit: certè in formis & simulacris quæ sensibus subijciantur, ea quæ animo ac ratione cernuntur, insint necesse est, tam ea quæ detractione esse dicuntur, quàm ea quæ sensum mouent, habitus & affectiones. Ob eamq; causam si quis nihil omnino sensu percipiat, is nec discere, nec intelligere ullo modo potest. Cum uerò aliquid animo considerat & intuetur, is simul uisis necesse est impulsus sit ad considerandum: uisa enim sunt quasi sensa quædam, nisi quòd materiæ sunt expertia. Visio autem affirmatione & negatione differt:

uerum enim aut falsum in notitiarũ coniunctione cernitur. Primæ autẽ animi notiones, quid impedict quo minus uisiones sint? An ne hæ quidem uisiones sunt, et si non sine uisis poßint existere?

Cap. 9.

Quoniã autem animus is ex quo animãtes constãt, ex duplici ui ac facultate definitus est, quarum altera est uis iudicandi, quod rationis et sensus munus est: altera etiam, qua mouentur loco: de sensu quidem ac mente dictum sit hactenus: de eo autem quod motũ affert, quid tandem sit animi, uidendum est, utrum aliqua eius pars quæ sæparata sit, & distincta uel magnitudine, uel oratione, an etiã totus animus. Et si pars est aliqua, utrum propria quędã præter eas quæ dici nominariq; solent, & eas quas enumerauimus, an una harum quædam. Hoc etiam statim dubitationẽ affert, quemadmodum appellari partes animi debeant, quot que sint. Quodam enim modo innumerabiles sunt, nec eæ solum sunt quas nonnulli tradunt, aliam esse rationis, aliã in qua irarum ardor existit, tertiam quæ uoluptate alatur: alij uerò eas ita partiuntur, ut aliam esse dicant quæ rationem habeat, aliam quæ eius expers sit. Ex generib. enim in quæ isti eas tradũt diuidi, aliæ etiam partes existunt, quæ maiorem quàm hæ ipsæ, dißimilitudinem habent: de quibus paulo antè dictum est, ut ea quæ alendi uim habet, quæ in ijs etiam quæ terra gignit, inest, omnibusq; animantibus: & ea quæ sensus est, quam nemo facile ut rationis participem & eius expertem statuerit. ea præterea in qua uisa imprimuntur, quæ quidem cum ab omnibus ratione & cogitatione differat, tamen quæ nam sit pars

quæ aut idem quod illa ualeat, aut ab eadem diuersa sit, magnam habet dubitationem, si quis animi partes distingui separariq; ponat: alia etiam est, in qua cupiditates insunt, quæ & ratione & facultate à cæteris differre uideatur. Et certè alienum est & absurdum hanc diuellere, præsertim cum in ea parte quæ rationis est, uoluntas insit: et in ea quæ rationis est expers, appetitus & ira. Quòd si his tribus animus contineatur, profectò in unoquoq; cupiditas erit. Quod autē hoc tempore quærimus, id est, quid sit, quod loco animal moueat. Nam & motū cū qui generationis, et cū qui imminutionis est, qui in omnes animantes conueniunt, gignendi & alendi uim habens pars, quæ in omnibus inest, afferre uideatur. De respiratione autem et expiratione, somnoq; & uigilandi labore, pòst disserendum erit. Habent enim hæc quoq; dubitationem. Sed nunc quid sit quod faciat ut animantes ingrediantur, & moueantur loco, uidendum est. Ac nō esse partem eam, cuius opus in alendo est, hinc perspici licet, quòd semper alicuius causa hic motus adhibetur, & uel cum uisione, uel cum cupiditate coniunctus est: nihil enim quod non appetit, aut fugit, mouetur, nisi uis afferatur. Ea etiam quæ oriuntur è terra, moueri loco possent, haberéntque aliquam partem, quæ in hoc ciendo motu instrumenti locum obtineret. Nec uerò pars illa est quæ sensus est particeps: quippe cum plereque sint animantes, quæ cum sensum habeant, fixæ manent semper, nec mouentur loco. Quòd si nihil natura sine causa facit, nec in necessarijs rebus deest, nisi ijs animantibus quæ debilia, aut imperfectis et inchoatis, &

tis, &

tis: & animantes huius generis perfectæ sunt suis partibus omnibus, nec debilia & manca: idq́; ex eo intelligi potest, quòd procreandi uim habent, ad statumq́; & senectutem ueniunt: certè partes etiam ingressus proprias habeant necesse est. Neq; uerò ea etiam pars quæ est rationis & consilij, nec mens ipsa motum illũ affert. Ea enim cuius omne opus et munus in cognoscendo est, nihil quod sit agendum intelligit, nec quicquam de eo quod fugiendum est, expetendumq́; præscribit, cum motus semper sit fugientis quid, aut expetentis. Nec uerò cum aliquid tale considerat, tum id fugiendum aut expetendum esse præscribit: ueluti sæpe aliquid iucundum aut terribile esse reputat, sed declinari oportere non iubet, cor autem commouetur: si uerò iucundum sit, alia est pars quædam. Præterea si mens præscribat, ratioq́; iubeat aliquid fugiendum esse, aut expetendum, non mouetur, sed cupiditate ducitur ad agẽdum, ut solent impotentes. Quinetiam illud animaduertimus, cum qui medicina præditus sit cum æger est, minimè curari, quòd in altero quodã situm sit, ut ex arte faciat, non in arte ipsa. Sed ne appetitus quidẽ in hoc motu dominatur, præsertim cum cõtinentes cupiditatibus incitati & inflammati, non ea faciant quorum cupiditate ducantur, sed menti rationiq́; obtemperant.

Duo autem hæc, aut appetitus, aut mens, motũ afferre uidentur, si quis uisionem ut animi notitiam quandam statuat. Multa enim animantia contempta aut prætermissa eorum quæ agenda sunt, cognitione, uisis ad agendum impelluntur. Et in alijs animantibus, nec Cap. 10.

tibus, nec intelligentia ineſt, nec ratio, ſed ſola uiſio. Hæc igitur duo, mens & appetitus, cauſa ſunt cur animantes loco moueātur: ſed mentem eam intelligimus, quæ alicuius rei gratia ratiocinatur, & in rerū actione uerſatur: quæ eadem ab ea cuius omne opus in contemplando eſt, eo fine quem ſibi habet propoſitum, differt. Atq; etiam finem ſibi propoſitum habet omnis appetitus. Cuius enim eſt, & in quo uerſatur hæc appetitio, ab eo agendi principium ducit mens ea, quæ in actione cernitur. Vltimum autem agendi principiū eſt. Quocirca rectè hæc duo, appetitus, & mens, quæ in actione uerſatur, mouere loco uidentur. Nam cum ea pars in qua ineſt appetitus, moueat & impellat, mens etiam ob eam cauſam mouet, quòd ea pars in qua appetitus uerſatur, ei det cauſam & principium mouēdi. Viſa autem cum mouent, non mouent ſine appetitu. Quod ergo appetitum mouet, id primò impellit. Si enim hæc duo mens & appetitus mouerent, profectò communi quodam genere mouerent. Nunc uerò mens ipſa nec ſine appetitu mouere uidetur: uoluntas enim quædam eſt appetitus, & cum ratione duce mouetur & pellitur, motus etiā ille uoluntarius eſt. appetitus autē cum mouet, non in eo rationem ducem ſequitur: cupiditas enim appetitus eſt quidam. Ac mens quidē omnis recta eſt: appetitio autē ac uiſio tum recta eſt, tum non recta. Itaq; id mouet ſemper, quod appetendum eſt. idq; ipſum uel bonum eſt, uel quod bonum uidetur: nec omne bonum, ſed quod agēdum eſt. Agendum porrò bonum eſt id, quod ſecus etiā cadere poteſt. Illud ergo perſpicuum eſt, eam uim animi quæ

appetitus

appetitus dicitur, mouere. Eorum autem sentētia, qui animum in partes tribuunt. si eum in facultates diuidant, permultæ erunt: ut alendi, sentiendi, appetendi, intelligendi, & deliberandi. plus enim inter has inter est, quam inter eam partem in qua insunt cupiditates, & eam in qua irarum existit ardor. Quoniam autem appetitiones inter se contrariæ sunt, quod tum deniq; accidit, cum ratio & cupiditas discrepant, in ijs quæ sensum temporis habent, cum mens propter futurum tēpus præscribit obsistendū esse, contrà cupiditas præsentem uoluptatē cōsectatur (præsens enim uoluptas, tum planè uoluptas, tum planè atq; omnino bonū uidetur) propterea quòd futuri ratio minimè ab ea habeatur: profectò genere quidē unū est quod mouet, cuiusmodi est ea pars in qua appetitus insunt, quatenus talis est: quod autē sub appetitū cadit, id est, unde primū mouendi et agēdi principiū proficiscitur: quoniā cū menti species eius obiecta est, mouet, nec mouetur: numero autem plura sunt, quæ motum afferunt. Quoniamq; tria sunt, quorum unum quod mouet, alterum id quo illud in mouendo utitur, tertiū id quod mouetur: quoniamq; id quod mouet duplex est, quorum unum immobile est, alterum mouet & mouetur: bonū quidem quod agendum est, immobile permanet: pars autem animi in qua insunt appetitus, partim mouet, partim mouetur. quod enim expetit, qua ex parte expetit mouetur, & appetitionis usus quidā motus est: animal autem est id quod mouetur, appetitus id quo tanquam instrumento mouet & impellit, quod totum iam ad corpus pertinet. Itaq; hoc ipsum in ijs actionibus quæ

bus quæ corporis & animi communes sunt, considerandum est. Nunc uerò ut summatim dicam, id quod tanquam instrumentum mouet, ibi esse debet, ubi & principium & finis agendi idem est: ut in cardine in quo conuexa quædam pars est, altera concaua: quarum una finis est, altera principium. Itaq; altera quiescit, altera mouetur: quæ cum ratione & cogitatione differãt, tamẽ re ac magnitudine separari nequeũt. Omnia enim pulsu et tractu agitantur. Quocirca quẽadmodum in circulo, sic hic manere aliquid, & inde motus incipere debet. Animal igitur, ut dictum est, eo ipso planè se commouet, quod appetit: appetit autem non sine uisione. uisio porrò omnis, uel rationis est, uel sensus particeps, cuius quidem cæteræ etiam animantes sunt participes.

Cap. 11. Sed de imperfectis bestijs, in quibus tangendi sensus tantum reperitur, quid sit quod eas ad agendum impellat, uidendum est, utrum in ijs uisio & appetitus inesse nec ne posit. Nam cum in eis dolorem & uoluptatem inesse constet, profectò si hæc ipsa insunt, appetitus etiam insit necesse est. Visio igitur quodammodo etiam inerit, uel certè quemadmodum etiam incerto motu agitantur: sic in eis hæc insunt ipsa quidem, sed incerto quodam modò. Ac uisio quidem quæ sensum attingit, in alijs etiam animalibus, ut dixi, reperitur. Ea autem quæ consilij est, in ijs quæ ratione utuntur. Vtrum enim hoc an illud faciat, rationis & consilij iam munus & officium est: atque id necesse est uno dimetiatur, quandoquidem maius ita persequitur, ut ex una uisione plures efficere posit. Ex quo

euenit,

euenit, ut opinionem habere non uideatur: propterea quod eam non habeat, quæ ratiocinatione comparatur, cum hæc illam gignat. Itaque in cupiditate nullus consilio locus est, quæ interdum uincit, impellitq; uoluntatem, nonnunquam uerò contrà cupiditatem trahit ut orbis orbem, sic cupiditatē cupiditas, cum animi impotētia dominatur. Natura aūt semper superior præest & imperat: itaque mouet, ut tribus iam motibus agitetur. Pars autē animi, in qua ars inest & scientia, non mouet, sed stat immobilis. Quoniā autem opinio & oratio alia de toto genere est, alia in rebus singulis uersatur, quarū hac sentimus hunc uel illum hoc facere oportere, alia etiam hoc esse illud, et me talem esse profectò hæc iam opinio & sententia mouet & impellit, nō ea quæ in toto genere uersatur, aut certè utraq;, sed generalis tacita magis, alia non. Ac animū quidem eum cuius omne opus in alēdo est, omne id quod uiuit habeat necesse est, & quod à primo ortu ad extremum animo præditum est. Nam cum necesse sit id quod procreatum est, progressum, statū, senectutemq; habere, quæ sine cibo existere nullo modo possunt: profectò insit necesse est animus qui alat, in ijs quæ nascantur & intereant. At uerò sensum nō necesse est inesse in ijs omnibus, quæ uita sustinentur. Nam neque ea quorum corpus est simplex, tactum habere possunt, neque sine hoc ullū animal existere: neq; uerò ea omnia, quæ species materiæ expertes recipiunt. Animal aūt sensu præditum esse debet: siquidem natura nihil frustra facit. Ad finem enim, quæ natura constant, referuntur omnia: aut certè ea quæ

casu

casu ac temerè eueniunt, in ijs erunt quæ alicuius causa eueniunt. Omnis igitur natura gradiens quæ sensus est expers, intereat necesse est: nec unquam ad ultimũ peruenire poterit, quod naturæ munus est. Quo enim pacto aletur? Nam cum in ijs quæ permanent, nec mouentur loco, id insit natura: tamen fieri non potest ut sit corpus, quod animo, menteq́; quæ dijudicandi uim habeat, sit præditum: nec sensum habeat, dummodo non sit firmum & stabile, idemq́; procreatum sit, quã quam ne si procreatum quidem non sit. cur enim non habebit? Aut enim animo carere melius est, aut corpori: quorũ neutrũ uerum est. Nam nec animus melius hoc ipso intelligere potest, nec corpus ullo modo melius ex eo habiturum est. Ex quo illud efficitur, nullum corpus animo sine sensu esse præditum. Atqui si sensum habeat, necesse erit illud corpus aut simplex, aut concretum eßе. Simplex autem esse non potest: Non enim tactũ habebit, quẽ habere oportet. Quod ex eo sciri potest, quia cum animal corpus sit animo præditum, et corpus omne sub tactum cadat: quod autem sub tactũ cadit, id tactu ipso sensum moueat, profectò corpus animalis tangendi sensum habeat necesse est. Nam cum alij sensus alijs interiectis rebus afficiantur, ut odoratus aspectus, auditus: tamen id quod contingitur, nisi sensum habeat, alia declinare, alia sequi et approbare non poterit. Cui si locus sit, saluum esse animal nullo modo potest. Itaq; gustatus quasi tactus est quidam. Est enim cibi: cibus autẽ corpus est quod sub tactũ cadit. præsertim cum sonus, color, & odor nec alant animantes, nec augeant, nec interimant.

Ex

Ex quo etiam intelligitur gustatum tactum quendam esse, propterea quòd sensus sit, quo res quæ sub tactũ cadunt, & quæ alunt, internoscantur. Atq; ij quidem sensus animantibus necessarij sunt: idq; ex eo perspici licet, quòd tactus expers animal esse nullo modo potest. Alij autem & ornatus causa, & generi animantium iam non cuiuis, sed cuidam, ueluti gradienti & terreno necessariò salutis causa dati sunt. Nec uerò dati sunt tantummodo, ut rem cum tactum moueret, sensu perciperẽt animantes: sed etiam ut eminus, & cum procul abesset. Quod ita deniq; fit, si interuallo interiecto res sit, quæ sensu affici poßit, hoc ipso quòd & ea ipsa res ab eo quod sensum mouet, & hæc ab illo afficiatur & impellatur. ut enim id quod mouet loco, ad quoddam tempus facit, ut mutetur locus, & quod aliud pellit, facit ut illud ipsum pellat: isq; motus per medium interiectum existit, & quod primò pulsat et iactat, pellit, nec pellitur: extremũ uerò pellitur, neq; pellit: quod autem interiectum est, ac medium, tum pellitur, tum pellit. Multa autẽ media sunt sic in commutatione, nisi quòd dum in eodem loco manent, commutant. ut si quis aliquid in ceram immittat, id mouebitur ad eum finem, quoad illud tinxerit: lapis uerò nulla ex parte, aqua uerò diu. At uerò aer diutißimè pellitur, afficit & afficitur, si permaneat, unusq; sit. Itaq; melior ueriorq; sententia est eorum, qui asserũt aera à colore & figura quandiu continuatur affici: quàm eorum qui aspectum, cum in aliquam rem intentus est, postea referri confirmant. In re autem læui ac plana continuatur. Itaq; rursum etiam idem aspe-

ctum mouet, non secus ac si quis signum in cera usque ad finem infundat. Fieri autem non posse, ut animantium corpus simplex, ut igneum, uel animale sit, hinc sciri potest, quòd sublato tactu, nullum alium sensum habere possunt: corpus enim quod tractandi uim habet, omne, ut dixi, animatum est. Alia autem loca, in quibus sensus sedes est, terræ expertia esse possunt: sed tamen omnia eo ipso quod per aliud sensum percipiant, sensu afficiuntur, & per ea quæ interiecta sunt, cum tactus eo ipso sit, quod ea tractet, ex eoq; nomen hoc habet. Atq; etiam ex hoc illud idem intelligi potest, quòd cum cæteri sensus aliarum rerum obiectu, munere suo fungantur, hic solus per se illud facere uidetur. Ex quibus efficitur, corpus animantium ex his quidem elementis constare non posse. Nec uerò è terra constare potest. Omnium enim rerum quæ tactum mouent, tactus est quasi medium quoddam: in eumq; sensum non solum omnes terræ differentiæ cadere possunt, uerùm etiam calida & frigida, cæteraq; omnia, quæ tactui subijciuntur. ob eamq; causam ossibus, capillis, alijsq; partibus eiusdem generis nullum sensum percipimus, quòd terræ naturam imitentur. Et ea omnia quæ terra gignit nullum sensum habent, propterea quòd terreæ naturæ sint: eademq; sublato tactu, nullum alium sensum habere possunt: qui quidem sensus nec terræ, nec alius elementi naturam imitatur. Ex quo perspicuum est, necesse esse, animantia quæ hoc uno sensu careant, interire. Neq; enim in ulla natura, quæ non sit animal, hic sensus esse potest: neq; aliquid quod sit animal, ullum alium nisi hunc necessariò habere

bere debet. Ob eamq; causam alia quæ sensui subijciuntur, ut color, ut sonus, ut odor, cum maiorem quandam uim habent, non animantia, sed sensus tantum labefactant & interimunt: nisi fortè aliud accidat, ueluti si unà cum sono impulsus aliquis uehemens oriatur: & à rebus quæ cernuntur, atq; ab odore alia impelluntur & agitantur, quæ ipsa tactu suo labefactant: & succus eo ipso interimit, quod una uim contingendi habet. At uerò eorum quæ sub tactum cadunt, ut caloris, frigoris, & duritiei, maior quædam uis animantia de medio tollit. Nam cum omnium eorum quæ sensus mouentia sunt, nimia quædam uis ac præstantia sensum labefactet, fit, ut ea etiam quæ sub tactum cadunt, tactum deteriorem faciant. Cumq; hoc sensu uita definita sit, propterea quòd, ut demonstratum est, fieri non possit, ut eo sublato, animal in uita maneat: fit, ut rerum quæ tactui subijciuntur, uis quædam maior non solum eius sedem, sed etiam animantia ipsa interimat, propterea quòd necesse sit animalia hunc unum habere. Cæteros autem sensus animantibus natura dedit, non eorum, quemadmodum dixi, status causa, sed ut statum suum cum dignitate tueantur: ueluti aspectum, ut in aere & aqua cernant, & præterea ut in re perlucida: gustatum, ut uoluptatem & dolorem in cibo sentiant, expetant, atq; ad eum ueniant: auditum, ut aliquid sibi ipsa significent: linguam deniq;, ut alteri sensa animi aperiant.

FINIS.

IOACHIMI PERIONII IN EOSDEM ARIstotelis de Animo libros Obseruationes.

IDEM tantum hoc loco institui facere, quod in alijs nostris Obseruationibus feci, in quibus eum modum adhibui semper, ut quod alio loco à me dictum notatumq; esset, id ex eo assumendum esse indicarem: ne si bis idem dicerem, uel non satis tenere memoria, quod aliàs scripsissem, uel abuti ocio & literis uiderer. Itaque ut in uestigijs instituti mei hæream, hoc mihi primùm notatu dignissimum uisum est, Ἀριστοτέλους περὶ ψυχῆς τὸ Α. Aristotelis de Animo liber primus.) De uerbo ψυχῆς, in libro de Optimo genere interpretandi satis multa dixisse uideor. Sed quoniam hi libri tres Aristotelis, ab omnibus qui eos ante me è græco in latinum conuerterunt, de Anima fœmineo genere inscripti sunt, aliquid ex Cicerone, quod ad hūc locum pertineat, proferendum censui. Liber est quidam Platonis, qui φαίδων, ἢ περὶ ψυχῆς inscribitur. Ex eo Cicero in primo Tusculanarum quæstionum libro multas sententias profert: sed quodam loco sic eius inscriptionem uertit, ut ego hanc Aristotelis. Verba eius hæc sunt: Quid tibi ergo opera nostra opus est? num eloquentia Platonem superare possumus? Euolue diligenter eius eum librum, qui est de Animo, amplius quod desideres nihil erit. Eodem libro Cicero ita de animo & anima ut dissimilibus disserit, ut ex eis facilè intelligi liceat, animam fœmineo genere ab eo partem alteram, ex qua constamus, nunquam uocatam fuisse: & si quibus locis eo genere legatur, ut facilis est ex utroq; uocabulo in alterum mutatio, loca esse corrupta librariorum siue negligentia, siue inscitia. Quæ omnia, quæ

sane

sanè permulta sunt, facilè & animaduertere & corrigere ij omnes possunt, qui Ciceronis libros soliti sunt euoluere.

In primum Caput.

1 Ἐπιζητοῦμεν δὲ θεωρῆσαι καὶ γνῶναι τήν τε φύσιν αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν, εἶθ' ὅσα συμβαίνει περὶ αὐτήν, ὧν τὰ μὲν ἴδια πάθη τῆς ψυχῆς εἶναι δοκεῖ: Propositum est autem nobis hoc loco, primùm naturam eius & essentiam cognoscere: deinde ea omnia quæ in eum conueniunt, quorum partim sunt propriæ animi affectiones.) ὅσα συμβαίνει περὶ αὐτήν, Aristoteles circumlocutione τὰ συμβεβηκότα dicit. Itaq; quemadmodum τὸ συμβεβηκὸς, cum sit præteriti temporis, ad præsens referimus, ita illud συμβαίνει trāstuli. Dicimus autem in hoc genere duobus modis, Virtus tibi & in te conuenit: id est, in te cadit. ἴδια autem πάθη τῆς ψυχῆς, sunt ea quæ propriè in animum cadunt & conueniunt. πάσχειν enim τι sæpe transferri debet, aliquid accidere & usuuenire. Itaq; indiserta, ne dicam, barbara eorum interpretatio est, qui ita transferunt, Hoc nunquam passus sum. ἴδια autem πάθη τῆς ψυχῆς, proprias animi passiones alij dicunt: quasi non sint in animo, nisi eæ quas uocant passiones. πάθη ergo hoc in genere ea sunt omnia, quæ in animum cadunt: sed cum ἴδια additur, separat ea quæ ei sunt cum corpore communia. Itaq; proprias animi affectiones, aut perturbationes malim dicere, aut etiā motus. Quærit enim paulo pòst, sint'ne animi πάθη κοινὰ πάντα καὶ τοῦ ἔχοντος, ἢ ἔστι τι καὶ τῆς ψυχῆς ἴδιον αὐτῆς: id est, Sint' omnes affectiones & motus animo cum corpore communes, aut sit aliquis etiam animi proprius.

2 ἐὰν δὲ φανερὸν ᾖ, πότερον ἀπόδειξίς ἐστιν, ἢ διαίρεσις, ἢ καί τις ἄλλη μέθοδος: Si uerò perspicuum sit, utrum demonstratio, an diuisio, an aliqua etiam alia docendi ratio, quæstio est.) Hoc loco genera tradendi aliquid & dicendi significat, de quibus in Dialecticis nostris multa diximus.

3 ἔτι δὲ πότερον τῶν ἐν δυνάμει ὄντων, ἢ μᾶλλον ἐντελέχειά τις: Hoc etiam docendum est. sit'ne in ijs quæ esse possunt, an in ijs potius, quæ re ipsa sunt.) Scriptum semper & ubiq; reperi in his libris, ἐντελέχεια per τ literam: de cuius uerbi & significatione, & interpretatione, & orthographia, secundo libro magis idoneus erit ad differendum locus. Ibi enim animus ἐντελέχεια esse definitur & dicitur.

4 εἰ δὲ τὰ ἔργα πρότερον, πάλιν αὖ τις ἀπορήσειεν, εἰ τὰ ἀντικείμενα πρότερον τούτων ζητητέον: Si munera quæ sint, primùm quærendum est, rursus quæret aliquis, sit'ne de ijs quæ his obijciuntur, antè quærendum.) τὰ ἔργα, munera & officia à Cicerone dicuntur, quas alij dicunt operationes potentiarũ animi. Hoc docui in libro de Optimo interpretãdi genere. Interdum etiam τὸ ἔργον, opus in hoc genere dicit, sed illa duo sæpius. τὰ ἀντικείμενα hoc loco ab Aristotele non ea intelliguntur, quæ in Topicis à Cicerone contraria uerti ostendi eodem libro: sed ea quæ philosophi obiecta appellant, ut cum obiectum aspectus colorem esse dicunt. Cicero quidem hæc in neutro genere substantiuorum, quæ uocant, non dicit, sed rei uerbum solet adiungere, aut id quod, uel ea quæ obijciuntur. Academ. quæst. lib. 4. Deinde cum mens moueatur ipsa per sese, ut & ea declarant, quæ cogitatione depingimus, & ea quæ uel furiosis, uel dormientibus uidentur, non inquam uerisimile sit, sic etiam mentem moueri, ut non modò non internoscat, uera illa uisa sint, an'ne falsa, sed ut in his nihil intersit omnino: ut si qui tremerent & exalbescerent, uel ipsi per se motu mentis aliquo, uel obiecta terribili re extrinsecus, nihil interesset, quî distingueretur tremor ille & pallor. Interdum idem ualet συμβαίνειν, ut paulo infrà, μηδενὸς γὰρ φοβεροῦ συμβαίνοντος, ἐν τοῖς πάθεσι γίνονται τοῖς φοβουμένοις: id est, Cum enim res nulla terribilis occurrit, in ijs perturbationibus sumus, in quibus, &c.

In se-

In secundum Caput.

5 ἐπισκοποῦντας δὲ περὶ ψυχῆς, ἀναγκαῖον ἅμα διαπορoῦντας περὶ ὧν εὐπορεῖν δεῖ, προελθόντας τὰς τῶν προτέρων δόξας, συμπαραλαμβάνειν. &c. Necesse est autem eos qui de animo disputant, simul de iis quærere, quæ suppetere debent, persequentesq; priorum sententias, eadem oratione persequi, &c.) πρότεροι in hoc genere priores, uerbum è uerbo à Cicerone dicuntur. Academ. quæst. lib. 4. Alij autem negabant se pro hac euidentia quicquam priores fuisse dicturos. ἐπισκοπεῖν περὶ ψυχῆς, dico de animo disputare & differere, propositum & institutum esse dicere & agere de animo. σκοπὸς enim propositum dicitur, & institutum. προελθόντας in libris omnibus quos quidem legerim, inuenio: & ita Argyropylus legit, cum Procedentes transtulerit. Vetus autem interpres παρελθόντας legit, cum Pertranseuntes, id est percurrentes uerterit. Maior etiam dubitatio incidit, quo'nam idem participiũ referri oporteat, utrũ absolutè accipi debeat, ut accusandi casus, qui sequuntur, ad uerbũ συμπαραλαμβάνειν pertineant, an ad utrũq;. Mihi quidem hoc posterius magis probatur: ut sit sensus, in unum quasi locum persequendo sententias conferre.

6 ὅθεν Δημόκριτος μὲν πῦρ τι καὶ θερμὸν φησὶν αὐτὴν εἶναι, ἀπείρων γὰρ ὄντων σχημάτων, καὶ ἀτόμων τὰ σφαιροειδῆ, πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει· οἷον ἐν τῷ ἀέρι τὰ καλούμενα ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ θυρίδων ἀκτῖσιν: id est, Itaq; Democritus ignem quendam & calorem eum esse dicit. Cum enim numerus sit infinitus figurarum & corpusculorum quæ diuidi non possunt, ea quæ rotũda sint, ignem & animum censet esse, ut in aere ea quæ ramenta uocantur, quæ in radijs qui per fenestras introeunt, uidentur.) Cicero in primo quæstionum Tusculanarum libro, sententias omnes ueterum de animo affert ille quidem, sed ita breuiter, ut nullam eorum, cur ita senserint, rationem subijciat. Aristoteles

les autem hoc in primo de Animo lib. ita eas enumerat, ut rationes etiam, quibus ducti ita senserint, & afferat & refellat. Democriti sententiam ille his uerbis cõplexus est: Nisi quæ me fortè fugiunt, hæ sunt ferè omnium de animo sententiæ. Democritum enim illum magnũ quidem uirum, sed leuibus & rotundis corpusculis efficientem animum cõcursu quodam fortuito, omittamus. Nihil est enim apud illum, quod non atomorum turba conficiat.

7 ὑπολαμβάνοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τὸ παρέχον τοῖς ζώοις τὴν κίνησιν: id est, Quòd existimarent animum id esse, quod motum animantibus afferat.) Cicero uariandæ & ornandæ orationis causa hoc genus dicendi, παρέχειν τὴν κίνησιν ἄλλῳ, usurpat, etiam cum uerbum solum τὸ κινεῖν, uel τὸ κινοῦν transfert, ueluti in primo quæstionum Tusculanarum libro, & in Somnio Scipionis, uertens illam totam orationem Platonis, quæ est in Phædro, quamq; nos in nostro libro de Optimo genere interpretandi, cum Ciceronis interpretatione studiosorũ discendi causa posuimus, hoc totum, τὸ δ' ἄλλο κινοῦν, sic transtulit, Quod autem motum affert alicui. Ex quo intelligimus, non semper uerbum è uerbo esse exprimendum. παρέχειν hoc loco si dicas præbere, aut præstare non rectè facias. Si uerò εὔνοιαν παρέχειν, præbere aut præstare beneuolentiam dixeris, rectè. Sic enim Cicero dixit, cõuertens locum Demosthenis περὶ στεφάνου, in oratione posteriore in Rullum.

8 Τῶν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφήναντο, καθάπερ Ἵππων: Eorum uerò qui paulo importuniores sunt, nonnulli aquam etiam eum esse dixerunt, ut Hippo.) Cicero in primo quæstionum Tusculanarum libro, loquens de eorum sententia qui animum aera esse dicunt, non aera dicit, sed animam. Si, inquit, anima est, fortasse dissipabitur: si ignis, extinguetur: si est Aristoxeni harmonia, dissoluetur. Et paulo antè: Sed hæc quidem quæ dixi, cerebrum,

animum,

animam, ignem. Cum autem Cicero aera dicit animam, πνεῦμα uertit, non aeris uocabulum. Itaq; πνευματικὸν & animalem & spirabilem dicit. Eodem libro: Quæ cum constent, perspicuum debet esse, animos cum è corpore excesserint, siue illi sint animales, id est, spirabiles, siue ignei, in sublime ferri. Hoc planius dicit in secundo de Natura deorum libro: Principiò cum terra sita in media parte mundi, circumfusa undiq; est hac animali spirabiliq; natura, cui nomen est aer, græcum illud quidem, sed perceptum iam tamen usu, à nostris tritum est pro latino. Quo in Ciceronis loco, ijs quidem in libris quos legi, perperam & corruptè legitur animabilis, pro animalis. Sunt enim in libris Ciceronis innumerabiles penè errores, quos propediem me ostensurum esse confido. Atq; etiam in superiore Ciceronis loco erratum esse puto illud, Sed perceptũ iam tamen usu, pro receptũ. Proferemus etiam locum alium, ex quo idem multo etiam facilius intelligetur. In tertio de Natura deorum libro: Etenim aut simplex est natura animantis, ut uel terrena sit, uel ignea, uel animalis, uel humida: quod quale sit, ne intelligi quidem potest: aut concreta (sic enim legendum est, non concretum) ex pluribus naturis. τὸ ἀέριον, animale dicit: & τὸ ὑδαρὲς, non aqueum, sed humidũ: quod diligenter obseruandum est. Aera autem spiritum etiam dicit, ut secundo de Natura deorum: Quin & humorem & calorem, qui est fusus in corpore, & terrenam ipsam uiscerum soliditatem, animum deniq; illum spirabilẽ, si quis quærat unde habemus, apparet, quòd aliud à terra sumpsimus, aliud ab humore, aliud ab igne, aliud ab aere eo quem spiritum dicimus. Quo in loco non Animum illum, sed Animam illam legendum arbitror. Dicit enim animam semper, spiritum quem ducimus, ut apparet ex primo libro quæstionum Tusc. Nam & agere animam, & efflare dicimus.

9 ἕτεροι δ' αἷμα καθάπερ Κριτίας. τὸ αἰσθάνεσθαι τῆ

ψυχῆς οἰκειότατον ὑπολαμβάνοντες: Alij autem, in his Critias, sanguinem eum esse ponunt, quòd sensum animi proprium maximè existiment.) Cicero in primo quæstionum Tusculanarũ libro hanc sententiam uult esse Empedoclis. Scribit enim his ferè uerbis: Empedocles autem animũ esse censet, cordi suffusum sanguinem. Aristoteles uerò paulo suprà, Empedoclem ait censere, animum quatuor nota rerum initia ita esse, ut unũquodq; eorum animũ esse ponat. Itaq; uersus eius, quibus hoc ipsum tradit, eo loco profert.

10 ὅσοι ἐναντιώσεις ποιοῦσιν ἐν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν ἐναντίων συνιστᾶσιν. οἱ δὲ θάτερον τῶν ἐναντίων· οἷον θερμὸν, ἢ ψυχρὸν, ἤτε τοιοῦτον ἄλλο, καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοίως τούτων εἶναι τιθέασι. διὸ καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἀκολουθοῦσιν, οἱ καὶ τὸ θερμὸν λέγοντες, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ τὸ ζῆν ὠνόμασται. οἱ δὲ τὸ ψυχρὸν, διὰ τὴν ἀναπνοὴν καὶ τὴν κατάψυξιν καλεῖσθαι ψυχήν: id est, Qui autem repugnantiam in principijs statuunt, ij ex contrarijs etiam animũ constare uolunt. Qui uerò alterum cõtrariorum, ut calorem, uel frigus, aut aliquid aliud eiusdem generis, animum etiam eodem modo aliquid horũ esse ponunt. Itaq; nomina consectantur, alijq; τὸ θερμὸν, id est, calorem esse dicunt, propterea quòd ex eo etiam τὸ ζῆν, id est, uita appellata sit: alij τὸ ψυχρὸν, id est, frigus, quòd ex respiratione, & διὰ τὴν κατάψυξιν, id est, ex refrigeratione, ψυχή, id est, animus sit uocatus.) Hoc loco Aristoteles sententias eorum enumerat, qui animum aut plura contraria, aut unum esse ponũt. Et quoniam eos ex uerborum etiam origine opiniones suas duxisse asserit, argumentum eorum à notatione uerbi sumitur. quod cum uiderem non satis constare posse, si tantum latina uerba, quæ originem eam quã græca, minimè declarant, posuissem, græca etiam adhibenda censui. Discemus ergo τὸ ζῆν, id est uiuere, à calore ductum esse, quoniam ζέω efferuesco dicitur: & ψυχὴν ἀπὸ τοῦ ψυχροῦ, uel ἀπὸ τῆς καταψύξεως, id est, à refrigeratione,

quòd

quòd ſcilicet ductu ſpiritus calorem nimium temperet atque refrigeret.

In tertium Caput.

11 Διχῶς δὲ κινουμένου παντὸς, ἢ γὰρ καθ' ἕτερον, ἢ καθ' αὑτὸ· καθ' ἕτερον δὲ λέγομεν ὅσα κινεῖται τῷ ἐν κινουμένῳ εἶναι, οἷον πλωτῆρες: id eſt, Duobus autem modis omnia mouentur, aut alieno & externo impulſu, aut ſuo & proprio. Alieno autem motu aliquid cieri dicimus, quod eo ipſo mouetur, quia in eo ſit quod ipſum mouetur, ut nautæ.) Hoc loco καθ' ἕτερον κινεῖσθαι idem ualet, quod κατὰ συμβεβηκός. Itaq; paulo infrà pro illo hoc Ariſtoteles uſurpat. Quod quo facilius intelligi poßit, eius uerba proferam. Eſt enim hoc genus κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖσθαι, in ijs quæ ab alijs inepte dicũtur, ut per accidens moueri. εἰ δ' ἐστιν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς τὸ κινεῖν ἑαυτὴν, ὃ κατὰ συμβεβηκὸς τὸ κινεῖσθαι αὐτῇ ὑπάρξει· ὥσπερ τῷ λευκῷ, ἢ τῷ τριπήχει. κινεῖται γὰρ καὶ ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός. ᾧ γὰρ ὑπάρχουσιν, ἐκεῖνο κινεῖται τὸ σῶμα: id eſt, Quòd ſi animi natura & definitio eſt, ſeipſum motu ciere, certè motu alieno & externo minimè agitatur: quemadmodum ea res quæ alba eſt, & quæ trium cubitorum. Mouentur enim hæ etiam res, ſed pulſu externo: quoniam corpus in quo inſunt, ipſum mouetur. Notandum eſt diligenter hoc interpretandi genus, & retinendum, illud uerò ut barbarum repudiandũ. κατὰ συμβεβηκὸς ergo, ſiue καθ' ἕτερον κινεῖσθαι, diſertè his modis interpretabimur, cum idem ualeant: Alieno motu cieri, alieno pulſu & impulſu agitari, externo pulſu agitari: ab alio moueri, agitari aliunde. Plato quidem ὑπ' ἄλλου κινεῖσθαι hæc poſtrema dicit, aut potius Cicero hæc illius genera dicendi ita interpretatur. Illud autẽ, externo pulſu agitari, ἔξωθεν κινεῖσθαι à Platone dicitur: ut ἔνδοθεν κινεῖσθαι, quod eſt Platonis, Cicero dicit cieri motu interiore & ſuo: quod idem efficit, & illud, καθ' αὑτὸ κινεῖσθαι. Ego in libro de Optimo gene

re interpretandi, locum Platonis ex Phædro à Cicerone conuersum in sexto de Repub. libro, cuius non extat nisi Somnium Scipionis, & in primo quæst. Tuscul. posui, in quo horum omnium exempla reperientur. Eundem etiam locum magna ex parte in secundo de Natura deorum interpretatus est, in quo sua sponte moueri καθ' αὑτὸ dicit, & κίνησιν τὴν κατὰ συμβεβηκὸς, externum motum. Quod autem dixi, κατὰ συμβεβηκὸς & ὑπ' ἄλλου, siue καθ' ἕτερον, idem ualere, non omnino intelligo: sed ita, ut quicquid mouetur κατὰ συμβεβηκὸς, etiam ὑπ' ἄλλου moueatur, non contrà. Ita fit, ut quoties τὸ κατὰ συμβεβηκὸς κινεῖσθαι nobis uertendum erit, rectè ijs omnibus modis, quos modò exposui, possimus conuertere.

12 Τεττάρων δὲ κινήσεων οὐσῶν, φορᾶς, ἀλλοιώσεως, φθίσεως, αὐξήσεως, &c. Cum autẽ motus quatuor genera sint, loci mutatio, commutatio, imminutio, accessio, &c.) φορὰν alij lationem barbarè dicunt ut alio loco docui. Alio loco ἡ κατὰ τόπον κίνησις ab Aristotele dicitur, & κινεῖσθαι κατὰ τόπον, quod Cicero dicit, moueri loco: cum illud motus loci non rectè dicatur, sed mutatio loci. Cicero in Timæo Platonis: Quem q; autem reliquis motibus orbem cum esse uoluit immobilem & stantem: ex quo genere ea sunt sidera, quæ infixa cœlo, non mouentur loco, id est, ἀπλανῆ. ἀλλοίωσιν Cicero commutationem dicit, & ἀλλοιοῦσθαι, immutari & commutari, quod docui alio loco. Itaq; uitanda sunt alterationis & alterandi uerba, ut barbara. Aliud autem est φορὰ, aliud περιφορὰ, uel κυκλοφορία: ut aliud animal, aliud homo. Hoc autem posterius barbarè circumlatio ab ijs dicitur, qui libros de Natura transtulerunt. Dici autem debet conuersio: ut περιφέρεσθαι & κύκλῳ φέρεσθαι, in orbem circumq; ferri & incitari. Cicero in secũdo de Natura deorum, probans Aristotelis de generibus motus sententiam: Quæ autem naturæ mouerentur, hæc aut pondere deo

re deo

re deorsum, aut leuitate in sublime ferri cēsuit, scilicet quorum neutrum astris cōtingeret, propterea quòd eorum motus in orbem circumq; ferretur. Itaq; περιφερὰν, motū qui in orbem circumq; fertur, uertere possumus. Paulo infrà, eadem pagina: Nam cum duo sint genera siderū, quorum alterum spacijs immutabilibus ab ortu ad occasum commeans, nullum unquam cursus sui uestigium inflectat: alterum autem continua conuersione sui, ijsdem spacijs cursibusq; conficiat: ex utraq; re & mundi uolubilitas, quæ nisi in globosa forma esse non posset, & stellarum rotundi ambitus cognoscuntur. Hoc loco conuersio non περιφορὰ uidetur esse, sed potius reuersio, id est, ἐπανακύκλησις. Sic enim à Cicerone in Timæo uertitur, id est, cōuersio. Conuertere enim contrà uertere dicitur, ut ἀντιστρέφειν, & conuerti ἀντιστρέφεσθαι: de qua uerbi huius significatione, alio loco dixi. Quanquam nihil prohibet, superiore loco cōuersionem περιφερὰν dici. Volubilitas eodem in loco idem efficit. Itaq; idem auctor cōuertit hoc Platonis in Timæo, καὶ κύκλῳ δὴ κύκλον στρεφόμενον οὐρανὸν ἕνα μόνον ἔρημον κατέστησε: Cæloq; soliuago & uolubili, & in orbem incitato, complexus est. περιφέρειν ἑαυτὸν κύκλῳ, uertere & torquere se circum se, Cicero in Timæo dicit. Sed de his omnibus dicendi generibus, alijsq; eiusdem generis, alio loco cōmodius, Deo iuuante, dicemus: ut de illo, quo in primo quæstionū Tusculanarum libro Cicero utitur, Pondere ad pares angulos in terram ferri: quod est in secundo libro de Cælo extremo, φέρεσθαι ἐπὶ γῆν κατὰ στάθμην πρὸς ὁμοίας γωνίας. Et quod Aristoteles eodem loco dicit, ἐπ' εὐθείας φέρεσθαι, Cicero eodem libro uocat, rectis lineis ferri.

13 εἰ δὲ τοῦτο ἐνδέχεται, καὶ ἐξελθοῦσαν εἰσιέναι πάλιν ἐνδέχοιτ' ἄν. τούτῳ δ' ἕποιτ' ἂν τὸ ἀνίστασθαι τὰ τεθνεῶτα τῶν ζώων. id est, Quod si fieri potest, hoc etiā fieri poterit, ut ipse cum è corpore excesserit, rursus intret. Ex quo sequitur, animantia quæ

tia quæ mortua sint, excitari ac reuiuiscere.) ἐξίστασθαι τὴν ψυχὴν, Cicero excedere ex corpore solet dicere. In libro de Amicitia: Neq; enim assentior ijs, &c. ijsq; cum è corporibus excessissent, reditum ad cœlum patere. Alijs locis ita serè. In libro autem de Senectute, uerbum è uerbo, ex corpore exire dicit. Mihi quidem nunquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, uiuere: cum exissent ex ijs, emori. Verba sunt Cyri morientis ad liberos apud Xenophontem: quo in loco non ἐξίστασθαι, siue ἐξιέναι positum est, sed τὸ ἀπαλλαγῆναι. Verba eius hæc sunt: οὔτοι ἔγωγε, ὦ παῖδες, οὐδὲ τοῦτο πώποτε ἐπείσθην, ὡς ἡ ψυχὴ ἕως μὲν ἂν ἐν θνητῷ σώματι ᾖ, ζῇ, ὅταν δὲ τούτου ἀπαλλαγῇ, τέθνηκεν. ἀπαλλαγὴν discessum uocat, in primo libro quæstionũ Tusculanarũ: An quoniam ipse animi discessus à corpore non fit sine dolore? Itaq; Plato in Phædone quærit, quid mortem putemus esse: & respondet, ἆρα μὴ ἄλλο τι, ἢ τὴν τῆς ψυχῆς ἀπαλλαγήν: id est, an aliud quicquam, nisi animi à corpore discessum? Multa sunt alia, quæ hoc loco dicere possum, sed alio commodius dici posse arbitror. ἀνίστασθαι resurgere indisertè alij, ne dicam barbarè, dicunt: Cicero, excitari ab inferis.

14 ὥστε εἰ πᾶσα κίνησις ἔκστασίς ἐστι τοῦ κινουμένου ᾗ κινεῖται, καὶ ἡ ψυχὴ ἐξίστατο ἂν ἐκ τῆς οὐσίας, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς αὐτὴν κινεῖ: id est, Ex quo fiet, ut si motus omnis est quædam rei quæ mouetur, quia moueatur, ex suo statu dimotio, animus à sua natura discessurus sit, nisi externo se motu cieat.) Hoc extremum, Nisi externo se motu cieat, ita interpretor, ut accusandi casu αὑτὴν aspero spiritu legendum putem. quod magis propriè ita diceretur, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκὸς αὐτὴ κινεῖται: propriè enim nihil seipsum motu externo ciet. Mihi autem etiam ea lectio probanda uidetur: atque haud scio, an magis, si αὐτὴν leni spiritu legamus, ut in uerbo κινεῖ τὰ αἰσθητὰ intelligamus, quæ animum externo pulsu agi-

su agi-

ſu agitent. ἔκστασις autem à nobis alio loco dimotio ex ſuo ſtatu dicta eſt, Ciceronemq́; auctorem tum protulimus. Ita ἐξίστασθαι ἐκ τῆς οὐσίας, erit ex ſuo ſtatu dimoueri & diſcedere: & quod idem Cicero dicit, naturam ſuam deſerere, aut à ſe diſcedere: quoniam οὐσία, natura cuiuſq; dicitur: & τὸ εἶναι, quod ſtatum multis locis diximus, idem quod οὐσία multis locis ualet.

15 Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ τίμαιος φυσιολογεῖ τὴν ψυχὴν κινεῖν τὸ σῶμα. τῷ γὰρ κινεῖν αὐτὴν, καὶ τὸ σῶμα κινεῖν, &c. Eodem autem modo Timæus etiam tradit naturalibus rationibus corpus ab animo moueri: quoniam enim ſe ipſe mouet, hoc ipſo eum etiam corpus mouere, &c.) κινεῖσθαι priore loco corruptè legitur, quod ex accuſandi caſu κινεῖν intelligi poteſt. Hic autem locus eſt apud Platonem in Timæo, ſed multo obſcurius explicatus. Qui autem uolet, conferat hunc locum totum cum illo Platonis, adhibita Ciceronis interpretatione, ab eo ferè loco, quo de interuallis diſſerit. interualla enim illa Ariſtoteles hoc loco ἁρμονικοὺς ἀριθμοὺς uocat.

16 ἔτι δὲ καὶ ἡ νόησις ἔοικεν ἠρεμήσει τινὶ, καὶ ἐπιστάσει μᾶλλον, ἢ κινήσει. id eſt, Et animi perceptio propius ad quietem & ſtatum, quàm ad motum accedit.) ἠρέμησιν quietem dici, uulgo ἐπίστασιν autem ſtatum appellari, nouum eſt ferè his temporibus. Cicero autem uacuitatẽ motus, ſtatum, non quietem ſolet dicere. In primo de Officijs libro: Status, inceſſus, ſeſſio, accubatio, uultus, oculi, manuũ motus teneant illud decorum. Quanquam ſtatus eſt στάσις potius: quo etiam uerbo & hic & alibi ſæpe utitur Ariſtoteles. ἐπίστασις autem, inſtitio, ut ἐφιστάναι inſiſtere dicitur, quod etiam ἵστασθαι Ariſtoteles ſæpe dicit. Itaq; ſtellarum inſtitiones Cicero latinè appellat, quas ſtationes uulgus Aſtrologorum uocat. Et quoniam nemo eorum qui adhuc libros Ciceronis diuulgarunt, quid eſſet inſtitio, uidit, omnes

locum

locum Ciceronis corruptum reliquerunt, aut potius corruperunt, cum se correcturos putarent. Scripserunt enim Institutiones, quod etiam in posteriorib. Analyticis Aristotelis notauimus. In primo libro quæstionum Tusculanarum: Aut quis errantium stellarũ motus, cursus, progressiones, instituones notauit? Verbum Insistere sæpe dicit, pro eo quod est non moueri, sed tum in stellis, quàm alijs in rebus. in stellis, ut in secundo de Natura deorum libro: Quod eo est admirabilius in ijs stellis, quas dicimus, quia tum occultantur, tum rursus aperiuntur, tum abeunt, tum recedunt, tum antecedunt, tum autem subsequuntur, tum celerius mouentur, tum ne mouentur quidem, sed ad quoddam tempus insistunt. In quarto Academic. quæstionum: Sed neque tu te usq; ad obscura progredi, illustribus igitur in rebus insistis. In enim præpositio in libris malè omissa est. Quod etiam ex eo loco, qui paulo infrà, tertio ferè uersu sequitur, intelligi potest: Sin autem usque ad nouem, uerbi gratia, sine dubitatione respondes pauca esse, in decimo insistis, &c.

In quartum Caput.

17 ἁρμονίαν γάρ τινα αὐτὴν τινὲς λέγουσι: Nonnulli e*nim eum harmoniam quandam esse tradunt.) Mihi permirum uidetur, quòd Cicero, qui hos* Aristotelis de Animo *libros legit, hanc sententiã Aristoxeno illius discipulo quasi inuentori assignat. Ait enim in primo quæstionum Tusculanarum libro: Proximè autẽ Aristoxenus musicus, ideḿq; philosophus, ipsius corporis intentionem quandam uelut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis* **totius natura & figura uarios modos cieri, tanquã in can**
tu sonos. Tertia pagina ferè post, de eodem loquens: Sed

bic quidem quamuis eruditus sit, sicut est, hæc magistro concedat Aristoteli, canere ipse doceat.

IN SECVNDVM LIBRVM
Obseruationes.
In primum Caput.

1. *Λέγομεν δὴ γένος ἕν τι τῶν ὄντων, τὴν οὐσίαν. ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην, ὃ καθ' αὑτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι, ἕτερον δὲ μορφὴν καὶ εἶδος, καθ' ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι, καὶ τρίτον, τὸ ἐκ τούτων. ἔστι δὲ ἡ μὲν ὕλη, δύναμις· τὸ δὲ εἶδος, ἐντελέχεια· καὶ τοῦτο διχῶς, τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη, τὸ δὲ ὡς τὸ θεωρεῖν.* Paulo infrà, tertio uersu, *τὸ δ' ἀναγκαῖον ἄρα τὴν ψυχὴν οὐσίαν εἶναι, ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος, ἡ δ' οὐσία, ἐντελέχεια. τοιούτου ἄρα σώματος ἐντελέχεια.* Paulo etiam infrà, tertio ferè uersu, *Διὸ ψυχή ἐστιν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ ζωὴν ἔχοντος δυνάμει. τοιοῦτον δὲ, ὃ ἂν ᾖ ὀργανικόν. & quæ sequuntur.*) Exquirit hoc loco Aristoteles, quid sit animus. Et quoniam omnis definitio ex genere ac differentiis constat, ut eidem placet, primum diuisis rebus in tria genera, ab enumeratione animum formam & speciem esse concludit. Quoniamq; eorum quæ idem efficiunt & declarant, unum pro altero subiici potest, postea quam formam & speciem ἐντελέχειαν esse probauit, animum primum speciem, deinde ἐντελέχειαν esse statuit. Est autem duplex, ut forma & species, sic ἐντελέχεια: quarum utraq; non re ipsa, sed cogitatione & ratione sola distinguitur. Neq; enim animus, cum homo dormit, aliud est, aliud cum non dormit: nisi quòd animum, cum homo dormit, ut nihil agentem eorum quæ homine digna sunt: cum uerò uigilat, ut aliquid agentem mente cernimus & cogitamus. Sed de his hactenus. Hoc autem loco difficilis quædam existit quæstio, de qua me initio horum Obseruationum, quid sentirem, dicturum esse promisi. Multi enim quærunt, sit ne ab Aristotele scriptum ἐντελέχεια per τ, an per δ, ἐνδελέχεια. Quæ quidem quæstio orta est ex eo, quòd in antiquis omnibus Aristotelis exemplaribus, quæ quidē adhuc tam Græci, quàm

homines nostri legerint, t litera legatur, & tamen Cicero aliter legisse uideatur, qui hoc uocabulum in primo quaestionum Tusculanarum libro, quandam continuatam motionem & perennem interpretatur. Vtrum igitur hoc, an illud scripserit Aristoteles, magna inter doctos homines dissensio est. Sunt qui ut Ciceronem defendant, in his Angelus Politianus, & Melanchthon, d in secunda syllaba à prima legendum putant, & Aristotelis libros, quos habemus, corruptos esse dicunt. Alij, in his Budaeus, t eadem syllaba scriptum ab Aristotele existimant. De scripto quidem quid sentiam, ex his intelligi licebit. Aristoteles principio tertij libri de Natura, motũ appellat τὴν τοῦ δυνάμει ὄντος ἐντελέχειαν, ᾗ τοιοῦτον. Ita fit, ut quintam naturam, ex qua constarent astra & mentes, entelechiam non appellauerit. Motus enim non est perennis agitatio, nisi in naturis coelestibus. Deinde animum Aristoteles non ex entelechia constare, sed entelechiam esse dicit: quemadmodum ex eius definitione, quam paulo antè protuli, intelligi licet. Praeterea si ἐντελέχεια ἐνέργεια & ab Aristotele dicitur, & ab ijs qui quondam nobis libros qui uocabulorũ significationes profitentur, reliquerunt & ab ijsdem ἐνδελέχεια siue ἐνδελεχισμὸς, continuatio & constantia appellatur, certè ἐντελέχεια per t ab Aristotele scriptum est. Haec enim uerba duo, ut diuerso modo scribuntur, sic diuersa declarant. ἐνέργειαν autem pro ἐντελεχείᾳ passim ab Aristotele dici, neminem eorum qui aliqua ex parte Aristotelis libros euoluerunt, ignorare arbitror. Vt enim dicit κίνησιν ἐντελέχειαν in tertio de Natura libro sic ἐνέργειαν. Quod ex uno atq; eodem exemplo bis prolato intelligi licet, quorum in priore ἐντελέχειαν & δύναμιν dicit, in posteriore δύναμιν & ἐντελέχειαν. Verba eius haec sunt, ὅτι δ' ἐστὶ τοῦτο ἡ κίνησις, ἐντεῦθεν δῆλον. ὅταν γὰρ τὸ οἰκοδομητὸν ᾗ τοιοῦτον αὐτὸ λέγομεν εἶναι ἐντελέχεια ᾖ οἰκοδομεῖται, καὶ ἔστι τοῦτο οἰκοδόμησις. Paulo infrà,

decimo ferè uersu, ἐπεὶ δ' οὐ ταὐτόν, ὥσπερ οὐδὲ χρῶμα ταὐτὸν καὶ ὁρατόν, ἡ τοῦ δυνατοῦ ᾗ δυνατὸν ἐντελέχεια, φανερὸν ὅτι κίνησίς ἐστιν. ὅτι μὲν οὖν αὕτη, καὶ ὅτι συμβαίνει, τότε κινεῖσθαι, ὅταν ἡ ἐντελέχεια ᾖ αὐτή, καὶ ὅτε πρότερον, καὶ ὅτε ὕστερον, δῆλον. ἐνδέχεται γὰρ ἕκαστον ὅτε μὲν ἐνεργεῖν, ὅτε δὲ μή· οἷον τὸ οἰκοδομητὸν, καὶ ἡ τοῦ οἰκοδομητοῦ ἐνέργεια, ᾗ οἰκοδομητὸν, οἰκοδόμησίς ἐστιν. ἢ γὰρ τοῦτό ἐστιν ἡ οἰκοδόμησις ἡ ἐνέργεια τοῦ οἰκοδομητοῦ, ἢ ἡ οἰκία. ἀλλ' ὅταν οἰκία ᾖ, οὐκέτι οἰκοδομητὸν ἔσται. οἰκοδομεῖται δὲ τὸ οἰκοδομητόν. ἀνάγκη ἄρα τὴν οἰκοδόμησιν τὴν ἐνέργειαν εἶναι· ἡ δὲ οἰκοδόμησις, κίνησίς τις ἐστίν id est, Hoc autem motum esse, hinc perspici licet. Cum enim id quod ædificari potest, quatenus tale ipsum esse dicimus, entelechia est: tum ædificatur, estq; hoc opera quæ in ædificando ponitur. Paulo infrà, decimo ferè uersu: Quoniam autem non idem sunt, quemadmodum ne color quidem est idem quod res quæ sub aspectum cadit: certè hoc perspicuum est, rei quæ potest, qua ex parte potest, entelechiam, esse motum. Ac illud quidem perspicuum est, hanc ipsam esse motum: ac tum denique moueri aliquid solere, cum hæc ipsa entelechia est, non prius, nec posterius. Fieri enim potest, ut unaquæq; res interdum agat, interdũ non agat: uelutí id quod ædificari potest, & eius quod ædificari potest actio, opera est, quæ in ædificando consumitur: aut enim illa opera est, rei quæ ædificari potest actio, aut domus. Atqui cum domus est, non iam est id quod ædificari potest, & ædificatur id quod ædificari potest. Necesse est igitur, operam eam quæ in ædificando ponitur, esse actionem, cum illa opera motus sit quidã. Hoc quidem loco uidemus, ἐντελέχειαν & ἐνέργειαν pro eodem ab Aristotele dici. Hoc etiam docerem pluribus, nisi insuauis esset & iniucunda oratio, & omnes uulgò actum pro eodem dicere solerent. Hesychius etiam, qui uetus est uocabulorum interpres, idem docet. ἐντελέχειαν enim interpretatur hoc modo, ἐντελέχεια, ἐνέργεια.

& ἐνδελεχισμὸς ab eodẽ ὠνόμασται: ἐνδελεχῶς, ἀδιαλείπτως, συνεχῶς ἐπιμόνως dicitur. Quòd si hæc non idem ualent, et Aristoteles ἐντελέχειαν semper pro ἐνεργείᾳ dicit, in his etiã libris de Animo, quos interpretati sumus, profectò ἐντελέχειαν per τ scriptum relinqui. Alioqui quo tandem modo ij qui in ea sententia sunt, ut ἐνδελέχειαν per δ scriptum ab Aristotele dicant, interpretari poterunt id quod autem initio ferè tertij libri de Natura ait, ὥσπερ ὁ ἐντελεχείας ἄνθρωπος [illegible] ἄνθρωπον. Mihi enim hoc disertè eodem uidetur hoc modo: Vel ab homine qui re ipsa est, uel qui est in rerũ natura, ex eo quod homo esse potest, id est ex semine, hominem gigni. Iam enim hæc tria, ἐντελέχεια, ἐνέργεια & quo utũtur oratores, τῷ ἔργῳ, declarare mihi interdum uidentur, eodemq; modo dicenda & uertenda censeo. Eiusdem generis est illud quod idem Aristoteles in hoc secundo dicit, τοιοῦτον δὲ τὸ διαφανὲς μὲν, ἀλλ' ἐχ ὅταν ᾖ ἐντελεχείᾳ διαφανές, ἀλλ' ὅταν δυνάμει: id est, Talis est res perlucida, non quando re ipsa perlucida est, sed cum esse potest. Illud enim, τῷ δυνάμει ὄν, si ita exponamus, ut cæteri, minus lenta erit oratio. Dicunt enim, Quod potentia est, ut illud quod actu. Est etiam in eodem genere illud eiusdem in hoc libro, τὸ δὲ φῶς, οἷον χρῶμά ἐστι τοῦ διαφανοῦς, ὅταν ᾖ ἐντελεχείᾳ ὑπὸ πυρὸς ἢ τοιούτου: id est, Lumen autem est quasi color rei perlucidæ, cum re ipsa igni, aut alicui eiusdem generis subijcitur, est, cum aliquid ipsum re ipsa effundit. ἐντελέχεια autem in nominandi casu, ut in definitione animi perfectio mihi dicenda uidetur, idq; multis de causis. Primum, quòd animus εἶδος & μορφὴ ab Aristotele dicitur. Species autem & forma perfectio est eius in quo est. Siquidem forma est causa cur quidq; sit: & quod est causa cur quidq; sit in rerum natura, idem etiam causa est eorum omnium quæ naturam sequuntur. Deinde, quòd animus corporis perfectio est, quemadmodũ forma omnis eius

in quo

in quo in[illegible]. Itaq; ὕλη quiddam in[illegible] & imperfectum dicitur, quòd omni specie careat, ob eamq; causam speciem & formam, quasi absolutionem perfectionemq; appetit: quæ [illegible], tandemq; omnia in suo genere perfecta dicuntur. Postremò, quòd Suidas homo Græcus hoc uerbum ita interpretatur. Verba eius hæc sunt. ἐντελέχεια ἡ τελειότης, καὶ τὸ εἶδος τοῦ ὑποκειμένου: id est, ἐντελέχεια perfectio est, & species rei quæ subiecta est. Itaq; paulo infra, unde hoc uerbum deductum sit, docet his uerbis, ἐντελέχεια ἐστὶ τὸ εἶδος, παρὰ τὸ ἓν καὶ τὸ τέλειον καὶ τὸ συνέχειν. καὶ γὰρ ἑνώσεως [illegible] τῇ ὕλῃ τὸ εἶδος αἴτιον καὶ τελειώσεως. [illegible] τοῦ ὑποκειμένου, [illegible] id est, Vnde hic species dicitur ex ἓν quod [illegible] τέλειον quod [illegible] perfectum. et συνέχειν quod est [illegible] materia una & [illegible] perfectio sit rei subiect[illegible] ex [illegible] hic id quod est, dicitur: quandoquidem statua [illegible] ipso nomine appellatur, non æs. Suidas, ut ex eius uerbis intelligi licet, in uerbo ἐντελεχείας asperum spiritum intelligit: [illegible] fortè in eo, ut in plerisq; alijs, ex aspero in lenem facta sit mutatio. Nec uerò eius opinio de huius uerbi notatione tantū apud omnes ualere debet, quin ipsum ex ἐντελὴς & ἔχειν ductū intelligere possimus. Quod autē dicit, ἐντελέχειαν rem subiectam continere, id est apud Aristotelem in primo horum librorū. Ait enim Aristoteles, corpus ab animo potius, quàm animum à corpore contineri, δοκεῖ γὰρ τοὐναντίον μᾶλλον ἡ ψυχὴ τὸ σῶμα συνέχειν. Alijs rationibus idē docere possum: sed hæc satis multa sunt hoc loco, præsertim cum nonnulli de hac re libros scripserint, unde cuiuis licebit quæ huc pertinent, assumere. Quod autem dixi ex Hesychij sententia, ἐντελέχειαν ἐνέργειαν esse, non est id omnino uerum, sed qua-

dam ex parte solum. ἐντελέχεια enim etiam in dormiēte est: ἐνέργεια non est, sed ἀργία, quod est eius contrarium. Idq; ex uerbo ἐνεργεῖν intelligi potest, quod intentionem quandam animi, occupationemq; declarat. Itaque Aristoteles hoc secundo libro de entelechia loquens, duobus modis eam dici tradit: uno modo, ut scientiam, id est, habitum: altero, ut cognitionem, id est, scientiæ actionem & usum. Verba eius initio huius disputationis posui. ἐνέργειαν autem uno modo dici, idem auctor est hoc ipso libro. καὶ τὸ κατ' ἐνέργειαν ἢ ὁμοίως λέγεται τὸ θεωρεῖν. Quòd si quis Ciceronis mihi auctoritatem, quam contemnere non debeam, opponat, huic ego respondeo, me non ita addictum esse, aut illius sententiæ, ut non interdum ab ea discedendum putem, etiam ijs in rebus, quæ ad disciplinæ nostræ, id est, Christianæ rationē non pertinent. Quanquam non multum inter nostram & illius opinionem interest. Cum enim κίνησις sit ἐντελέχεια quædam, profectò animus qui est ἐντελέχεια omnino, quodammodo erit motio: præsertim cum definitio, qua animus ἐντελέχεια esse exponitur, in ijs sit, quæ ex causa ducuntur: ut animus ἐντελέχεια esse ex eo dicatur, quòd causa sit, cur sit corpus. Motio autem non propriè à Cicerone accipitur. Siquidem non esset essentia, sed accidens. Ita nulla esset animorum immortalitas, cum præsertim res quæ in alio cohærent, sine eo esse nullo modo possint. Atqui immortales animos esse ponit. Cum igitur siue ἐντελέχειαν, siue ἐνδελέχειαν motionem quandam perennem uocat, motionem impropriè accipit: sed ita accipit, ut animum semper moueri, semperq; agere aliquid accipiendum putet. Hoc in quinto de Finibus ait & docet his uerbis: Sunt autem & clariora, uel planè perspicua, nec dubitāda indicia naturæ, maximè scilicet in homine, sed in omni animali, ut appareat animus aliquid agere semper, neq; ulla conditione quietem sempiternam possit pati. Hic mihi locus corruptus uidetur: neque

enim

enim Cicero in hoc genere, Appareat cum nominandi casu solet dicere. Sic ergo mihi restituendus uidetur: Sunt autem, &c. indicia naturæ in omni animali, sed maximè scilicet in homine, ut appareat animũ aliquid agere semper, neq; ulla conditione quietem sempiternam posse pati, uel pati posse. Videntur enim operarum negligentia & imperitia duo illa commutata, quæ de omni animali & de homine dicuntur: nisi etiam addamus hoc modo, Sed in omni etiam animali. Alio loco exempla similia proferã, ut illud Apparet impersonale uerbum à Cicerone usurpari in hoc dicendi genere solitum doceam. Atq; hoc iam constat, Ciceronem in ea esse sententia, ut putet animos nostros aliquid agere semper. Nunc illum dicere doceo, eos semper moueri, paulo infrà, septimo ferè uersu: Quinetiam inertißimos homines nescio qua (qua enim dicendum est, non quin: ut cum dicimus, Est mihi res cum homine nescio quo) singulari segnitie præditos, uidemus tamen & corpore & animo moueri semper. & quæ sequuntur. Multo id apertius dicit in secundo libro de Diuinatione: Naturam autem eam dico, qua nunquam animus insistens, agitatione & motu esse uacuus potest. Et in primo de Officijs libro: Virtutis enim laus omnis in actione consistit, a qua tamen sæpe fit intermißio, multiq; dantur ad studia reditus: tum agitatio mentis quæ nunquam quiescit. & quæ sequuntur. Motionem ergo perennem sic accipit Cicero, cum ἐντελέχειαν ita interpretatur. Quod si ita est, idem ferè quod nos dicit. Ille enim motionem impropriè accipit, & uerbum illud non ad rem, id est, quod aiunt, ad actum perpetuum accommodat, nisi cum uigilamus. quod nos etiam cõcedimus cum Aristotele, qui animum esse definit: quo intelligamus, quòd non ad usum mentis rationisq; sempiternum, sed ad uim habitumq; transtulit.

In secundum Caput.

2 Οὐ γὰρ ἄνω μὲν αὔξεται, κάτω δ᾽ οὔ, ἀλλ᾽ ὁμοίως ἐπ᾽ ἄμφω, καὶ πάντῃ ὅσα ἀεὶ τρέφεταί τε καὶ ζῇ διὰ τέλους, ἕως ἂν δύνηται λαμβάνειν τροφήν: id est, Neq; enim sursum tantum uersus augescunt, non etiam deorsum, sed peraquè utraque ex parte, & undiq; ea omnia quæ semper & aluntur & uiuunt, usq; ad eum finem, dum alimentum capere possint.) διὰ τέλους ἕως ἂν δύνηται, Cicero disertè interpretatur libro secũdo de Natura deorum: Quid dicam quantus amor bestiarum sit in educandis custodiendisq; iis quæ procreauerint, usq; ad eum finem, dum possint se ipsa defendere?

In tertium Caput.

3 Δυνάμεις δ᾽ εἴπομεν, θρεπτικόν, αἰσθητικόν, ὀρεκτικόν, κινητικὸν κατὰ τόπον, διανοητικόν: id est, Facultates uerò diximus, uim alendi, sentiendi, concupiscendi, mouendi loco, ac ratiocinandi.) δύναμιν non potentiam dico, ut alij, (est enim barbarum in hoc uerbum) sed uim & facultatem: numero autem multitudinis, non uires, sed modò facultates. Cicero enim & uim dicendi, artem rhetoricam, & facultatem appellat nunquam potestatem aut potentiam. Potentia enim est græcè δυναστεία. Itaq; in hoc barbarum est, ut dixi, uocabulum. Aristoteles primo libro artis Rhetoricæ, eã definit his uerbis, ἔστω δ᾽ ἡ ῥητορικὴ δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν: id est, Sit igitur rhetorica, uis perspiciendi quod in quaq; re ad persuadendum ualeat. Numero quidem singulari facultas apud Ciceronem usitatũ est: in multitudinis autem numero semel tantum legi apud eum, in hoc duntaxat genere. Nam facultates, οὐσίας, id est, bona solet dicere. Quod autem dixi semel, est in libello de Optimo genere dicendi. Δύναμις autem θρεπτικὴ & αἰσθητική, & quæ sunt eiusdem generis, non plus efficiunt, quàm hoc solum, τὸ θρεπτικὸν & αἰσθητικόν. Hæc autem uerba, quæ in ικος exeunt, quemadmodum conuerti debeant,

debeant, in libro de Optimo genere interpretandi expositum est. Itaque hoc loco satis est admonere, haec uerba in ijs rebus, generatim uerborum uel casibus patrijs exponi oportere. quid est illud quod Aristoteles paulo supra dixit, ἁφὴν αἴσθησιν, τὰ δὲ ζῶα πάντα φαίνεται τὴν ἁφὴν αἴσθησιν ἔχοντα. Nam & sensum tangendi, & sensum tactus dicere possumus: ut Cicero in Timaeo tractandi sensum uocat, & in Somnio Scipionis, audiendi sensum. τὸ θρεπτικὸν, potentiam uegetatiuam alij dicunt: uis alendi, uel altrix, uel facultas alendi, uel cuius opus est in alendo, dici potest, uel quae causa est cur alamur, uel facultas & uis animi qua alimur. τὸ αἰσθητικὸν, pars animi in qua est sensus sedes & locus, quae est sensus, quae est sensus particeps. Nam τὸ λογικὸν μέρος Cicero partē animi quae est rationis, dicit, quam hoc loco διανοητικὸν Aristoteles uidetur dicere.

4 ᾧ δ' αἴσθησις ὑπάρχει, τούτῳ ἡδονή τε καὶ λύπη, καὶ τὸ ἡδύ τε καὶ λυπηρόν, οἷς δὲ ταῦτα, καὶ ἡ ἐπιθυμία. τοῦ γὰρ ἡδέος ὄρεξις αὕτη: Cui uero sensus inest, ei etiam uoluptas & dolor inest, idque quod uoluptatem affert, & quod dolorem. Quae omnia quibus conueniant, in ea etiam cupiditas cadit. Haec enim quaedam est eius quod uoluptatem parit appetitio.) ἐπιθυμίαν, cupiditatem dico, & ὄρεξιν appetitum & appetitionem, ut ὄρεξις genus sit quemadmodum ei uult Aristoteles subijci ἐπιθυμίαν, θυμὸν, & βούλησιν, quorum βούλησις in bono tantum uersatur. Itaque uoluntatem ita definit in primo libro artis rhetoricae, ἔστι δὲ ἡ βούλησις μετὰ λόγου ὄρεξις ἀγαθοῦ: id est, Est autem uoluntas cum ratione boni appetitio. Cicero appetitionem uocat, quae quid cum ratione desiderat. θυμὸν autem & ἐπιθυμίαν ὀρέξεις ἀλόγους uocat, id est, cupiditates aduersas rationi, uel a ratione auersas & alienas, uel sine ratione, uel rationis expertes: tot enim modis τὸ ἄλογον Cicero interpretatur. Quod si cui ἐπιθυμίαν placet appetitum aut desiderium dicere, & ὄρεξιν cupidita-

tem, non pugnabo. Neque enim hæc uerba ita exponenda astrictè dico, ut aliud pro alio poni posse negem. siquidem etiam apud Aristotelem hæc interdum non separantur.

In septimum Caput.

5 Τὸ δὲ χρῶμα κινητικόν ἐστι, τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανοῦς: Omnis autē color uim habet id mouendi, quod re ipsa perlucidum est.) τὸ διαφανὲς alij perspicuum neutro etiam genere dicunt: ego, id quod perlucidum est, & rem perlucidam, cum Cicerone dico, qui membranas, quibus septi & uestiti sunt oculi, perlucidas à natura factas esse dicit, ut per eas cerni posset. In secundo de Natura deorum libro: Quis uerò opifex præter naturā, qua nihil potest esse callidius, tantam solertiam persequi potuisset in sensibus, quæ primùm oculos membranis tenuissimis uestiuit & sepsit, quas primùm perlucidas fecit, ut per eas cerni posset. Plinius τὸ διαφανὲς translucidum dicit, quo uerbo interdum utor. Nam Perspicuum in hoc est planè uitandum, ut barbarū. τὸ κατ' ἐνέργειαν διαφανὲς, dicitur quod reuera perlucidum est: ut aer est reuera perlucidus interdiu, nocte autem aut in tenebris nō est reuera & re ipsa perlucidus, sed solum δυνάμει: id est, non cernit in tenebris per aera, sed solum cerni potest. Interdū illud, κατ' ἐνέργειαν, uel ἐνεργείᾳ in dandi casu, usum interpretor. ἐνέργεια autem, seu ἐντελέχεια τοῦ διαφανοῦς, lumen dicitur, id est, luminis usu, uel lumine adhibito, per id quod est perlucidum, cernitur. τὸ δυνάμει ὂν, ita exponere debemus, ut quem ad effectum uis illa quæ in eo intelligitur, referendum sit, diligenter uideamus. Hoc Aristoteles in hoc secundo libro semel expressit his uerbis, ἔστι δὲ, οὐ τὸ ἀποβεβληκὸς τὴν ψυχὴν, τὸ δυνάμει ὂν, ὥστε ζῆν, ἀλλὰ τὸ ἔχον: id est, Non est autem corporis, ex quo animus excesserit, ea uis ut uiuat, sed eius quod eo sit præditū. Ego in definitione animi illud totum, ζωὴν ἔχοντος δυνάμει, dixi, Quod uitæ est particeps: quod dicere potui, Quod uitam

habere

habere potest, nisi de cadauere obijciendi locum me relictu- rum uidissem.

6 οὐδέτερος γὰρ αὐτῶν ἁπτόμενον τοῦ αἰσθητηρίου, ποιεῖ τὴν αἴσθησιν: Neuter enim eorum, cum eam partem, in qua sensus habitat, attingit, sensum facit.) τὸ αἰσθητήριον alij sensorium dicunt: quod & barbarum est uerbum, & rem obscurat. Ego interdum sedem & locum sensus appello, interdum partē in qua sensus habitat. Sic enim Cicero animi locum caput appellat, in primo libro quaestionum Tusculanarum: In quo igitur loco est? Credo quidem in capite: & cur credam, afferre possum. Sed de hoc aliàs: nunc ubiubi sit animus, certè quidem in te est. Eodem libro: Eaq; ei domum naturalis est sedes, cum ad sui similem penetrauit. Principio ferè eiusdem libri: Alijs nec cor ipsum placet, nec cerebri quandam partem esse animum: sed alij in corde, alij in cerebro dixerunt animi esse sedem & locum. αἰσθητήριον ergo sedem & locum sensus dicamus, ueluti sedes & locus aspectus in oculis est, in auribus auditus: quemadmodum Cicero dicit in corde uel capite animi sedem esse ac locū. Item partem in qua sensus habitat, ut Cicero in secundo de Natura deorū, de gustatu loquens: Iam gustatus, qui sentire eorum quibus uescimur genera deberet, habitat in ea parte oris, qua esculentis & poculentis iter natura patefecit.

7 Φαίνεται γὰρ καὶ τὰ ἔνυδρα τῶν ζώων ἔχειν αἴσθησιν ὀσμῆς: Nam cum aquatiles etiam bestias constet odoris sensum habere.) τὰ ἔνυδρα τῶν ζώων, Cicero non dicit omnino aquatilia, sed aquatiles bestias. In primo de Natura deorū libro: Bestiarum autem terrenae sunt aliae, partim aquatiles. ἔχειν αἴσθησιν ὀσμῆς, idem ualet, quod sentire odorem. idq; genus uerbum è uerbo Cicero dicit, habere sensum odoris. Verbum etiam αἰσθάνεσθαι, disertè sensibus percipere & cōprehendere interpretatur. Itaq; αἰσθητὰ dicit ea quae sensibus percipiuntur. In quarto Academicarum quaestio-

num libro: Atqui qualia sunt hæc quæ sensibus percipi dicimus, talia sequãtur ea quæ non sensib ipsis percipi dicũtur.

In octauum Caput.

8 Τὰ δὲ κοῖλα τῇ ἀνακλάσει πολλὰς ποιεῖ πληγὰς μετὰ τὴν πρώτην id est, (Ea autem quæ concaua habent altitudines, relatione ipsa diu post primum istum sonum retinent.) ἀνάκλασιν alij refractionem, uel repercussionem, uel reuerberationem, uel reflexionem uocant, ego relationem. ἀνακλᾶσθαι enim, quo paulo infrà, tertio ferè uersu Aristoteles utitur, referri Cicero in hoc genere dicit. Veluti in secundo de Natura deorum libro, loquens de auribus. Sed duros & quasi corneolos habent introitus, multisq; cum flexibus, quòd his naturis relatus amplificatur sonus. Quocirca & in fidibus testudine resonatur, aut cornu, & ex tortuosis locis & inclusis referuntur ampliores. Quem inquam hoc totum imitatus Cicero uidetur, ut hunc locum ipsum ita disertè eius imitatione uertere possimus: His autem naturis, quæ concaua habent altitudines, relatus amplificatur sonus. Amplificare enim sonum, aut ampliorem sonum referre, est quod Aristoteles dicit, πολλὰς ποιεῖν πληγὰς τῇ ἀνακλάσει. ψοφεῖν & sonare dico, & resonare: & ψοφεῖσθαι resonari impersonali uoce, ut superiore exemplo Cicero. καμπὰς Aristoteles appellat paulo infrà, decimo ferè uersu, quos flexus superiore exemplo Cicero dixit. διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐν ὕδατι ἀκούομεν, ὅτι οὐκ εἰσέρχεται πρὸς αὐτὸν τὸν σύμφυτον ἀέρα, ἀλλ᾽ οὐδὲ εἰς τὸ οὖς διὰ τὰς ἕλικας. Itaq; sic conuerti, ut Cicero: Ob eamq; causam in aqua audimus, quòd ad ipsum cognatum aera non introeat, nec ad aures, propterea quòd tortuosum & flexuosum iter habent.

In nonum Caput.

9 ἔοικε μὲν γὰρ ἀνάλογον ἔχειν πρὸς τὴν γεῦσιν, καὶ ὁμοίως τὰ εἴδη τῶν χυμῶν τοῖς τῆς ὀσμῆς, ἀλλ᾽ ἀκριβεστέραν ἔχομεν τὴν γεῦσιν διὰ τὸ αὐτὴν εἶναι ἁφήν τινα. ταύτην δ᾽ ἔχειν

τὴν

τὴν αἴσθησιν τὸν ἄνθρωπον ἀκριβεστάτην. ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις λείπεται πολλῶν τῶν ζώων, κατὰ δὲ τὴν ἁφὴν πολλῶν τῶν ἄλλων διαφερόντως ἀκριβοῖ: Videtur enim eandem habere rationem ad gustatum, quam genera saporum ad odorum genera habent. Sed gustatus in nobis est acrior, propterea quòd ipse est tactus quidam, qui fit in homine acerrimus. Nam cum cæteris sensibus à bestiis longè multumq; superemur, tamen tactus iudicium in nobis, quàm in plerisq; aliis acrius est) Cicero in secundo de Natura deorum libro, ab Aristotele uidetur discrepare. Scribit enim his ferè uerbis: Omnisq; sensus hominum multo antecellit sensibus bestiarum. Sed Aristoteles in hoc unum sensuum per se, & ex rebus quæ per se, ac propriè sensibus subiiciuntur spectauit. Cicero autem omnia secutus est, & quæ propria & quæ cõmunia sunt sensuum omnium. Et Aristoteles id quod cuiq; animanti à natura datum est, considerauit: Cicero ea maximè quæ artis sunt & exercitationis. Neq; enim Cicero negare potest, quin multæ bestiæ, ut lynces acrius cernant & longius quàm homines, & canes acrius olfaciãt, quod idem fit in auditu. Itaq; idem Cicero in quarto libro Academicarum quæstionum, quasdam uolucres longius uidere dicit, quàm quendam, qui id quod mille & octingenta stadia abesset, uidisse dicitur. Non est quòd hoc loco dicam de illis aduerbiis, & nominibus, & uerbis, ἀκριβῶς, ἀκριβέστερον, τὸ ἀκριβές, ἀκρίβεια, ἀκριβόω, & ἀκριβοῦσθαι. quandoquidem longa satis oratione in libro de Optimo interpretandi genere docui, quemadmodum uertenda essent. Quam illam meam interpretationem etiam Cicero confirmat in quarto Academicarum quæstionum libro, his uerbis: Dicet me acrius uidere, quàm illos pisces fortasse, qui neq; uidentur à nobis & nunc quidem sub oculis sunt, neq; ipsi nos suspicere possunt. Et in secundo de Natura deorum, Cernere oculos dicit subtilius. Ego non πολλῶν hoc

in loco,

in loco, sed πολλῷ, id est multo, legendum arbitror.

10 ἀλλὰ τὰ μὲν ἔχουσι τὴν ἀνάλογον ὀσμὴν καὶ χυμόν, τὰ δὲ τοὐναντίον. λέγω δὲ οἷον γλυκεῖαν ὀσμὴν, καὶ γλυκὺν χυμόν: ὁμοίως δὲ καὶ δριμεῖα καὶ αὐστηρὰ καὶ ὀξεῖα καὶ λιπαρά ἐστιν ὀσμή: Sed eorum partim habent odorem & saporem eiusdem generis, partim cõtrà, ut suauem iucundumq; odorem, & dulcem saporẽ: eodemq; modo odor est acer, austerus, acidus, pinguis. Paulo infrà, τὰ δὲ εἴδη τῶν χυμῶν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν χρωμάτων, ἁπλᾶ μὲν τἀναντία τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρόν· ἐχόμενα δὲ τοῦ μὲν τὸ λιπαρόν, τοῦ δὲ τὸ ἁλμυρόν. μεταξὺ δὲ τούτων, τό τε δριμὺ καὶ αὐστηρὸν καὶ στρυφνὸν καὶ ὀξύ, σχεδὸν γὰρ αὗται δοκοῦσιν εἶναι διαφοραὶ χυμῶν: Saporum autem genera colores ita imitantur, ut simplices contrarij sint dulcis & amarus: quos sequantur, illum quidem pinguis & crassus, hunc salsus: quibus interiecti sunt acer, austerus, acerbus, & acidus: hæ enim sunt ferè saporum uarietates.) Aristoteles saporum genera ex odorum similitudine ducta esse dicit, propterea quòd sapores sunt obscuriores. Sed quanquã in ijs explicandis, ijsdem uerbis utitur, tamen Latini non semper ijsdem utuntur. Neq; enim, ut Græci γλυκεῖαν ὀσμὴν dicunt, sic nos dulcem odorem: sed potius lenem, suauem, iucundum, atq; gratum. At in sapore dicimus, nisi fortè eorum quæ dulcia sunt, dulcis etiam odor esse dicatur: ut uini noui cum dulcis sapor sit, eius etiam odorem dulcem uocemus. δριμὺ dico acre, στρυφνὸν acerbum, & ὀξὺ tam in odore quàm in sapore acidũ, propterea quòd ὄξος sit acetum. In uoce autem ὀξὺ acutũ dicitur. quanquam Plinius etiam in sapore acutum esse dicit. Enumerat enim tredecim saporum genera in quintodecimo libro, his uerbis: Interim quæ sunt communia & pomis, omnibusq; succis, saporum genera tredecim reperiuntur, dulcis, suauis, pinguis, amarus, auster, acer, acutus, acerbus, acidus, salsus. Theophrastus autem, Aristotelis scilicet præceptoris sententiam secutus,

octo tantum esse dicit, principio ferè libri sexti de Causis eorum quæ gignuntur è terra, his uerbis, αἱ δ' ἰδέαι τῶν χυλῶν ἑπτὰ δοκοῦσιν εἶναι, καθάπερ καὶ ὀσμῶν καὶ τῶν χρωμάτων, τοῦτο δ' ἐάν τις τὸν ἁλμυρὸν οὐχ ἕτερον τιθῇ τοῦ πικροῦ, καθάπερ τὸ φαιὸν τοῦ μέλανος. ἐὰν δὲ χωρίζῃ, συμβαίνει τὴν ὀγδόην εἶναι. γλυκὺς γὰρ, καὶ λιπαρὸς, καὶ πικρὸς, καὶ αὐστηρὸς, καὶ δριμὺς, καὶ ὀξὺς, καὶ στρυφνὸς ἀριθμοῦνται· προστίθεται δὲ καὶ ὁ ἁλμυρὸς ὄγδοος. *Quanquam septem genera magis naturæ consentanea paulo pòst esse dicit. Sed hoc nihil ad id quod agimus. Neq; enim dubium est, quin Plinius acutum octo illis generibus adyciat. Theophrastus autem paulo infrà nostram interpretationem confirmat, secunda ferè pagina. Vuam enim primùm aquam imitari dicit, deinde acerbam esse, tum acidam, postremò dulcem.* τὸ μὲν γὰρ πρῶτον ὥσπερ ὑδατώδης γίγνεται, μετὰ δὲ ταῦτα στρυφνὸς, εἶτ' ὀξὺς, εἶτ' ἔσχατον γλυκύς. *Qui plura uolet, locum indicaui.*

IN TERTIVM LIBRVM

Obseruationes.

In secundum Caput.

1 Διὸ καὶ ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν, ἔνεισιν αἱ καὶ αἰσθήσεις καὶ φαντασίαι ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις: *Itaque rebus ijs quæ sub sensum cadunt absentibus, & sensa & uisiones insunt in sensibus.) Hinc philosophi notitiam quandam rerum ponunt, quam abstractiuam uocant: quæ quidem absente re quæ sensibus obycitur, remanet.* αἴσθησις *apud Aristotelem tum facultatis sentiendi usum declarat, ut in oculo aspectum, tum ipsam uim, tum etiam interioris sensus uim & usum, siue habitum, siue actionem & munus. Itaque paulo infrà, secũda ferè pagina,* αἴσθησις, *inquit,* μὲν γὰρ ἤτοι δύναμις, ἢ ἐνέργεια, οἷον ὄψις καὶ ὅρασις. *Hoc loco* αἰσθήσεις *ad sensus interioris usum refertur, quæ sensa uoco cum Cicerone, qui sensa animi appellat ea quæ animo concipimus.* τὸ αἰσθητήριον *sæpe pro* αἰσθήσει *accipitur; ut cum dicimus aliquem*

oculis priuatum, eum cernendi sensu carere intelligimus. φαντασία à Cicerone in Academicis quæstionibus uisum et uisio dicitur: quod uerbum, ut αἴσθησις, & facultatem significat, quæ φανταστικὸν uocatur, id est, in qua uisa imprimuntur, & eius usum. Hoc quidem loco non est dubiũ, quin ad usum referatur. φαντασίαν autem paulo infrà dicit esse motum, cum ex [illegible] sensus uel habitus existit. Hoc autem loco φαντασίαν non pro [illegible] & facultate, sed pro utriusq; communem [illegible] & [illegible]. hinc intelligi [illegible] quòd [illegible] rebus, quæ [illegible] cadunt, [illegible] in [illegible] & locis remanere, [illegible] imp[illegible].

2 [illegible] τὸ ψ[illegible] [illegible] [illegible] τὶς τὸ μὲν εἶναι ἄκουσιν, [illegible]. Cum autem id quod audire potest, [illegible] & resonat id quod soni est particeps, tum [illegible] & [illegible]tus & soni usus est: ut illud auditio, hoc sonitus [illegible] uideatur.) Omnis quidem sensus, ut paulo antè Aristotelis uerba [illegible] docui, uel uis est & facultas, uel usus. Quinq; autẽ sensus, ut apud Græcos, sic apud nos inuenerunt nomina, cum ad facultates transferuntur. Nam & ὄψις aspectus & conspectus, & ἀκοὴ auditus, & ὄσφρησις odoratus, & ἁφὴ tactus, & γεῦσις gustatus dicitur. Sed cum ad usum earum facultatum sensus transferuntur, non omnibus imposita sunt nomina, ne apud Græcos quidem. ὅρασιν quidem & ἄκουσιν usum aspectus & auditus dicunt: quorum nos ἄκουσιν auditionem dicimus, ὅρασιν autem nullo latino uerbo exprimimus: neq; enim uisionis in hoc latinum est uocabulum. Itaq; uel græcum usurpandum est, uel conspectus utriusq; est, quod mihi magis probatur. γεῦσιν autem illi pro utroq; ponunt usum autem gustatus, degustationem dicere possumus. Tactus autem & odoratus

odoratus nomina non inuenerunt, quibus utriq; eorum sensuum usum explicemus, quanquam apud nos tactio usitatum est. Differunt autem ut apud illos ψόφος & ψόφησις, sic apud nos sonus & sonitus. ψόφος enim ac sonus & uim dicit, & usum. Nam & sonum habere aliqua dicimus, cum re ipsa non resonant: & id quod auditur, cum aliqua re ipsa resonant. ψόφησις autem & sonitus usum tantum dicunt. Sonitus autem uerbo Cicero in Somnio Scipionis utitur. Auditionis uerò uocabulum multis locis usurpat, sed ferè hoc modo, Auditione accipere.

FINIS.

ERRATA.

Pag. 5. uers. 8. præstantiorem 6. penult. sensus est. Similis 7. 26. confidere & 28. imprimuntur 21. ult. inter se 22. 7. appetitus 25. 26. η qui 37. 14. separabiles 44. 9. aliâ 45. 27. sui simile 54. 9. in aqua, etsi minus, 60. 18. amplificatis 61. 13. dele non & 25. sine igne 84. 23. non quantitate 124. 17. possimus

RERVM ET VERBORVM IN libris de Animo, & Perionij in eosdem Obseruationibus memorabilium

INDEX.

appetitus

dimotio

immu-

propo

sensorium

INDEX.

FINIS.

BASILEÆ, EX OFFICINA Ioannis Oporini, Anno M. D. LIII. Mense Ianuario.

